

Archeologisch onderzoek te Wervik *De Pionier (prov. West-Vlaanderen)*

Intern rapport VIOE
Zarren, september 2010

Terreinwerk & rapportage

PROJECTARCHEOLOOG: ARNE VERBRUGGE -VIOE
ARCHEOLOGISCHE TEKENAARS: GRIET LAMBRECHT EN
SYLVIA MAZEREEL - VIOE

Wetenschappelijke begeleiding

MARC DEWILDE - VIOE, SOFIE VANHOUTTE - VIOE,
WIM DE CLERCQ - UGENT

Natuurwetenschappelijk onderzoek

KOEN DEFORCE - VIOE, KRISTOF HANECA -VIOE,
BETA ANALYTIC INC.

VIOE
VLAAMS INSTITUUT
voor het ONROEREND ERFGOED

Provincie
West-Vlaanderen
Door mensen gedreven

stad
WERVIK
GRENZeloos verrassend

Intern rapport VIOE

Archeologisch onderzoek te Wervik - De Pionier (prov. West-Vlaanderen)

Terreinwerk & rapportage

Arne Verbrugge,
Projectarcheoloog VIOE
Griet Lambrecht
Archeologisch tekenaar VIOE
Sylvia Mazereel
Archeologisch tekenaar VIOE

Wetenschappelijke begeleiding

Marc Dewilde, VIOE
Sofie Vanhoutte, VIOE
Wim De Clercq, UGent

Natuurwetenschappelijk onderzoek

Koen Deforce, VIOE
Kristof Haneca, VIOE
Beta Analytic Inc.

Zarren, 2010

Inhoudstafel

Hoofdstuk I : Inleiding	6
1. Algemeen	6
1.1 Aanleiding	
1.2 Verloop, omkadering en financiering	
1.3 Dankwoord	
2. Situering en bodemkundige aspecten	7
2.1 Algemene situering	
2.2 Bodemkundige situering	
2.3 Stratigrafie	
3. Archeologische context	11
4. Methodologie van het terreinwerk	12
5. Resultaten	13
Hoofdstuk II : Steentijd	13
1. Bewoningssporen (?)	13
2. Bespreking van het lithisch materiaal	14
Hoofdstuk III : Sporen uit de Vroege en Late IJzertijd	16
1. Hoofdgebouw	16
1.1 Algemeen	
1.2 Grondplan	
1.3 Ruimtelijke organisatie en vondstmateriaal	
1.3.1 Verbrand bot	
1.3.2 Technisch aardewerk	
1.3.3 Metaalslakken	
1.3.4 Het aardewerk	
1.3.4.1 <i>Vormrepertorium</i>	
1.3.4.2 <i>Decoraties</i>	
1.3.4.3 <i>Besluit</i>	
1.4 Datering	
1.5 Gebouwtype	
1.6 Regionaal kader	
2. Waterput/-kuil	29
2.1 Algemeen	
2.2 Opbouw en afmetingen	
2.3 Ladder	
2.3.1 Dendrochronologie	
2.3.2 Houtanalyse	
2.3.3 ¹⁴ C-datering	
2.4 Het aardewerk	
2.5 Regionaal kader	
3. Bijgebouwen en palenclusters	35
3.1 Bijgebouw 1: spieker	
3.2 Bijgebouw 2	
3.3 Palencluster/bijgebouw 3	
3.4 Palencluster/bijgebouw 4	
4. Grachten	43
4.1 Gracht 1	
4.2 Gracht 2	
4.3 Gracht 3	
4.3.1 Het vondstmateriaal	
4.3.2 Regionaal kader	
5. Conclusie/discussie	46
Hoofdstuk IV : Romeinse wegen	47
1. Inleiding	47
2. De vondst van twee Romeinse wegen op <i>De Pionier</i>	48
2.1 Inplanting	
2.2 Romeinse weg 2	

2.2.1 Beschrijving van de coupes	
2.2.1.1 <i>COUPE A</i>	
2.2.1.2 <i>COUPE B</i>	
2.2.1.3 <i>COUPE C</i>	
2.2.1.4 <i>COUPE D</i>	
2.2.2 Weg 2 in het vlak	
2.2.3 Vondsten	
2.2.4 Datering	
2.3 Romeinse weg 1	
2.3.1 Beschrijving van de coupes	
2.3.1.1 <i>COUPE A</i>	
2.3.1.2 <i>COUPE B</i>	
2.3.1.3 <i>COUPE C</i>	
2.3.1.4 <i>COUPE D</i>	
2.3.2 Weg 1 in het vlak	
2.3.3 Weg 3	
2.3.4 Vondsten	
2.3.5 Datering	
2.4 Annex structuren	
2.4.1 Een enclos op de splitsing van de twee Romeinse wegen	
2.4.2. Kuilen	
2.4.2.1 <i>S 1123</i>	
2.4.2.2 <i>S 1110B/1119</i>	
2.4.2.3 <i>S 1122</i>	
2.4.2.4 <i>S 1102</i>	
2.4.2.5 <i>Conclusie</i>	
3. Opbouw van Romeinse wegen (primaire wegennet)	75
3.1 Constructietechniek	
3.2 Casus Waudrez	
3.3 Afmetingen	
4. Bronnen	77
4.1 Cartografische bronnen	
4.1.1 <i>Tabula Peutingeriana</i>	
4.1.2 <i>Itinerarium Antonini</i>	
4.1.3 Ferrariskaart	
4.1.4 Kadasterplan	
4.2 Toponymie	
4.2.1 Aanwijzingen uit het lokale actuele stratennet	
4.2.2 Antieke of middeleeuwse naamgevingen	
4.3 Literaire bronnen	
4.4 Archeologische bronnen	
4.4.1 Komenstraat	
4.4.2 Sint-Janshospitaal en de Steenakker	
4.4.3 Informatie van heemkundigen	
4.4.3.1 <i>J. Carpentier</i>	
4.4.3.2 <i>L. Durnez</i>	
4.4.3.3 <i>Informatie uit de nabije regio</i>	
4.5 Luchtfotografie	
5. De gekende wegen in en rond Wervik	83
5.1 Het primaire wegennet	
5.1.1 Boulogne – Bavay	
5.1.1.1 <i>Aanwijzingen voor de weg in Wervik</i>	
5.1.1.2 <i>Ontstaansgeschiedenis</i>	
5.1.1.3 <i>De exacte situering van de weg: antieke versus archeologische bronnen</i>	
5.2 Het secundaire wegennet	
5.2.1. Wervik – Tongeren	
5.2.2 Wervik – Bailleul	
6. Eindconclusie en discussie	87
6.1 Weg 2 : de weg Boulogne - Bavay	
6.1.1 Toewijzing aan het wegtracé Boulogne – Bavay	
6.1.1.1 <i>Situering</i>	

- 6.1.1.2 Datering
- 6.1.1.3 Opbouw
- 6.1.2 Niveauverschillen
- 6.1.3 Opbouw en fasering
- 6.2 Weg 1
- 6.2.1 Een onbekende weg
- 6.2.2 Niveauverschillen
- 6.2.3 Opbouw en fasering

Hoofdstuk V: Een Vroeg-Romeinse gracht: restant van een mars- of oefenkamp? 89

1. Algemeen 89

1.1 Vorm

1.2 De gracht in het vlak

2. Bespreking van de coupes 91

2.1 Coupes op de lange zijde

2.1.1 COUPE A1

2.1.1.1 Gracht a

2.1.1.2 Gracht/vulling b

2.1.1.3 ¹⁴C-datering

2.1.2 COUPES WP 8'

2.1.2.1 ¹⁴C-dateringen

2.1.3 COUPE B1

2.1.4 COUPE C1

2.1.5 COUPE D1

2.1.6 COUPE E1

2.1.6.1 Gracht/vulling c

2.1.7 COUPE F1

2.1.8 COUPE G1

2.1.9 COUPE H1

2.2 Coupes op de korte zijde

2.2.1 COUPE A2

2.2.2 COUPE B2

2.2.3 COUPE C2

2.2.4 COUPE D2

2.2.5 COUPE E2

3. Vondstmateriaal 105

3.1 Ceramiek

3.1.1 Gracht a

3.1.2 Gracht/vulling b

3.1.3 Gracht/vulling c

3.1.4 Vondsten tijdens het afgraven van de 'grote gracht'

3.2 Andere vondstcategorieën

4. Synthese 107

5. Interpretatie 108

5.1 Drainagesysteem/percelering

5.2 Vroeg-Romeins marskamp

5.2.1 Algemeen

5.2.2 Augusteïsche kampen

5.2.3 Vergelijking met gekende marskampen en Vroeg-Romeinse kampen

5.2.3.1 Nederland: het marskamp van Ermelo

5.2.3.2 Noord-Frankrijk: het kamp van Arras Actiparc

5.2.3.3 België (Vlaanderen): een reeks mogelijke Vroeg-Romeinse kampen langs het Romeinse wegennet

5.2.4 Kampen van latere of ongekende datering in de onmiddellijke omgeving

5.2.5 Regionaal kader: argumenten voor een marskamp in Wervik?

5.2.5.1 Controle op de lokale bevolking (Menapii)

5.2.5.2 Halteplaats tussen Cassel en Doornik

5.2.5.3 Strategische controlepost voor de omgeving

5.3 Oefenkamp

6. Eindconclusie/discussie 113

6.1 Ligging

- 6.2 Vorm en opbouw
- 6.3 Militaire sporen

Hoofdstuk VI : Romeinse brandrestengraven	114
1. Spreiding en beschrijving	114
1.1 Cluster graven in WP2'/6	
1.2 Graf 10	
1.3 Graf 7	
2. Besluit	121
Hoofdstuk VII : Romeins dubbel grachtensysteem	121
1. Situering	121
2. Beschrijving	122
3. Datering	123
3.1 ¹⁴ C-datering	
3.2 Vondsten	
3.2.1 Aardewerk	
3.2.2 Varia	
4. Conclusie	124
Hoofdstuk VIII : Bespreking van een aantal vondstcategorieën	124
1. Steenmateriaal	124
1.1 Lokale ijzerzandsteen	
1.2 Zandsteen	
1.3 Microconglomeraat	
1.4 Stenen uit het Eifelgebied	
1.5 Silex	
1.6 Andere gesteenten	
2. Metaalslakken	127
3. Terra sigillata	131
Hoofdstuk IX: late en post-middeleeuwen	131
1. Hoeve <i>Kekelhede</i>	131
1.1 Bronnen	
1.2 Archeologische sporen	
1.2.1 Percelering	
1.2.2 Plantagesporen (?)	
2. Sporen in de zuidelijke sector	133
2.1 Bron	
2.2 Archeologische sporen	
3. Bespreking van een aantal vondstcategorieën	134
3.1 Munten	
3.2 Lakenloodjes	
3.3 Gordelsluiting en gespen	
3.3.1 Gordelsluiting	
3.3.2 Gespen	
Hoofdstuk X : Wereldoorlog I	140
1. Algemeen	140
2. Archeologische sporen	141
Hoofdstuk XI : Synthese	142
Hoofdstuk XII : Bibliografie	144

Inhoud bijgevoegde CD :

*Foto's (terreinfoto's)

*Inventarissen (sporen, vondsten, foto's, bepaalde vondstcategorieën, zeefstalen, doosnummers, ...)

*Plannen (Illustrator en AutoCad-grondplan)

*¹⁴C -dateringen (resultaten van Beta Analytic Inc.)

Administratieve gegevens

Vergunningsnummer: 2009/261
Datum aanvraag: 28/08/09
Naam aanvrager: Arne Verbrugge

Naam site: Wervik – De Pionier 2009
Lambertcoördinaten: X=85,410 Y=200,687
Kadastrale gegevens: Afdeling 1, sectie A, perceelnummers 679d, 679e, 680a, 681b, 683b, 684, 692b, 744b, 745b, 747b, 748b, 748c, 748d, 750m, 762, 763 en 764

Opdrachtgever: Stad Wervik
Sint-Maartensplein 16
8940 Wervik

Uitvoerder: Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed

Projectleider: Arne Verbrugge

Archeologen: Arne Verbrugge
Griet Lambrecht

Wetenschappelijke begeleiding: Marc Dewilde, VIOE
Sofie Vanhoutte, VIOE
Wim De Clercq, UGent

Projectcode: WER-PIO-09

Hoofdstuk I : Inleiding

1. Algemeen

1.1 Aanleiding

Het archeologisch onderzoek gebeurde naar aanleiding van de geplande uitbreiding (5 ha) van de sportterreinen rond het huidige sportcentrum *De Pionier* in Wervik. Op het terrein wordt een voetbalveld aangelegd en een atletiekstadion gebouwd in opdracht van de stad Wervik. Het archeologisch vooronderzoek werd uitgevoerd door het Ename Expertisecentrum en vond plaats van 9 tot 20 juni 2008¹. Hierbij werden onder meer de resten van een Romeinse weg, brandrestengraven en een gracht aangesneden waarvan vermoed werd dat het een onderdeel was van een Romeins kamp. Gezien het belang van de sporen werd beslist door het Agentschap Ruimte en Erfgoed om de site aan een grondig archeologisch onderzoek te onderwerpen.

1.2 Verloop, omkadering en financiering

De opgraving werd gefinancierd door de stad Wervik en uitgevoerd door het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE). Het terreinonderzoek liep van 19 januari tot 18 september 2009. Het team bestond uit één projectarcheoloog (A. Verbrugge), één archeologisch tekenaar (G. Lambrecht) en voor een periode van vier maanden twee arbeiders (F. Lagae en J.-L. Tommeleyn, VIOE).

De stad Wervik stelde voor het project hun bandenkraan (van het type Hitachi – Zaxis 130W met een kraanbak van 1,80 m breed) met kraanman ter beschikking. Deze kraan bleek echter ontoereikend voor de opgraving en vertraagde de opgravingen aanzienlijk. Ook de ongunstige weersomstandigheden bij het begin van het project zorgden voor enige vertraging. Daarom werd voor een aantal dagen een grotere rupskraan ingehuurd. Deze werd bekostigd met subsidies van de Provincie West-Vlaanderen, aangevraagd door vzw *Viroviacum Romanum* uit Wervik. Daarnaast voorzag de stad Wervik een vrachtwagen met kipkar. Dit bevorderde de snelheid van de opgravingen aanzienlijk en zo werd de opgelopen achterstand deels ingehaald. De stad Wervik financierde ten slotte nog een verlenging van het terreinwerk voor één projectarcheoloog (A. Verbrugge) en één archeologisch tekenaar (G. Lambrecht) van één maand (tot 18/09/2009) om het onderzoek goed te kunnen afronden.

Voor de verwerking van het terreinwerk werd één projectarcheoloog voorzien (A. Verbrugge) voor de periode van 19 september tot 4 december, bekostigd door de stad Wervik. Dit contract werd verlengd op kosten van het VIOE tot 5 april 2010. Het VIOE nam eveneens één archeologisch tekenaar (G. Lambrecht) in dienst voor de verlenging van de verwerking voor de periode van twee maanden (november-december 2009). Voor de verdere verwerking van de figuren werd S. Mazereel (VIOE) ingeschakeld voor een periode van ongeveer één maand.

De wetenschappelijke begeleiding werd verzorgd door W. De Clercq (UGent), S. Vanhoutte en M. Dewilde (VIOE) die de site meermaals bezochten en ons daarbij nuttig advies hebben verleend.

1.3 Dankwoord

We willen onze speciale dank betuigen aan de verschillende partijen die hebben bijgedragen tot de realisatie van dit project. Voor de stad Wervik zijn dit in de eerste plaats schepen Rik Braem en cultuurcoördinator Steven Masil maar ook de Technische Dienst en de Dienst Ruimtelijke Ordening. Van het Agentschap Ruimte en Erfgoed gaat onze dank uit naar Sam De Decker. Van het VIOE danken we Marc De Bie (coördinatie project), Marc Dewilde (coördinatie project, advies terreinwerk, inhoudelijk advies, redactie rapport), Sofie Vanhoutte (coördinatie project, advies terreinwerk, inhoudelijk advies, redactie rapport) Koen De Groote (advies terreinwerk) en Franky Wyffels (logistieke ondersteuning). Externe hulp kregen we van Wim De Clercq (UGent) (advies terreinwerk en inhoudelijk advies) en Bart Cherretté (SOLVA) (advies terreinwerk en inhoudelijk advies).

---

¹ Verbrugge & De Langhe 2008.

Verder dank aan de volgende VIOE-medewerkers die een bijdrage leverden of ons advies verleenden : Sylvia Mazereel en Franky Wyffels (figuren, fotografie), Koen Deforce en Kristof Haneca (natuurwetenschappelijk onderzoek), Johan van Laecke (landmeter), Hans Denis (fotografie), Frieda Bogemans (bodemkunde), Frans De Buyser (studie munten), Ansje Cools (X-ray) en Marc Van Meenen (tekeningen silexartefacten).

Ook dank voor de bijdragen en/of advies van externen. Van de Universiteit Gent zijn dit : Wim De Clercq (aardewerk), Joris Sergeant (steentijd artefacten), Birger Stichelbaut (Wereldoorlog I) en Guy De Mulder (interpretatie ¹⁴C-dateringen). Daarnaast danken we Patrick Degryse (KUL) (studie steenmateriaal); Parsival Delrue (Examino cvba) (studie metaalslakken); Frank Ghelaude (Artesis Hogeschool Antwerpen) (studie steenmateriaal); Sofie Scheltjens (*phalera*), Samuel Desoutter (Institut National des Recherches Archéologiques Préventives, FR) (advies terreinwerk en grondsporen) en Christine Denimal (Archéopole, FR) (vergelijkingsmateriaal Wervicq-Sud).

Speciale dank aan het 'vaste team' van vrijwilligers: Albert Koopman (metaaldetectie), Freddy Deprez (en Bryan), Magna Houtekier, Marnix Stevens (en zonen), Jimmy Deschrijvere en Werner Van Breda. We danken ook Patrick Biesbrouck (vzw *Viroviacum Romanum*), Stefaan Debonne (Heemkundige Kring Wervik) en Philippe Despriet (Archeologische Stichting Zuid-West-Vlaanderen) voor alle nuttige informatie; en de brandweer van Wervik voor het ter beschikking stellen van hun brandweerwagen (foto's).

Een aangename ervaring was de versterking vanuit Nederland door de *Archeologische Vereniging van Philips Horne* en hun talrijke gemotiveerde vrijwilligers die gedurende twee weken op de site kampeerden en het terreinwerk een enorme vooruitgang hebben gegeven. Hierbij willen we onze dank betuigen aan de organisatoren van het kamp, de eigenaars (François en Annie Perez) en de bewoonster (Diane Van Daele) van de hoeve *Kekelhede* en de Sportdienst van de stad Wervik die dit mogelijk hebben gemaakt.

Verder willen we zeker nog alle studenten archeologie en archeologen bedanken die op de site hebben meegelopen: Bert Mestdag, Tom De Ridder, Hans Blanchaert, Gertjan Plets, Marieke Vanwijnsberghe, Dries Herremans, Sarah De Cleer, Sarah Camerlynck, Annelies De Roek, Gilles De Vuyst, Isis Sturtewagen, Laura Ergo, Tina Kelner, Maxime Poulain, Nan Verbeke, Ruben Vergrauwe en Matthias Galloo.

In het kader van de educatieve werking van het project kregen we de hulp van een Jeugd, Cultuur en Wetenschap (JCW)-kamp (13 tot 16/07/2009), een JCW-archeologiedag en verschillende lokale schoolbezoeken.

2. Situering en bodemkundige aspecten²

2.1 Algemene situering (fig. 1-2)

Wervik is gelegen in de Leievallei in het zuiden van de provincie West-Vlaanderen op de grens met Frankrijk. Het onderzoeksgebied omsluit een oppervlakte van 5 ha 59 are en is gesitueerd op iets minder dan 1 km ten noordwesten van het stadscentrum. De betrokken percelen liggen ten westen van het huidige sportcomplex *De Pionier*. Op het kadasterplan Afdeling 1, sectie D betreft het de percelen 364c, 363b, 525t, 525b2, 362b, 355k. Het terrein wordt in het oosten begrensd door de Viroviosaal, in het zuiden door de Ten Brielensesteenweg, in het noorden door de hoeve *Kekelhede* en in het westen door landbouwgronden. De site heeft als toponiem *Le Crucifix*.

---

² Verbrugge & De Langhe 2008, 3.

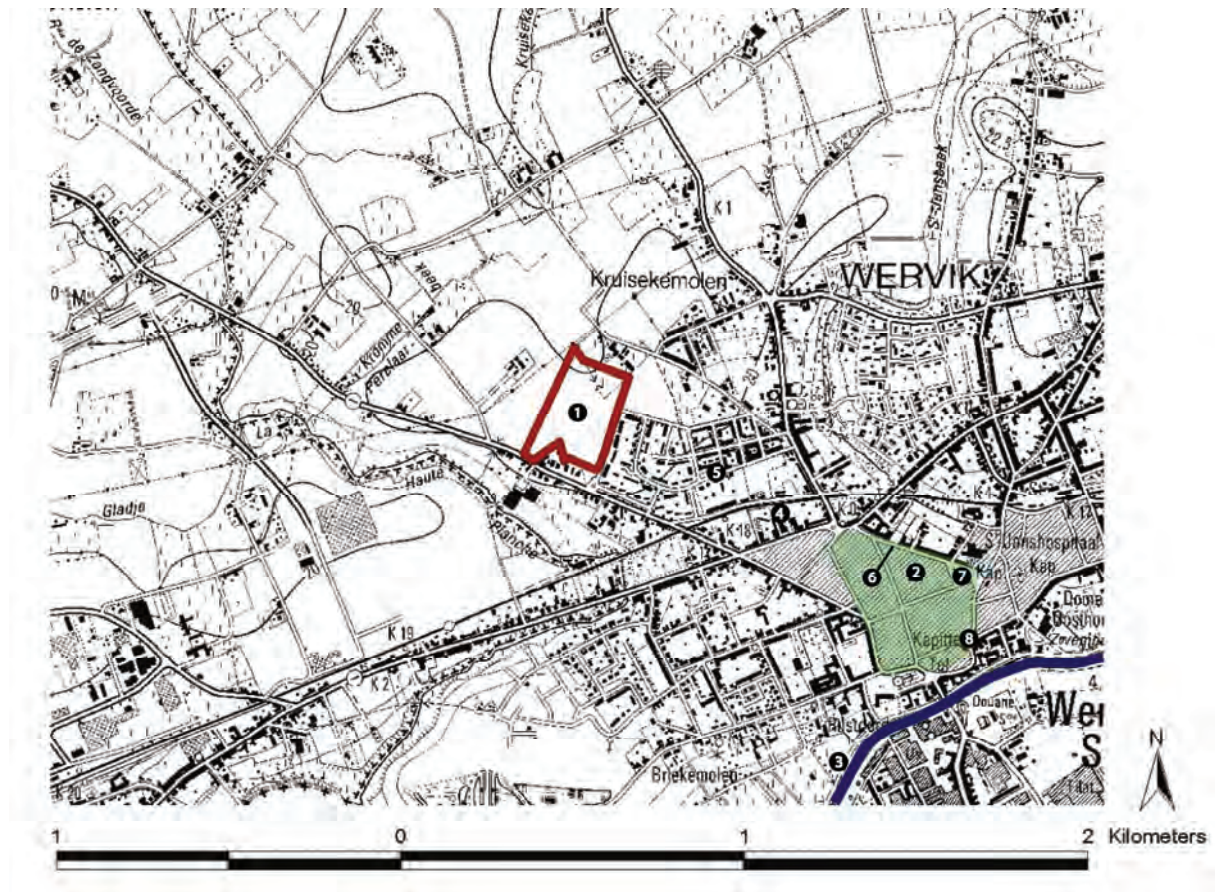
FIG. 1 Kadasterplan met situering van de opgegraven vlakken (G. Lambrecht & S. Mazereel, VIOE).

2.2 Bodemkundige situering (fig. 3)

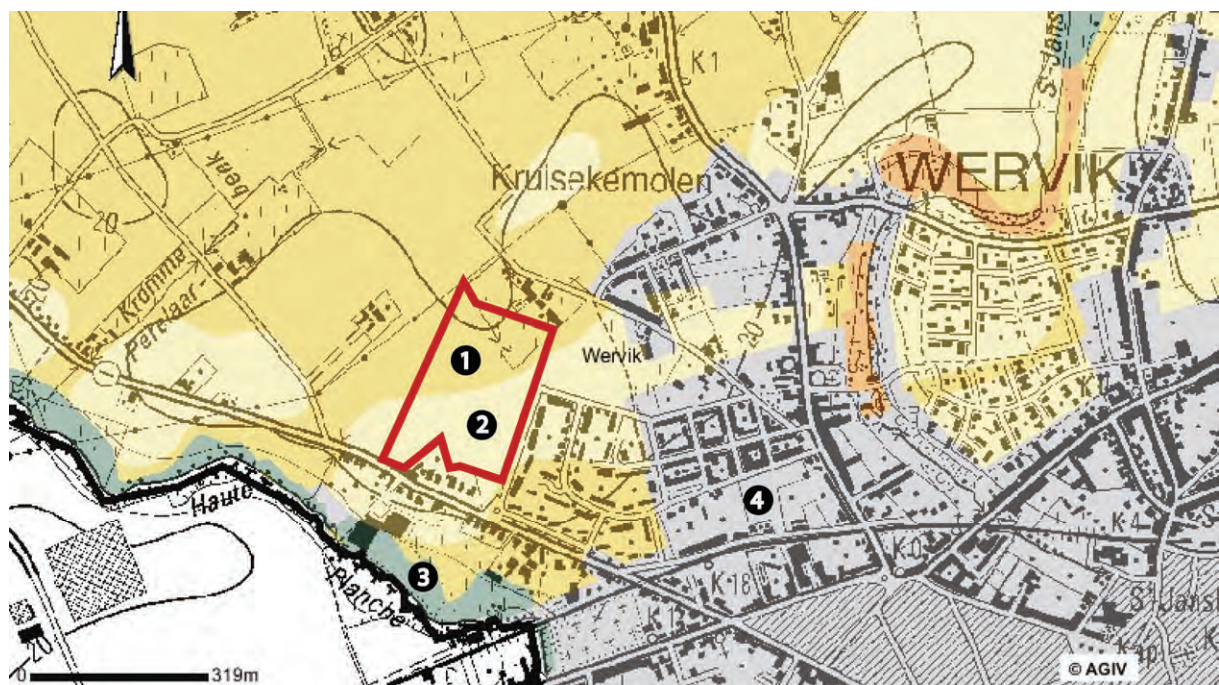
De site ligt in de zandleemstreek op een noordwestelijke uitloper van een grote zandleemrug waarop ook de Romeinse nederzetting van Wervik is gelegen. Het noordelijke deel van het terrein bestaat uit vochtige tot natte zandleem en in het zuidelijk deel uit droge zandleem met een landduin³.

³ <http://www.agiv.be/gis>.

FIG. 2 Topografische kaart: Opgravingsterrein (1), Romeinse *vicus* (2), Leie (3), Komenstraat (4), Zuidlaan (5), Duivenstraat (6), Steenakker (7) en Sint-Maartensplein (8) (A. Verbrugge, VIOE).

FIG. 3 Bodemkundige kaart met aanduiding van de site: vochtige zandleem (1), droge zandleem (2), klei (3) en antropogene zones (4) (www.agiv.be).

Het oorspronkelijke verloop van de Leie⁴ was gelegen op 1 tot 1,5 km ten zuiden van de site. Op 200 m ten zuidwesten van de opgraving ligt de Hoge Plankebeek, een zijbeek van de Leie.

Op het terrein zelf werd het noordoost-zuidwestelijke (niet-gekende) tracé van een ingegraven buis vrijgelegd die zorgt voor de waterafvoer van de hoeve *Kekelhede*. De buis sluit aan op de grachten rond de hoeve en mondt uit in de Hoge Plankebeek. De oude graafwerken voor de aanleg van de buis hebben een brede verstoring te wege gebracht op het terrein. Vroeger liep op deze plaats een gracht met daarnaast een landweg⁵. De omwoners spreken van een 'beek' die later werd ingebuisd, wat erop zou wijzen dat er oorspronkelijk een natuurlijke waterloop was. Hiervan kon echter geen enkel spoor worden teruggevonden, noch bodemkundig, noch op oude cartografische bronnen. Hoogstwaarschijnlijk gaat het om een oude perceelsgracht van de hoeve *Kekelhede* die later werd ingebuisd.

Het huidige terrein vertoont geen uitgesproken niveauverschillen. Dit is ook deels te wijten aan (post-)middeleeuwse landbouwactiviteiten (zie **2.3**). Enkel in het oostelijk deel van het terrein was een lichte verhoging in het landschap zichtbaar. Ook ter hoogte van een Romeinse weg ('weg 1') was een lichte lineaire bult in het landschap merkbaar (zie **hoofdstuk IV**).

De archeologische sporen variëren in hoogte: de hoogstgelegen sporen liggen op 20,85 TAW (**fig. 1: WP 7**), de laagst gelegen sporen op 19,34 m TAW (**fig. 1: WP 1D**). Ten zuiden van de Ten Brielensesteenweg helt het terrein lichtjes af naar de Hoge Plankebeek.

2.3 Stratigrafie⁶

Bijna overal op de site werd onder de teelaarde een homogene **bruine laag** waargenomen vooraleer het substraat (zandleem) werd bereikt. Dit pakket varieert in dikte van enkele centimeters tot ongeveer 70 cm en had een gemiddelde dikte van 30 tot 40 cm. Deze laag bevat zowel recent, middeleeuws, Romeins als ouder materiaal (bewerkte silex). Op sommige plaatsen zoals in WP 1D was ze opvallend dikker.

De datering van deze laag is niet duidelijk. Tijdens de opgraving kon geconstateerd worden dat het bruine pakket oversneden wordt door 15de/16de-eeuwse paalsporen, wat impliceert dat de laag ouder zou zijn. Er kan echter niet uitgesloten worden dat de palen reeds vóór de aanleg van dit pakket waren ingeheid en pas later (na de aanleg van het pakket) werden verwijderd waardoor een schuin uitbraakspoor tot stand kwam in het bruine pakket (zie **fig. 4B**). Voorlopig wordt deze laag '(post-)middeleeuwse laag' genoemd.

Deze homogene bruine laag kan op verschillende manieren tot stand zijn gekomen⁷. Plaggen en bemesting zijn weinig waarschijnlijke verklaringen omdat het om reeds vruchtbare zandleemgrond gaat en bemesting dus in principe niet echt nodig is. Bovendien waren in de profielen geen plaggen zichtbaar. Ook weinig waarschijnlijk is dat het pakket een *colluvium* is, gezien er geen hellingen in de buurt liggen. De mogelijkheid van een oude ploeglaag wordt uitgesloten omwille van het feit dat de dikte van het pakket onregelmatig is en op bepaalde plaatsen soms tot 70 cm dik is. Nivellering door middel van ophoging impliceert veel werk omwille van het aanvoeren van een enorme hoeveelheid aarde. Het pakket kan deels ontstaan zijn door zogenaamde 'opstuivingen'. Dit is een proces waarbij stof gefixeerd wordt op plaatsen met water en vegetatie op blootliggende akkers. Zo ontstaat op bepaalde plaatsen een dik pakket terwijl er op andere plaatsen geen ophoging plaatsvindt. Vermoedelijk gaat het om een samenspel van bemesting, lokale ophoging en opstuivingen. In het bruine pakket komen bovendien ook geregeld fragmenten van pijpjes en brokken kalk voor, wat intentioneel kan zijn om de vruchtbaarheid van de grond nog te vergroten. Deze pijpaarden pijpjes komen meestal pas voor vanaf het begin van de 17de eeuw⁸.

⁴ Dit is vóór de verschillende rechtstreekswerken rond 1990.

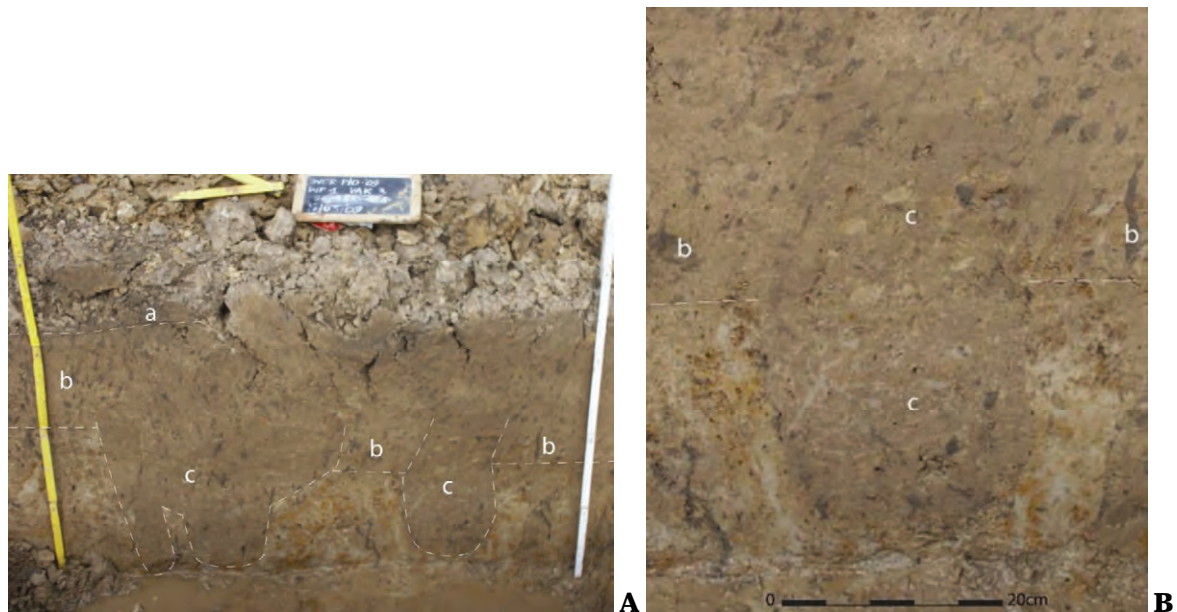
⁵ In het verleden werd dit tracé door een aantal geschiedkundigen bestempeld als een oude Romeinse weg die in het noordoosten aansluiting vindt op de Oude Mesenweg en in het zuidwesten de Hoge Plankebeek oversteekt. Op deze plaats zou vroeger een kleine brug hebben gestaan. Mondelinge informatie van de omwonenden.

⁶ Verbrugge & De Langhe 2008, 6.

⁷ Bodemkundige informatie bij de profielen van Frieda Bogemans (VIOE), waarvoor onze dank.

⁸ Mondelinge mededeling Marc Dewilde (VIOE).

FIG. 4 **A:** ploeglaag (a), bruine (post-)middeleeuwse laag (b), paalsporen (S 185 – 232 – 186) (c) (WER-PIO-09-312). **B:** detail van S 186 (c) die de bruine laag (b) oversnijdt (WER-PIO-09-314) (uit het west-profiel van WP 1C) (A. Verbrugge VIOE).

Voor het onderzoek is de herkomst en datering van dit pakket van belang, onder andere omdat deze interessante vondsten uit verschillende periodes heeft opgeleverd. Om dit te onderzoeken werden monsters genomen van de bruine laag en het onderliggende substraat. Een vergelijkende studie op de korrelgrootte kan in de toekomst uitwijzen of de structuur van de aarde van de bruine laag sterk verschilt met deze van de originele zandleem en zo een lokale of geïmporteerde origine aantonen. De aanwezigheid van deze bruine laag bemoeilijkt verder ook de reconstructie van het oorspronkelijke loopvlak van oudere periodes.

3. Archeologische context⁹

De site bevindt zich op ongeveer 1 km ten noordwesten van de Romeinse *vicus* van Wervik (zie **fig. 2**). Momenteel is eerder weinig gekend over de *vicus*, maar de aanduiding als halteplaats op de Peutingerkaart (zie **Hoofdstuk IV: 4.1.1** en **fig. 81**) toont het belang van de site zeker aan. Hierdoor is gekend dat de nederzetting gelegen was aan de belangrijke Romeinse weg tussen Cassel en Doornik, onderdeel van de as Boulogne-Keulen. Opgravingen op de Steenakker, het Sint-Janshospitaal, het Sint-Maartensplein en talrijke andere ingrepen en opvolgingen van werken door de Vereniging voor Oudheidkundig Bodemonderzoek West-Vlaanderen (VOBoW), amateur-archeologen en de heemkundige kring van Wervik, brachten al een aantal aspecten van de *vicus* aan het licht zodat over de omvang, functionele indeling en datering al een en ander gekend is¹⁰. Het onderzoek op *De Pionier* van 5 ha biedt een unieke kans om een beeld te krijgen van de situatie net buiten de Romeinse *vicus*. Het is de eerste keer dat er in de stad op dergelijke schaal archeologisch onderzoek gebeurde.

Wat betreft de vondsten uit het verleden in de onmiddellijke omgeving dienen twee sites vermeld te worden. Bij straatwerken in de Zuidlaan (**fig. 2: 5**) werd op ongeveer 300 m ten zuidoosten van het onderzochte terrein door een particulier een Romeins graf aangetroffen, meerbepaald een volledige *terra sigillata*-kom (type *Drag. 37*) met verbrande botresten. Tijdens de opvolging van de werken voor een nieuwe parking voor de Aldi-supermarkt in de Komenstraat (**fig. 2: 4**), werd een stuk van een Romeins wegracé aangesneden en geïnterpreteerd als zijnde de weg van Cassel naar Doornik. De weg had een noordwest-zuidoost verloop en ligt precies in het verlengde van de huidige Duivenstraat (**fig. 2: 6**).

⁹ Verbrugge & De Langhe 2008, 4.

¹⁰ Voor een gedetailleerd overzicht zie: Verbrugge 2004.

Binnen een straal van 500 m rond het terrein waren vroeger zeven molens gelegen, waarvan tot op heden slechts één, namelijk de *Kruisekemolen*, bewaard bleef¹¹. Op een tweetal km ten noordwesten van de site ligt een site met walgracht¹². Dichterbij, net ten noorden van het terrein, ligt de hoeve *Kekelhede* die al gekend is uit het begin van de 15de eeuw en dus vermoedelijk eveneens een site met walgracht is¹³. In de woonwijk *Het Park* ten oosten van de site ten slotte, bevond zich tijdens WOII een Duitse productie- en werkplaats, van waaruit een tram materiaal naar het front vervoerde.

4. Methodologie van het terreinwerk (fig. 1)

De opgraving vond plaats van 19 januari tot 18 september 2009. Er werden in totaal 12 werkputten of 'WP' aangelegd. Het totale opgegraven oppervlak bedraagt ca. 20.092,8 m². Bij de proefsleuven werd in totaal 7448,8 m² afgegraven. In totaal werd 24.569,9 m² of ongeveer 2,5 ha van het terrein onderzocht.

Er werd begonnen met het afgraven van **WP 1**. Deze bestaat uit acht afzonderlijk afgegraven zones ('vakken') die een aanéengesloten geheel vormen. De vakken werden op verschillende tijdstippen aangelegd en opgegraven. Er werd gestart met de afgraving van vak A maar al snel stond dit vak volledig onder water. Onverwacht in deze zone was het IJzertijdgebouw dat er werd aangetroffen (zie **hoofdstuk III**). Het lag volledig tussen de proefsleuven. Er werd geopteerd om vak A pas in een latere fase met meer gunstige weerscondities op te graven.

Vervolgens werd gestart met de afgraving van nieuwe vakken (vak B tot D), ditmaal veel kleiner in omvang en dicht bij een bestaande sloot om het grondwater te kunnen evacueren door middel van een pomp die geplaatst werd in grachten rond de vakken. Na het opgraven van deze vakken werd een verbinding gemaakt (vak E) tussen vak A en vakken C en D. Vak F was een smalle sleuf tussen vak A en B. Uiteindelijk werden ook de resterende ruimtes (vakken G en H) afgegraven.

In een aantal zones binnen WP I werd naar een tweede niveau verdiept, namelijk ter hoogte van enkele kuilen binnen het IJzertijdgebouw en ter hoogte van het knooppunt van verschillende grachten in vak E.

Na het opgraven van deze eerste zone werd het duidelijk dat een volledige vlakdekkende afgraving van de zones ten zuiden van WP 1 onmogelijk gerealiseerd kon worden binnen de vooropgestelde opgravingstermijn en met de bestaande middelen. Dit als gevolg van verschillende factoren:

- de slechte weeromstandigheden in januari-februari 2009
- gebrek aan een krachtige rupskraan
- gebrek aan vrachtwagen met kipkar om de afgegraven aarde weg te voeren
- hogere concentratie sporen dan verwacht in WP 1

Daarom diende een nieuwe opgravingsstrategie te worden opgemaakt. Er werd geopteerd voor verschillende parallelle werkputten op een regelmatige afstand van elkaar. Gezien het geringe aantal sporen dat het proefsleuvenonderzoek in deze zone had opgeleverd, leek dit een geschikte manier om het terrein verder te onderzoeken. Op deze manier werden **WP 2-6-7-8-9** gegraven. De putten zijn ongeveer 14 m breed en 118 tot 136 m lang, met een tussenliggende afstand van 13 tot 16 m.

Tussen deze parallelle werkputten werden nog een aantal uitbreidingen en kijkvensters aangelegd. Zo werd het traject van de zogenaamde 'grote gracht' (zie **hoofdstuk V**) volledig vrijgelegd tussen de verschillende werkputten om eventuele geassocieerde sporen niet te missen (WP 8' en WP 9'). Aan de westelijke zijde van WP 2 en 6 werd de sleuf verder uitgebreid rond een aantal Romeinse brandrestengraven. Ook tussen WP 8 en 9 werden twee kijkvensters (WP 9" en de kleine sleuf in het noordwesten) open getrokken: enerzijds ter hoogte van het brandrestengraf (graf 6 of S 1000) aangetroffen in het oosten van WP 9, en anderzijds om de relatie tussen een dubbele Vroeg- tot Midden-Romeinse gracht (zie **hoofdstuk VII**) en de aangetroffen Romeinse wegen (zie **hoofdstuk IV**) te onderzoeken.

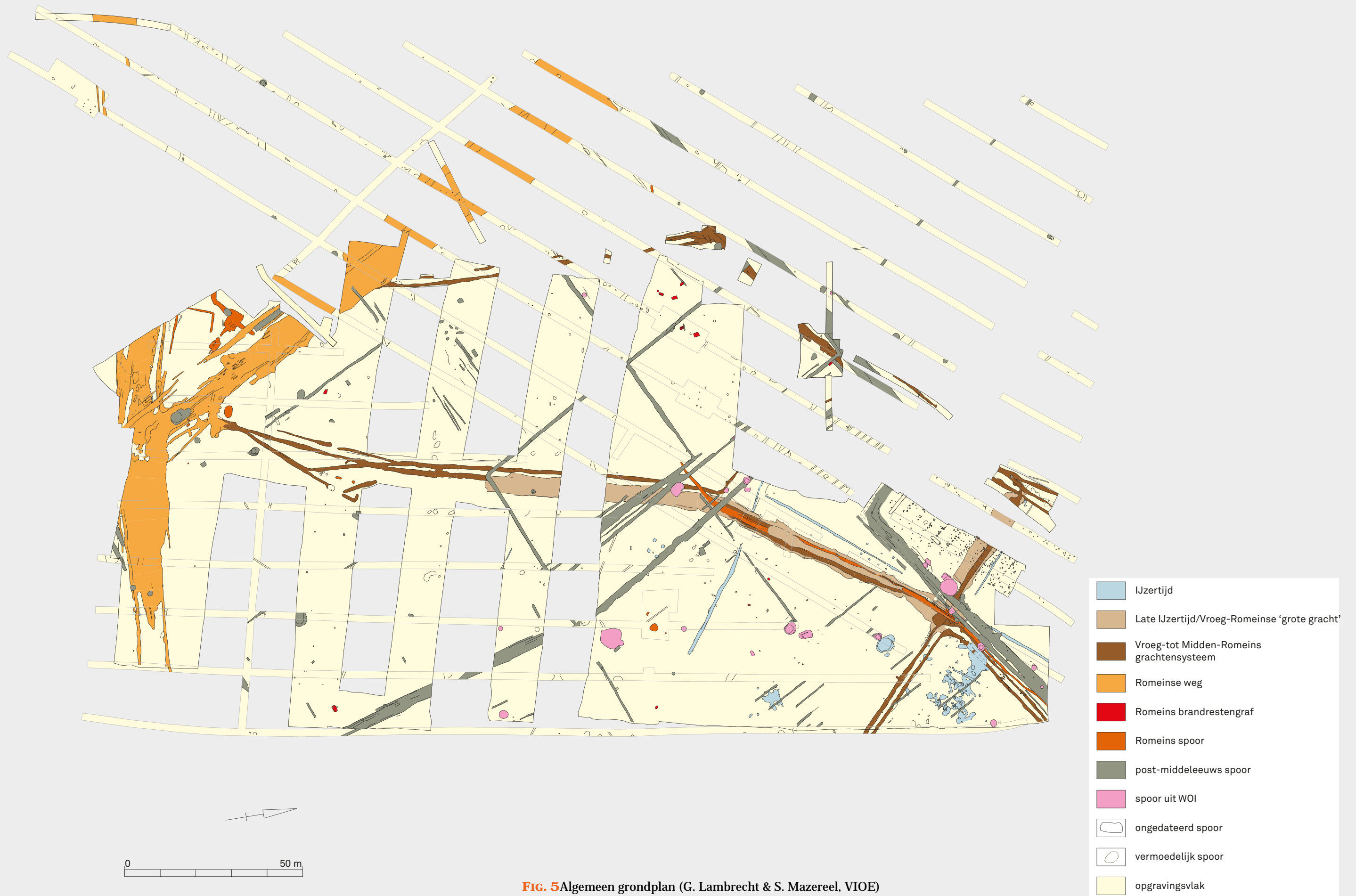
Voor het onderzoek op de Romeinse wegen werden **WP 4 A-C** en **WP 3-5-12** gegraven. In WP 4 B-C werd op bepaalde zones een tweede niveau aangelegd.

Ten slotte werden **WP 10** en **11** opengetrokken om meer informatie te krijgen in verband met het verloop van het dubbele Vroeg- tot Midden-Romeinse grachtensysteem en de 'grote gracht'.

¹¹ Info: Centrale Archeologische Inventaris (CAI) (VIOE).

¹² Gekend als een 'site met walgracht' in de CAI (referentienummer: 73398).

¹³ Desreumaux & Renier 1987.

FIG. 5 Algemeen grondplan (G. Lambrecht & S. Mazereel, VIOE)

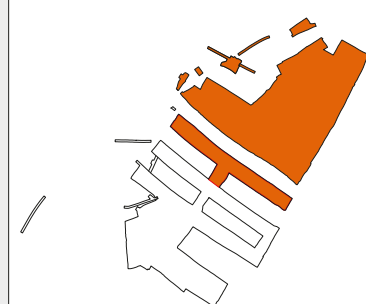

- waterput Vroege IJzertijd - begin Late IJzertijd
- IJzertijdkuil
- IJzertijdpalspoor
- IJzertijdgracht
- haardplaats / concentratie verbrande leem
- vermoedelijk palspoor
- depressie / poel
- Romeins brandrestengraf
- Late IJzertijd/Vroeg-Romeinse 'grote gracht'
- Vroeg- tot Midden-Romeins grachtensysteem
- Romeins
- nazakking in vulling van 'grote gracht'
- post-middeleeuws spoor

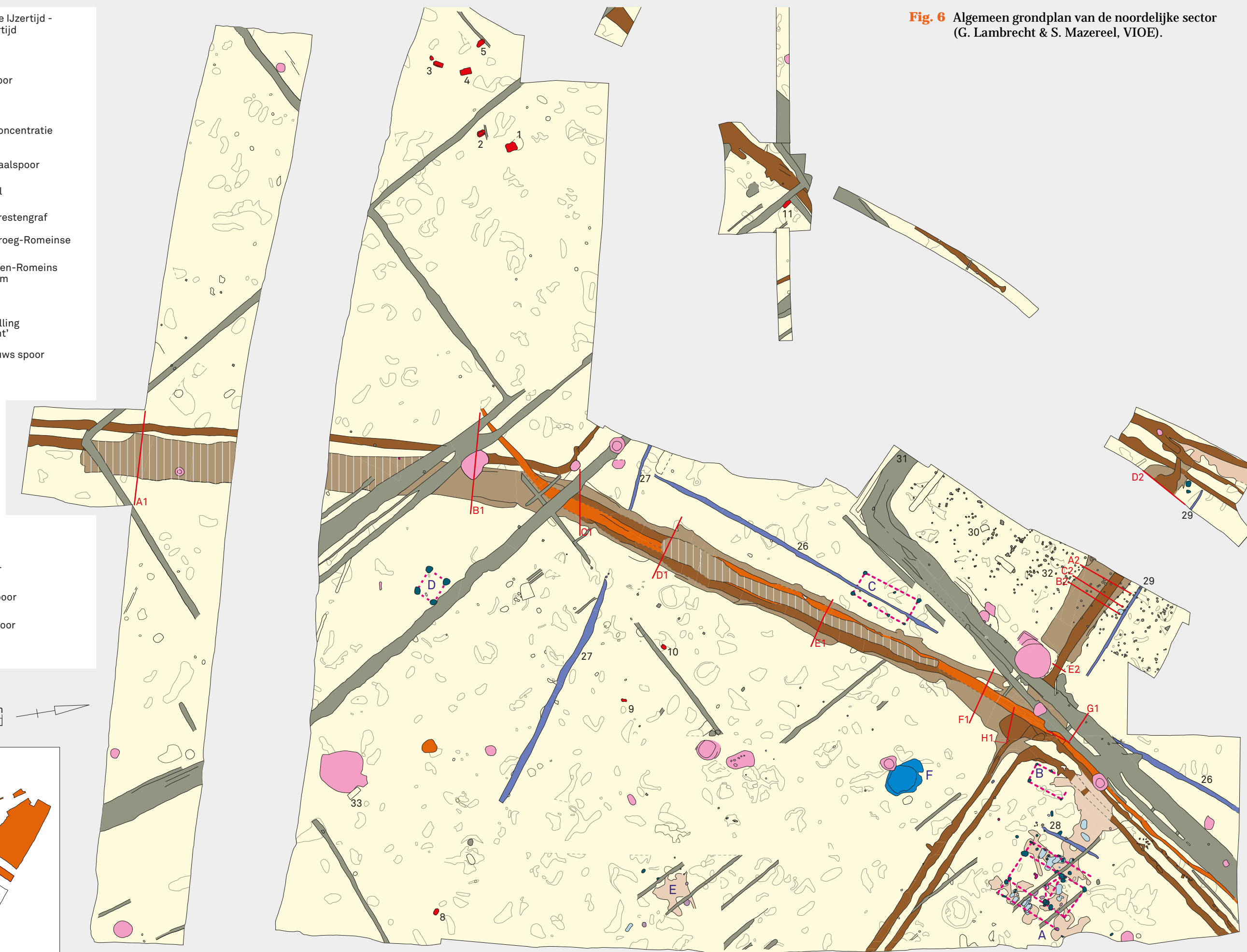
- spoor uit WOI
- natuurlijk spoor
- vermoedelijk spoor
- ongedateerd spoor
- opgravingsvlak

0 10 m

situatieschets

Fig. 6 Algemeen grondplan van de noordelijke sector (G. Lambrecht & S. Mazereel, VIOE).

5. De resultaten (fig. 5-6-41)

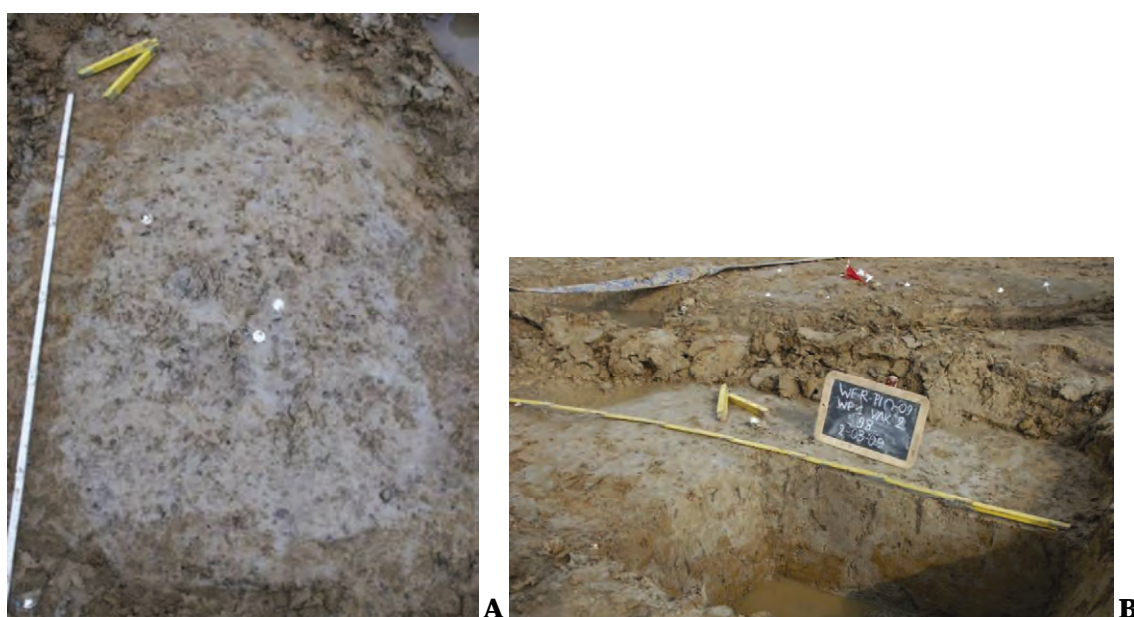
De resultaten worden in dit rapport **chronologisch opgedeeld** en niet per werkput. Het gaat om vondsten en sporen uit verschillende periodes met een overgewicht van sporen uit de IJzertijd en Romeinse periode.

Hoofdstuk II : Steentijden

1. Bewoningssporen (?)

Tijdens het proefsleuvenonderzoek werden twee mogelijke grondsporen ontdekt die in deze periode kunnen worden geplaatst. Het gaat om een ronde/ovale kuil waarin wat kruimels handgevormd aardewerk en een afslag in zwarte silex werden gevonden met daarnaast een tweede mogelijke kuil met een fragmentje verbrande silex. De sporen hebben een bleke lichtgrijze tot witte vulling die sterk lijkt op de vulling van de natuurlijke sporen. Enkel de regelmatigheid van de vorm van de sporen doet vermoeden dat het om antropogene sporen gaat, want ook in de natuurlijke sporen worden regelmatig fragmenten bewerkte stukken silex of aardewerk aangetroffen¹⁴.

Een sterk gelijkend spoor (WP 1, vak B, S 98 of **fig. 6: 30 en fig. 7**) waarvan de vorm te regelmatig leek om een windval of ander natuurlijk spoor te zijn (rechthoek met afgeronde hoeken) trok eveneens de aandacht. Het had een bleekgrijze tot witte, homogene vulling. In het spoor zelf werden acht fragmenten handgevormd aardewerk aangetroffen, in IJzertijdtraditie (waaronder een pot met naar buiten gebogen rand, een schouderfragment met gegladde hals en een besmeten wandscherf). Op iets minder dan 10 m ten zuidwesten van dit spoor werd een scherf met silexverschraling gevonden in een windval (S 103). Dit laatste spoor ligt op 185 m ten noorden van de sporen aangetroffen tijdens het proefsleuvenonderzoek.

FIG. 7 A: S 98 in vlak (WER-PIO-09-177). **B:** S 98 tijdens het couperen (WER-PIO-09-234).

Het is niet duidelijk of het spoor van antropogene aard is, en indien zo, of het in de IJzertijd gedateerd dient te worden of in een oudere periode. De IJzertijdsporen aangetroffen tijdens de opgraving hebben over het algemeen een donkerder uitzicht. Wel werd een gracht aangetroffen (S 415 of **fig. 6: 26**) die aardewerk bevatte in IJzertijdtraditie en een homogene witte vulling had.

¹⁴ Verbrugge & De Langhe 2008, 6-7.

Binnen de regio, vooral op de zuid-West-Vlaamse heuveltoppen, worden regelmatig vuursteenartefacten aangetroffen. Sporen uit die periode zijn evenwel zeldzaam. Recent werd in (buurstad) Menen wel een midden-neolithische waterput of –kuil opgegraven¹⁵.

Op het terrein werden verschillende natuurlijke sporen, vooral windvallen, herkend. Tijdens het afgraven werd in de vulling geregeld vuursteen aangetroffen, al dan niet bewerkt. Er werd geopteerd om al deze natuurlijke sporen op het algemene grondplan te zetten om zo later eventuele concentraties te kunnen reconstrueren.

De windvallen hebben niet allemaal dezelfde richting. Mogelijk gaat het ook om lokale verzakkingen of plassen. Geregeld werd een houtskoolrijke kern waargenomen in de windvallen. Van twee van dergelijke kernen werden houtskoolmonsters genomen zodat deze later nog gedateerd kunnen worden. Onder meer voor de IJzertijd is het in brand steken van bomen om het kappen te bevorderen een gekende techniek¹⁶. Er wordt vermoed dan ook dat de concentratie van verbrande windvallen in de omgeving van het IJzertijderf (zie **hoofdstuk III**) niet toevallig is, maar mogelijk in relatie staat met deze bewoning.

2. Bespreking van het lithisch materiaal (door J. Sergant¹⁷)

In totaal werden 129 vuurstenen artefacten verzameld. Artefacten in kwartsiet werden niet geattesteerd. Het gros van de artefacten is vervaardigd in een fijnkorrelige vuursteen (50,5%) waarbij donkerbruine of donkergrijze varianten (41,9%) - vaak voorzien van bleke vlekken en/of inclusies en een dikke (licht tot matig) verweerde of volledig weggesleten cortex – duidelijk domineren. Vijf artefacten (3,9%) werden vervaardigd in een fijnkorrelige donkergrijze vuursteen met kleine bleke vlekken die ook in andere regio's wordt aangetroffen¹⁸. Translucente donkerbruine of donkergrijze vuursteen (25,6%) is slechts in beperkte mate aanwezig terwijl matig fijnkorrelige of grofkorrelige vuursteen (3,9%) amper voorkomt. Binnen deze laatste groep vallen twee artefacten die vermoedelijk vervaardigd zijn in gemijnde vuursteen. Patina werd slechts bij twee artefacten vastgesteld.

In totaal werden 27 werktuigen aangetroffen waarbij de schrabbers (10 exemplaren) een belangrijke positie innemen. Het gaat om vier eenvoudige afslagschrabbers (**fig. 8: 6**), twee cirkelschrabbers (**fig. 8: 9**), twee massieve getande schrabbers (**fig. 8: 8**) en twee schrabberfragmenten waarvan één op een gepolijste afslag in (vermoedelijk) gemijnde silex (**fig. 8: 7**). Daarnaast zijn er twee geretoucheerde (micro)klingen. Een vrij regelmatige microkling (**fig. 8: 1**) bezit mediaal en distaal op de linkerboord een convexe afknotting; distaal rechts bevinden zich een aantal fijne (gebruiks?)retouches. Het gaat mogelijk om een zogenaamde Tjongerspits¹⁹. Een klingfragment (**fig. 8: 3**) bezit twee schuin geretoucheerde boorden. De pijlbewapening is enkel vertegenwoordigd door een bladvormige pijlpunt (**fig. 8: 4**). Verder zijn er nog een afslag met geretoucheerde boord (**fig. 8: 10**)²⁰, een gepolijste afslag in (vermoedelijk) gemijnde silex, een *ausgesplittertes stück* (**fig. 8: 5**), een microkling met gebruiksretouches (fijngetand), vijf onbepaalde werktuigfragmenten en vier artefacten met verbrijzelde boorden. Bij deze laatste is het echter niet duidelijk of het gaat om prehistorische artefacten of om (post-)middeleeuwse vuurslagen.

Er werden zeven vrij onregelmatige kernen aangetroffen, meer bepaald drie kernen met één slagrichting, een kern met twee kruisende slagrichtingen, één knol met beginnende debitage en twee kernfragmenten. Het debitagemateriaal (75 exemplaren) bestaat uit 54 afslag(fragment), 15 vrij onregelmatige microkling(fragment)en waarvan één blauwwit gepatineerd exemplaar, drie kling(fragment)en waarvan één regelmatige (i.e. *Montbani*-stijl) (**fig. 8: 2**) en drie onbepaalde afhakingsfragmenten. Tenslotte zijn er nog 21 brokstukken.

Als conclusie kan gesteld worden dat de meeste dateringselementen binnen deze kleine collectie in neolithische richting wijzen: de kling met twee geretoucheerde boorden, de pijlpunt, de massieve schrabbers en de artefacten met polijstsporen horen ontegensprekelijk in het neolithicum thuis en duiden vermoedelijk op een occupatie in deze periode. Daarnaast zijn er enkele elementen zoals de

¹⁵ Verbrugge, Dhaze, Crombé, Sergant, Deforce & Van Strydonck 2009.

¹⁶ Mondelinge informatie van Archéopole (FR).

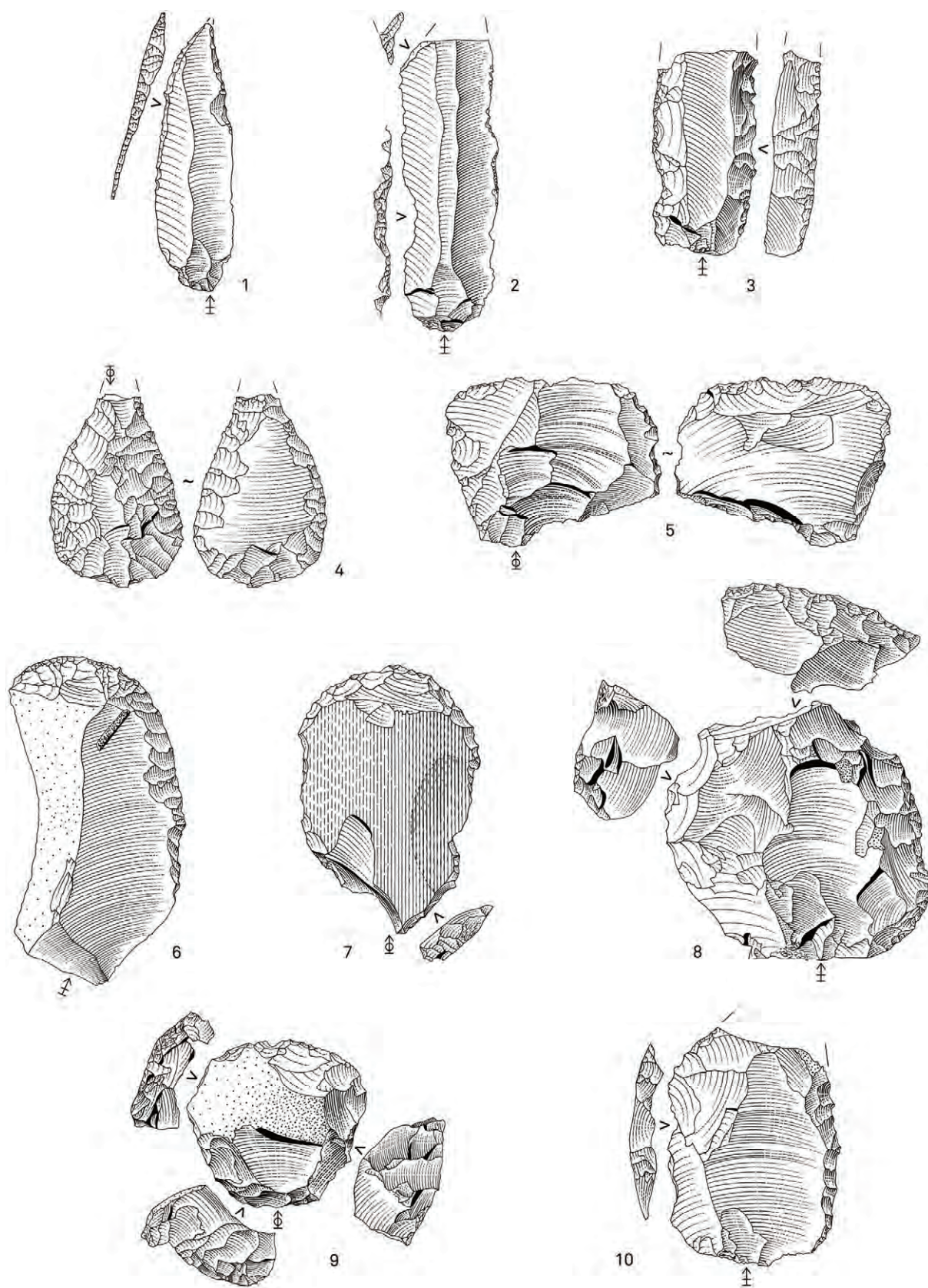
¹⁷ Vakgroep Archeologie, Universiteit Gent.

¹⁸ Van Vlaenderen, Sergant, De Bock & De Meireleir 2006.

¹⁹ Gedetermineerd door Marc De Bie (VIOE), waarvoor onze dank.

²⁰ Gedetermineerd door Marijn Van Gils (VIOE), waarvoor onze dank.

FIG. 8 Het lithisch materiaal (M. Van Meenen, VIOE).

afgeknotte microkling en de kling in *Montbani*-stijl die wijzen op een jongpaleolithische (38000 - 14000 jaar geleden) (Tjongercultuur) of (laat?-)mesolithische aanwezigheid. Ook de blauwwit gepatineerde microkling hoort mogelijk thuis in de periode finaalpaleolithicum/mesolithicum.

Andere sites met artefacten uit de Tjongercultuur werden aangetroffen op de zuid-West-Vlaamse heuveltoppen (Kemmelberg)²¹ maar ook in Harelbeke²². Voor het neolithicum zijn enkele vondsten en sites gekend in de onmiddellijke nabijheid in Noord-Frankrijk (Nord en Pas-de-Calais) zoals Saint-Jans-Cappel, Lesquin (middenneolithicum) en Marquette-lez-Lille en Hem (laat- en finaalneolithicum)²³.

Hoofdstuk III : sporen uit de Vroege en Late IJzertijd

In de noordoostelijke hoek van het terrein werd een deel van een erf uit de Late IJzertijd (La Tène-periode) aangetroffen. Het betreft een hoofdgebouw, een waterput, enkele bijgebouwtjes en grachten. Er zijn verschillende fasen aanwezig binnen het erf, er werden zowel sporen uit de vroege als de late fase van de La Tène-periode waargenomen.

1. Hoofdgebouw (fig. 6: A)

1.1 Algemeen

Het gebouw is noordoost-zuidwest georiënteerd en bevindt zich op ongeveer 400 m ten noorden van de Hoge Plankebeek. In een aantal kuilen werden talrijke scherven gevonden, alsook verbrande leem, enkele metaalslakken, technisch aardewerk en verbrand bot. Centraal tussen de paalsporen lag een vlek verbrande leem (S 398) die geïnterpreteerd kan worden als de resten van een haardplaats. Buiten het gebouw werd nog een tweede concentratie verbrande leem (S 424) gevonden die mogelijk met artisanale activiteiten kan geassocieerd worden. De meeste kuilen en paalkuilen zijn houtskoolrijk. Bij de palen werd een aanwijzing voor een herstelling waargenomen: een paalspoor met blekere vulling (S 26E) wordt oversneden door een houtskoolrijke kuil (S 26).

FIG. 9 Oversnijding binnen het IJzertijdgebouw (WER-PIO-09-832).

²¹ Putman, Soenen & Tieghem 1993.

²² Vermeersch 1976.

²³ Vallin 2009.

Het gebouw werd niet aangelegd op de hoogst gelegen plaats binnen het opgegraven terrein maar op de noordelijke helling van een zandleemrug. Naast de concentratie paalkuilen was een greppel (S 405) zichtbaar met dezelfde oriëntatie.

1.2 Grondplan (fig. 10-11)

De plattegrond is noordoost-zuidwest georiënteerd en beslaat een oppervlakte van maximum 9 op 11 m. Het gebouw steunt op zes zwaar gefundeerde palen(-clusters) die een rechthoek vormen van 4,75 m op 9,50 m. Dit zijn de paalsporen S 21, S 36/388/437, 438, 389, 380/382 en 10/11. De palen staan in de lange zijde op een afstand van ongeveer 3,50 en 6 m van elkaar. Binnen de rechthoek werd één centrale nokstaander aangetroffen (S 18). Centraal in het zuidwesten ligt de vermoedelijke haardplaats (S389).

In het zuidwestelijke gedeelte liggen ook vier noordwest-zuidoost georiënteerde, houtskoolrijke kuilen (S 426, 26, 17, 15). Deze liggen grotendeels buiten de door de zes zware palen(-clusters) omgeven rechthoek. In sommige kuilen werden de restanten van ondiepe paalsporen waargenomen. Er werd vooral veel aardewerk in deze kuilen aangetroffen. Het is niet duidelijk of deze kuilen verenigbaar zijn met de zes zwaar gefundeerde palen(-clusters). Ze kunnen gegraven zijn voor de extractie van leem bij het optrekken van het gebouw en opgevuld zijn met afval vooraleer het huis effectief werd bewoond.

Binnen het gebouw lagen nog twee andere kuilen (S 384 en 385) die veel minder houtskoolrijk waren en minder vondsten bevatten (slechts vier scherven handgevormd aardewerk). Er zijn ook nog enkele paalsporen of mogelijke paalsporen zonder verband.

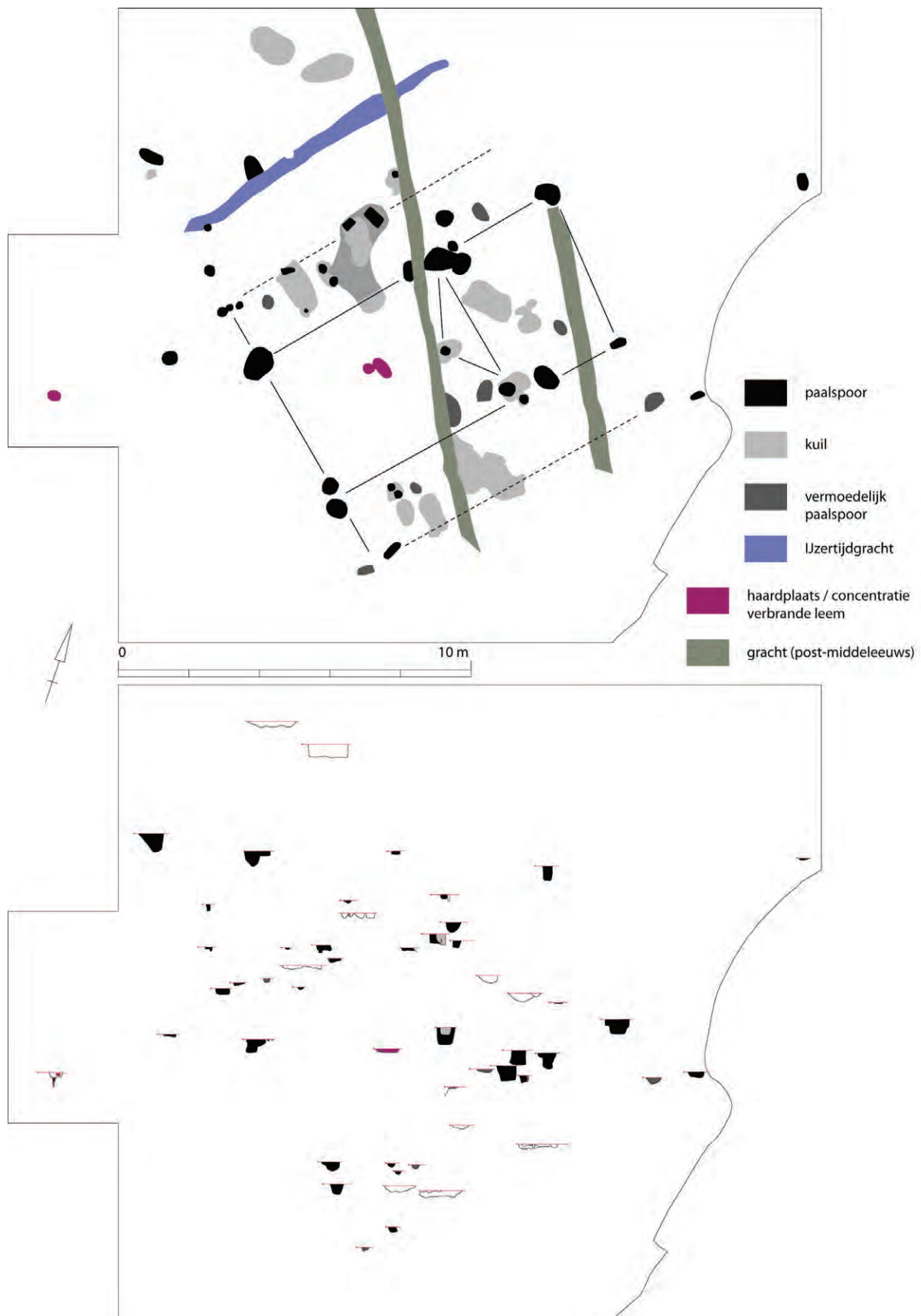
Er werden twee mogelijke rijen ondiep gefundeerde paalsporen waargenomen, parallel aan de lange zijden van de centrale rechthoek en op ongeveer 2 m afstand (S 374, 373, 390, 391 en S 403, 22, 400, 397, 26E, 426C, 426B, 411). Vermoedelijk zijn deze afkomstig van de buitenste afscheiding van het gebouw en zijn niet alle palen bewaard van de palenrijen.

Parallel aan het gebouw werd aan de noordwestelijke zijde een greppel aangetroffen (S 405 of **fig. 6: 28**). Deze ligt op ongeveer 2 m van de buitenste wand van het gebouw. Bij de overlangse coupe op deze gracht werd één paalspoor waargenomen (S 431). De greppel liep nog verder naar het zuidwesten; resten hiervan werden een aantal meter verder waargenomen onder de vorm van bioturbatie met dezelfde vulling als deze van de greppel. In het noordoosten lijkt de greppel te stoppen, maar was er wel zeer ondiep bewaard. De greppel was hoogstwaarschijnlijk langer dan de lengte van het gebouw. Het gaat vermoedelijk om een afwateringsgreppel al kan de mogelijkheid van een standgreppel niet uitgesloten worden.

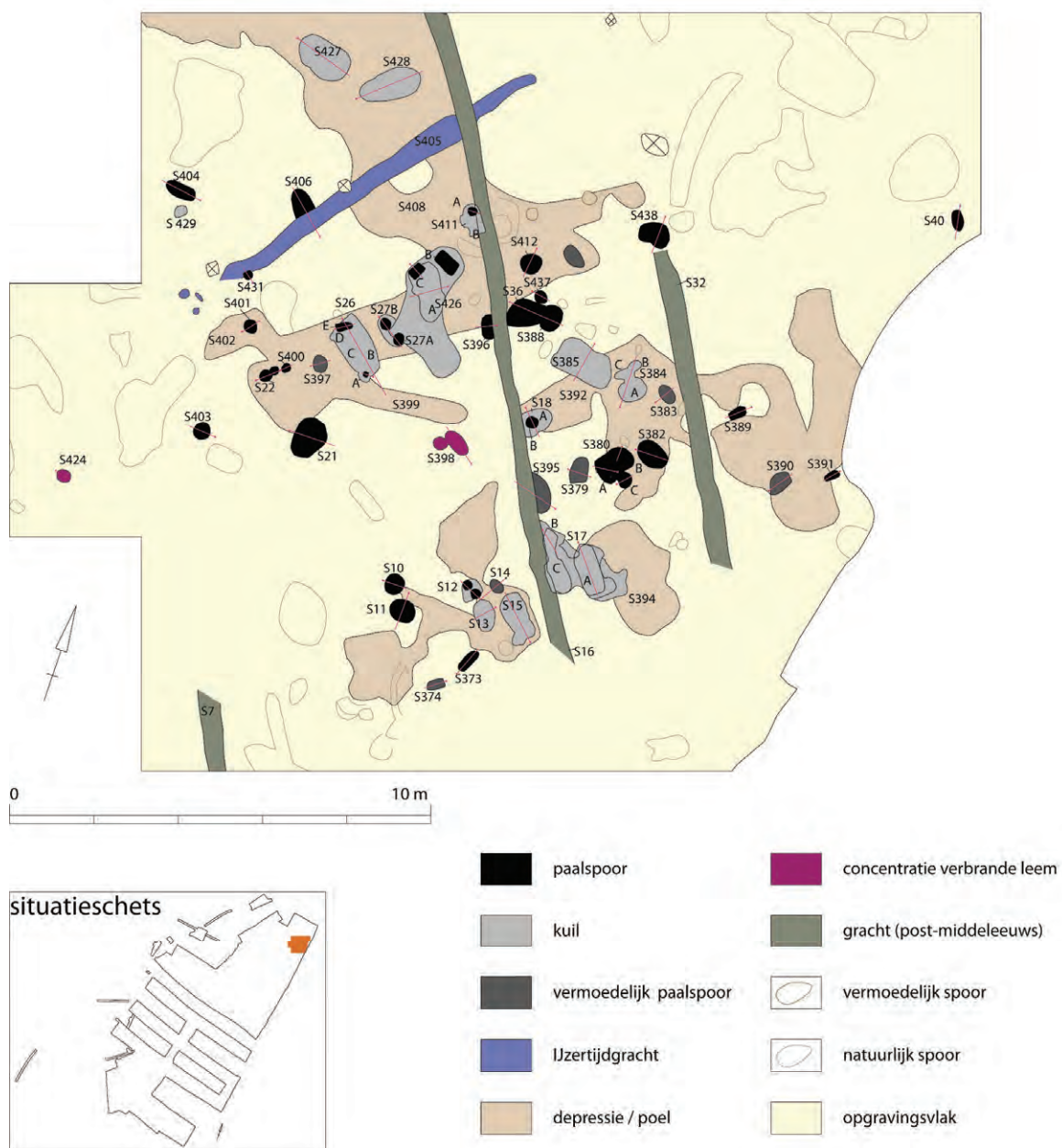
Eén diep paalspoor grenst aan S 405 (S 406). Er werd geen oversnijding tussen beide waargenomen. Een ander diep paalspoor werd aangetroffen ten westen van deze gracht (S 404). De functie van deze paalsporen en hun mogelijke relatie met het gebouw is onduidelijk. Er werden nog twee houtskoolrijke kuilen aangetroffen ten westen van de greppel (S 427 en 428) die ook uit dezelfde periode als het gebouw dateren.

Op verschillende plaatsen binnen en rond het gebouw werden gevlekte verkleuringen (*mottling*) waargenomen. Vermoedelijk kwamen deze tot stand door *trampling* rond een poel of van natte zones in en rond het gebouw. Deze sporen hebben een andere vulling dan de natuurlijke sporen in en rond het gebouw en vertonen soms opvallend rechte zijdes. Eén van de grachten (S 100 A, coupe M) die jonger is dan het gebouw, lijkt oversneden te worden door een dergelijke gevlekte verkleuring. Dit impliceert dat het spoor van jongere datering zou zijn. De kuilen S 427 en S 428 oversnijden dan weer de gevlekte verkleuring. Vermoedelijk oversnijdt S 100 A toch de gevlekte sporen, maar was dit op het terrein niet duidelijk zichtbaar.

FIG. 10 Gedetailleerd grondplan van het hoofdgebouw (G. Lambrecht & S. Mazereel, VIOE).

FIG. 11 Vereenvoudigd grondplan en coupes van het hoofgebouw (G. Lambrecht & S. Mazereel, VIOE).

FIG. 12 Zicht op het IJzertijdgebouw, zicht naar westen (WER-PIO-09-651.)

FIG. 13 Zicht na het couperen van het IJzertijdgebouw (WER-PIO-09-1243).

1.3 Ruimtelijke organisatie en vondstmateriaal

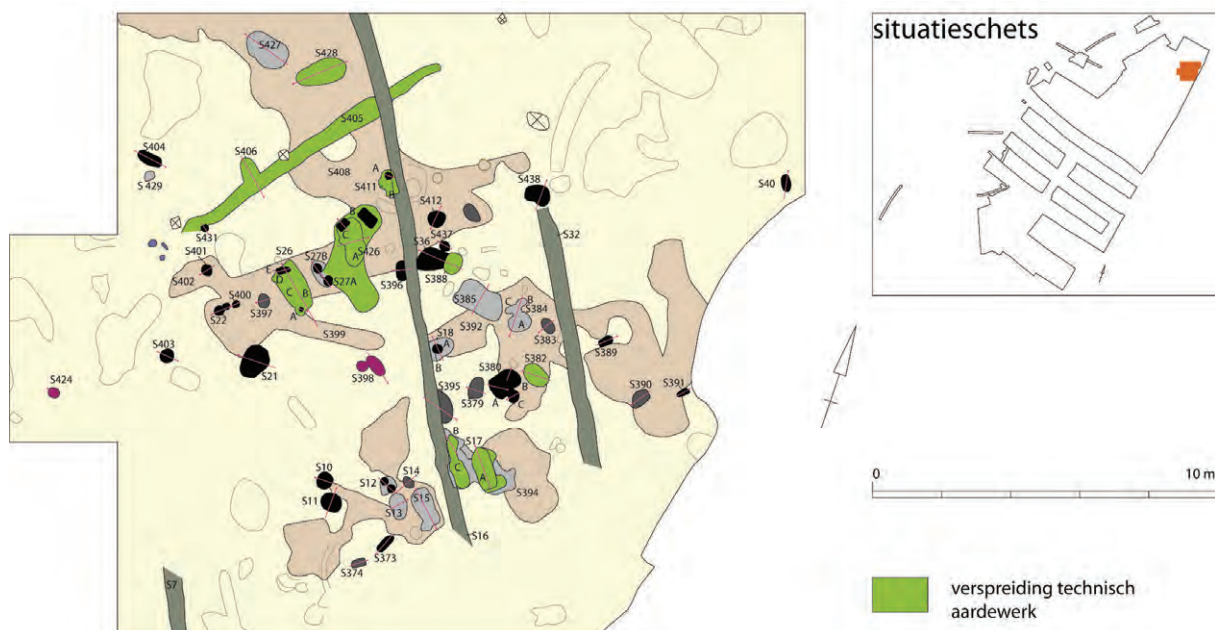
Er werd getracht om aan de hand van de spreiding van diverse vondstcategorieën tot een aantal aanwijzingen te komen voor de ruimtelijke organisatie binnen het gebouw. Het gaat om de spreiding van verbrand bot, verbrande leem, sporen van artisanat, technisch aardewerk en de concentraties aardewerk. Hoogstwaarschijnlijk gaat het echter niet om primaire contexten waardoor de reconstructie van een ruimtelijke organisatie aan de hand van de positie van bepaalde vondstcategorieën onbetrouwbaar blijft. Waarschijnlijk weerspiegelt het beeld dat van het gebouw werd verkregen tijdens de opgraving, eerder een opgravingsfase, dan wel een realistische weergave van het gebouw toen het nog in gebruik was.

1.3.1 Verbrand bot (**fig. 14**)

Op het spreidingskaartje werden enkel de sporen aangeduid waarin tijdens het manueel uitgraven van een spoor fragmentjes of spikkels verbrand bot werden gezien en/of ingezameld. Van de kuilen en paalkuilen werden 68 monsters genomen om gezeefd te worden zodat meer bot aan het licht zal komen. Het bot werd vooral aangetroffen in de grote kuilen binnen het gebouw en niet zozeer in de paalsporen die het gebouw ondersteunen. Een onderzoek naar soortbepaling kan informatie opleveren over het dieet van de inwoners en dient nog te gebeuren.

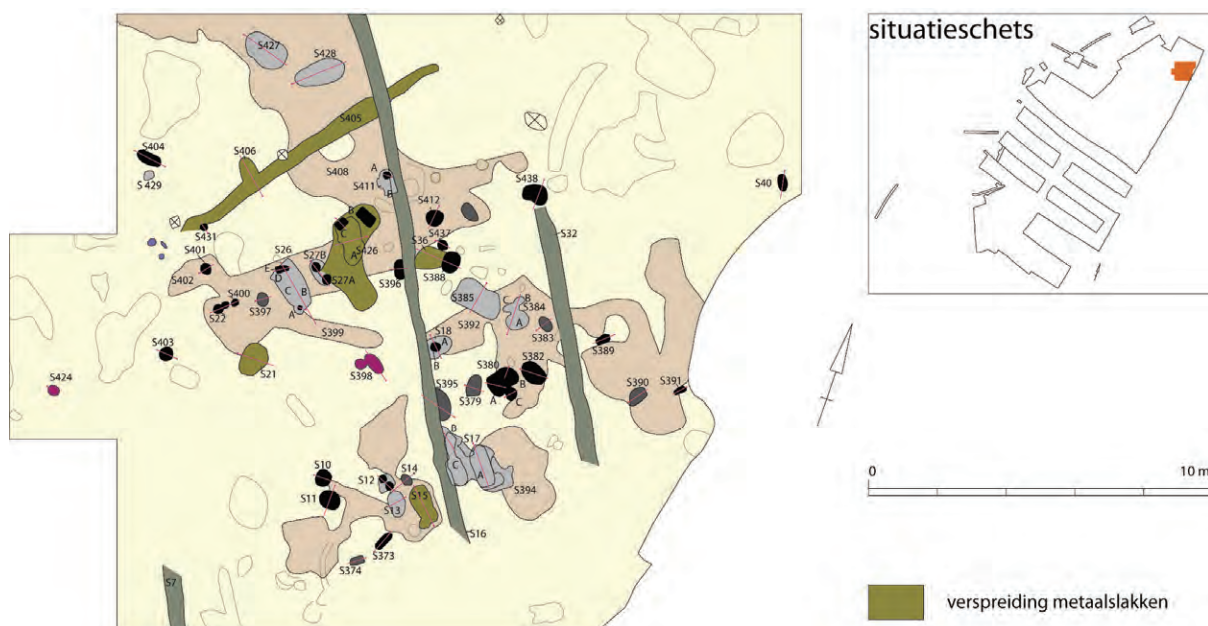
FIG. 15 Spreiding van het technisch aardewerk binnen het IJzertijdgebouw (G. Lambrecht & S. Mazereel, VIOE).

1.3.3 Metaalslakken (fig. 16)

Slechts acht metaalslakken werden gevonden in associatie met de IJzertijdsite. De meeste slakken komen uit de zone van het hoofdgebouw; één slak komt uit gracht 517. In een kuil van het IJzertijdgebouw (S 36) werd een fragment gevonden dat mogelijk afkomstig is van een haardwand, namelijk van een beschermmuurtje dat tussen de blaasbalg en de eigenlijke haardwand zat²⁷. Bij dergelijke muurtjes vertoont de zone dicht bij de pijp vaak een typische verkleuring. De aanzet van het gat is ook zichtbaar. Het fragment is dun, wat aangeeft dat de oven nog niet lang in gebruik was. Dergelijke oventjes zijn typisch voor de late La Tène-periode tot in de Romeinse periode. Ze worden bovendien aangetroffen langs wegen omdat ze vaak geassocieerd worden met het werk van ambulante smeden. Verder werden ook mogelijke haardfragmenten gevonden in S 426 en S 405. Gezien het geringe aantal slakken is het niet mogelijk om uitspraken te doen over mogelijke artisanale zones. Het is duidelijk dat de slakken niet in hun primaire context zitten.

²⁷ Mondelinge informatie en determinatie door Archéopole (FR) , waarvoor onze dank.

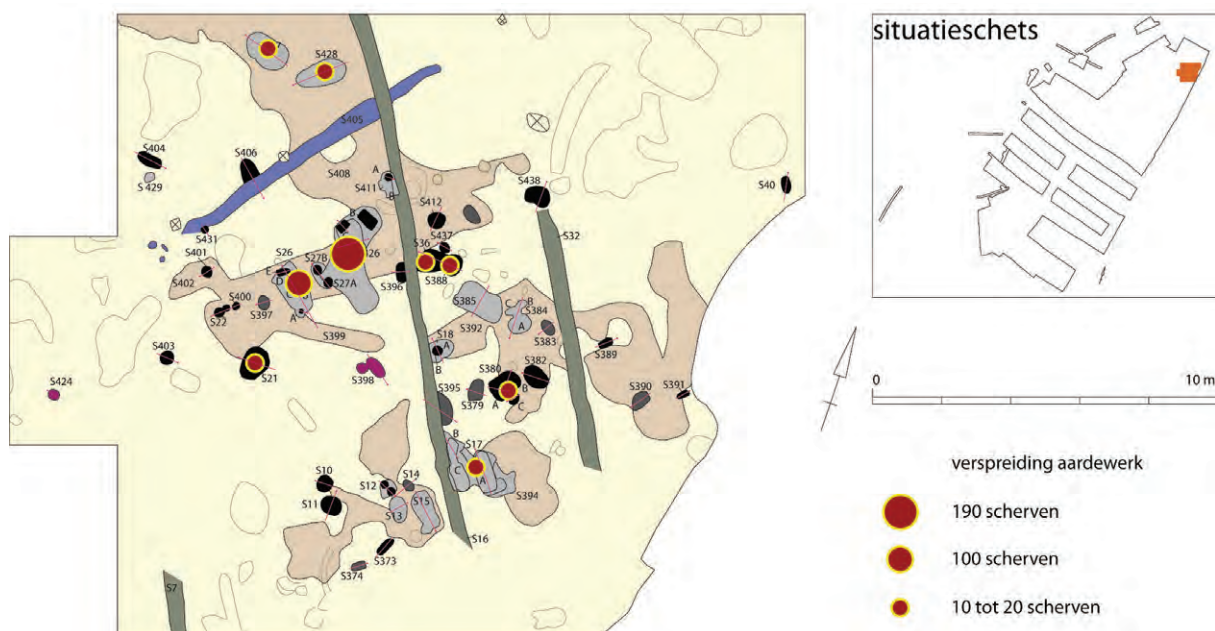

FIG. 16 Spreiding van de metaalslakken binnen het IJzertijdgebouw (G. Lambrecht & S. Mazereel, VIOE).

1.3.4 Het aardewerk ²⁸ (fig. 17-19)

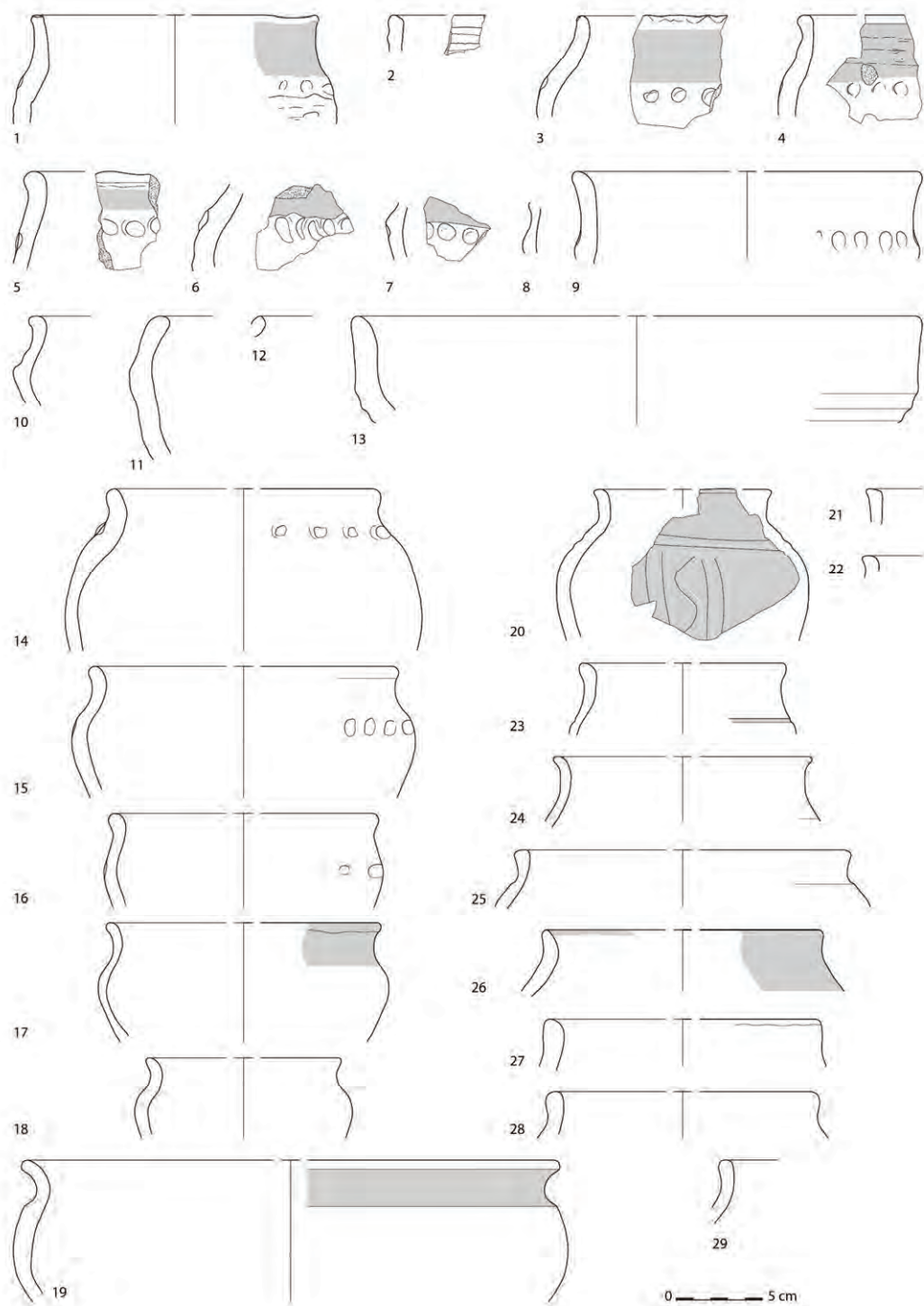
Bij het spreidingskaartje van het aardewerk werden sporen met minder dan 10 scherven niet meegerekend. In totaal werden ongeveer 400 scherven verzameld. De montage van de figuren werd gemaakt op basis van de verschillende randtypes. Eerst worden potten/kommen met naar binnen staande rand afgebeeld. Daarna volgen vormen met naar buiten gebogen en opstaande randtypes. Ten slotte worden de versierde wandscherven besproken.

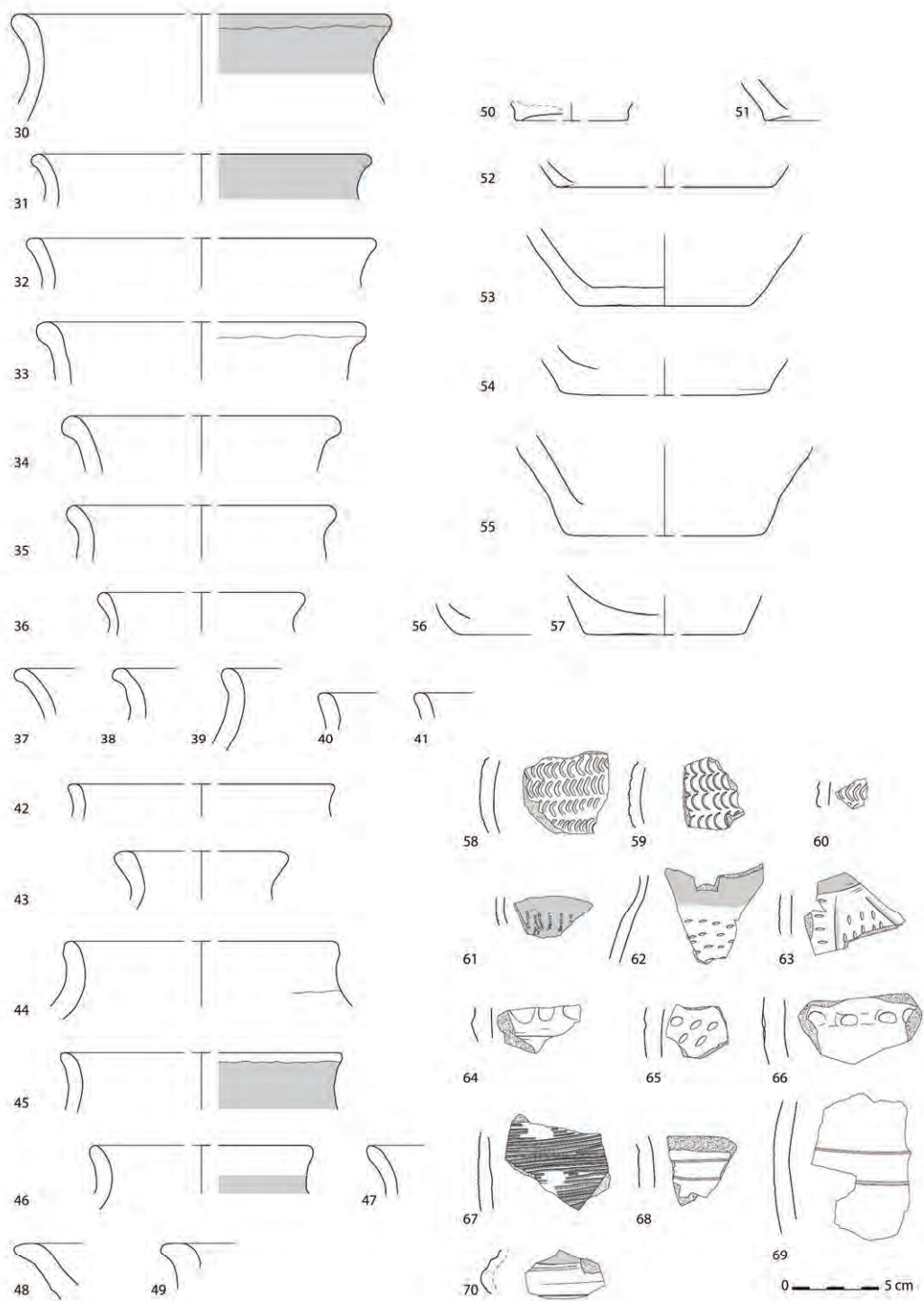
FIG. 17 Spreiding van het aardewerk binnen het IJzertijdgebouw (G. Lambrecht & S. Mazereel, VIOE).

²⁸ Met dank aan Wim De Clercq (Universiteit Gent) voor de hulp bij de determinatie van het aardewerk.

1.3.4.1 Vormrepertorium

FIG. 18 Aardewerk uit het IJzertijdgebouw (G. Lambrecht & S. Mazereel, VIOE).

FIG. 19 Aardewerk uit het IJzertijdgebouw (G. Lambrecht & S. Mazereel, VIOE).

Veelvoorkomend zijn situlavormige potten of *Harpstedt*-urnen (**fig. 18: 1-8**). Dit zijn (kook)potten met een geknikte rand-schouder-evolutie met een (verdikte) rand. Vaak komen er vingertopindrukken voor op de lip en/of schouder, in combinatie met een gegladde hals en een besmeten buik. Soms is de rand bovenaan afgeplat. Deze vorm komt voor vanaf de late Hallstatt-periode tot in de Vroeg-Romeinse periode. In het noordelijk deel de *civitas Menapiorum* is dat vooral tussen 100 v. Chr. en 100 n. Chr.²⁹. In Noord-Frankrijk zijn voorbeelden gekend uit Zuytpeene – *Le Champ du Moulin*³⁰ (overgang Hallstatt / La Tène) en Hondeghem³¹.

Een pot/kom met een geknikte rand-schouder-evolutie en naar buiten staande verdikte rand en halsribbels (**fig. 18: 10**) komt in het noordelijk deel van de *civitas Menapiorum* voor vanaf de Late IJzertijd tot in 1ste eeuw n. Chr.³². Hier eveneens te vermelden is een pot/kom met een geknikte rand-schouder-evolutie, opstaande hals en naar buiten gebogen rand, versierd met vingertopindrukken op de schouder (**fig. 18: 9**) en een pot met een geknikte rand-schouder-evolutie en naar binnen staande profiellose rand (**fig. 18: 11**).

Een aparte vorm is een pot met een naar binnen staande profiellose rand (**fig. 18: 12**) en een kom/bord met een opstaande wand en profiellose rand en met intentionele (?) ribbels op de overgang naar de bodem (**fig. 18: 13**).

Bij de overige vormen kan een onderscheid gemaakt worden tussen twee randtypes: naar buiten gebogen (verdikte) randen en opstaande (blokvormige) randen.

Bij de eerste categorie vormen potten met een naar buiten gebogen (verdikte) rand, soms in combinatie met een gegladde buitenwand, de grootste groep (**fig. 19: 30-47**). Er zijn ook (kook)potten met een naar buiten gebogen rand die soms versierd zijn met vingertopindrukken op de schouder (**fig. 18: 14-18**). In Noord-Frankrijk zijn hiervan voorbeelden gekend in Compiègne – *Le Fond Pernant*³³ (500 tot 300 v. Chr.) en in het noordelijk deel de *civitas Menapiorum* komen ze voor tussen 200 v. Chr. en 400 n. Chr.³⁴. Daarnaast komen er potten voor met een opstaande hals en een naar buiten gebogen rand (**fig. 18: 21-24**). Bij **fig. 18: 23** is een versiering door middel van een groefje ter hoogte van de overgang van de hals naar de schouder zichtbaar.

Een kom met een S-vormig profiel en geprononceerde knik op de schouder en gegladde hals (**fig. 18: 19**) is typisch voor de overgang Late IJzertijd naar de Vroeg-Romeinse periode. Een aantal voorbeelden zijn gekend in Noord-Frankrijk: Nizy-Le-Comte – *Terrain de sport*³⁵ (150-120 v. Chr.); Berry-au-Bac – *Chemin de la Pêcherie*³⁶ (ca. 120 v. Chr.); Missy-sur-Aisne – *Le Culot*³⁷ (ca. 90 v. Chr.) en Mont-Notre-Dame – *Vaudigny*³⁸ (120-90 v. Chr.).

Ook een (kook)pot met een korte opstaande hals en naar buiten gebogen rand met halsribbels en een ingegladde versiering op de buik (meervoudige verticale gladdingslijntjes in combinatie met verticale curvilineaire gladdingslijn) (**fig. 18: 20**) past in deze periode. Voorbeelden zijn gekend in het Leie-Scheldegebied³⁹, in het noordelijk deel de *civitas Menapiorum*⁴⁰ en in Noord-Frankrijk in Oxelaëre – *Le Chemin Vert*⁴¹. Anderzijds zijn geometrische versieringspatronen eerder typisch voor de Vroege La Tène in Noord-Frankrijk⁴².

Een aparte categorie is een pot met een opstaande blokvormige rand en met een groefje op de overgang van de rand naar de schouder (**fig. 18: 25**). Verder zijn er nog een aantal potten met een opstaande profiellose rand (**fig. 18: 26- 29**) te vermelden.

Tenslotte werden een aantal bodemfragmenten ingezameld (**fig. 19: 50-57**) waarvan een aantal met een kleine standring.

²⁹ De Clercq 2009, 416.

³⁰ Desfossés & Blancquart 1992, 229, fig. 5.1-2.

³¹ Leman-Delerville 1995, 108, fig. 23.

³² De Clercq 2009, 417.

³³ Malrain & Pinard 2006, 112, fig. 67 (links onder).

³⁴ De Clercq 2009, 416.

³⁵ Pion 1996, 67, fig. 15 (linkerhelft).

³⁶ Pion 1996, 68, fig. 16 en 69, fig. 17 (bovenaan).

³⁷ Pion 1996, 78, fig. 29.

³⁸ Pion 1996, 85 fig. 36 (linksboven).

³⁹ Vermeulen 1992, 111, fig. 59.4.

⁴⁰ De Clercq 2009, 416

⁴¹ Desfossés & Blancquart 1992, 260, fig. 27.9.

⁴² Delaruelle 2001, 17.

1.3.4.2 Decoraties

Er werden verschillende decoratietypes waargenomen bij het aardewerk: nagel(?)-, punt- of vingertopindrukken, kamversiering, ribbels, groefjes en gladdingslijntjes. Bij de eerste gaat het om dekkende nagel(?)indrukken op de buik (**fig. 19: 58-60**). Voorbeelden zijn gekend op de Kemmelberg⁴³ (vroeg La Tène) en in Menen - 't Voske (*Brutsaert*) (Vroeg-Romeins ?)⁴⁴. Puntindrukken werden aangebracht door kamindrukken of bot- of spatelpunten en komen vaak voor in combinatie met gegladde zones (**fig. 19: 61-63**). De indrukken komen voor in rijtjes of in vlakken. Parallellen werden aangetroffen binnen het Leie-Scheldegebied (Late IJzertijd tot 1ste eeuw n. Chr.)⁴⁵ en in Noord-Frankrijk op sites als Broxeele – *Opper Samanke*⁴⁶ (late La Tène); Fontaine-Notre-Dame⁴⁷ (vroeg La Tène) en Hamblain-Les-Pres⁴⁸ (vroeg La Tène). Veelvoorkomend zijn vingertopindrukken (**fig. 9: 64-66**) in één of meerdere rijen en kamversiering (**fig. 9: 67**). Sporadisch komen (horizontale) gladdingslijntjes, ribbels en groefjes voor (**fig. 19: 68-70**).

1.3.4.3 Besluit

Aan de hand van het aardewerk is het moeilijk om één scherpe datering naar voor te schuiven. Er zijn verschillende karakteristieken terug te vinden die een periode overkoepelen vanaf de late Hallstatt-periode tot de Vroeg-Romeinse periode.

1.4 Datering

Om de datering aan te scherpen werd één ¹⁴C-datering (Beta – 271846)⁴⁹ uitgevoerd op een houtskoolmonster (inv.nr. 61/76) afkomstig uit kuil S 26. Deze kuil bracht een 100-tal scherven aan het licht en is één van de vier noordwest-zuidoost-georiënteerde kuilen uit het gebouw. De ¹⁴C-analyse leverde een datering van **2160±40 BP** of **363 cal BC (95.4%) 61 cal BC**. Dit komt overeen met **La Tène Ib tot La Tène IIIb** (400 tot ca. 30 v. Chr.). Deze datering neigt dus naar de midden- en laat-La Tène periode.

FIG. 20 Zicht op kuil S 26 (WER-PIO-09-748).

⁴³ Van Doorselaer, Putman, Van Der Gucht & Janssens 1987, 169, fig. 83.450.

⁴⁴ Despriet 2009, 64.

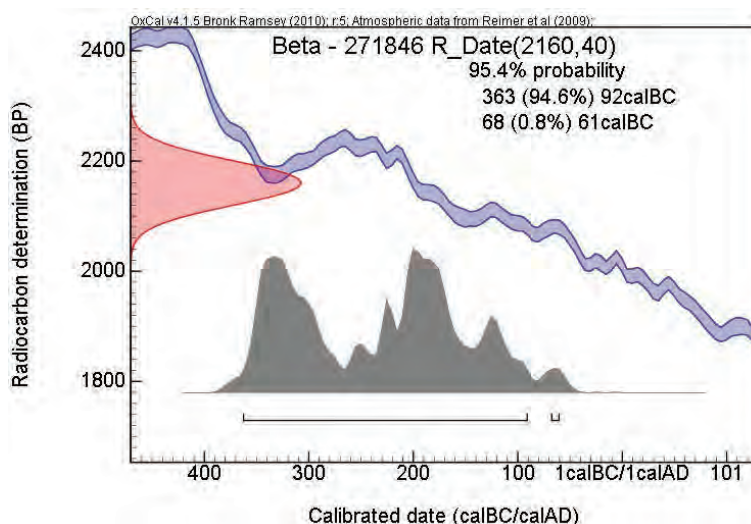
⁴⁵ Vermeulen 1992, 110, fig.58.10.

⁴⁶ Desfossés & Blancquart 1992, 256, fig. 23.5. en fig. 21.

⁴⁷ Hurtrelle, Monchy, Roger, Rossignol & Villes 1990, 56, fig. 5.32.

⁴⁸ Hurtrelle, Monchy, Roger, Rossignol & Villes 1990, 161, fig.4.2.

⁴⁹ Uitgevoerd door Beta Analytic Inc.

FIG. 21 Resultaat van de koolstof 14-datering op kuil S 26 (Resultaten van Beta Analytic Inc., gekalibreerd met OxCal versie 4.1.).

1.5 Gebouwtipe

In Vlaanderen en het zuiden van Nederland is in de vroege fase van de Late IJzertijd het *Haps*-huistype courant. De plattegrond hiervan wordt gekenmerkt door een twee-beukige indeling, tegenover elkaar gelegen ingangen in de lange zijden, dubbele wandpalen en een zadeldak als dakconstructie⁵⁰. Dergelijke kenmerken kunnen niet echt waargenomen worden bij het gebouw van Wervik. In Ursel - *Rozestraat* werden recent twee plattegronden aangetroffen vermoedelijk van het *Haps*-type of een variant hierop⁵¹.

Voor de regio bestaan weinig of geen parallellen voor huis- of gebouwplattegronden. Voor de vroege La Tène zijn sites gekend op de Kemmelberg, Houplin-Ancoisne, Kortemark - *Koutermolenstraat*, Ellignies-Sainte-Anne, De Panne, Braye-Dunes, Kortrijk, Menen - *Werviksestraat* en Harelbeke - *Steenbruggestraat*⁵². Vaak gaat het enkel om een aantal losse vondsten tijdens het opvolgen van werken, maar het toont de aanwezigheid wel aan. In Wervik werden tijdens het opvolgen van de werken tijdens de rechttrekking van de Leie twee IJzertijdkuilen gevonden⁵³.

1.6 Regionaal kader

Het feit dat IJzertijdsites in de regio op Vlaams grondgebied slecht gekend zijn staat in schril contrast met het aantal gekende sites in Noord-Frankrijk. Toch bestaan zelfs hier zeer weinig referenties voor de huisplattegronden. Aandacht dient vooral te gaan naar de opgravingen in Villeneuve d'Ascq - *La Haute Borne*⁵⁴ op ongeveer 20 km ten zuiden van Wervik, alsook verschillende opgravingen in de onmiddellijke omgeving hiervan. Dit onderzoek toonde aan dat er in de regio al vanaf het einde van de IJzertijd tot de volle Keizertijd een relatief intens netwerk aanwezig was van landbouwexploitaties⁵⁵. De site van *La Haute Borne* toont een doorlopende occupatie vanaf de vroege La Tène tot in de Romeinse periode. Het geeft een interessante blik op de evolutie maar tevens ook op de continuïteit en de impact op de landindeling, voor en na de verovering van de Romeinen en het invoeren van de Romeinse administratie.

Dichterbij vermelden we de recente opgraving in Komen - *ZAC de la Gaie Perche*⁵⁶ (FR), waar bewoning uit de vroege La Tène en een artisanale zone en bewoning uit de late La Tène tot Vroeg-Romeinse periode werden aangetroffen. Op iets meer dan 1 km van de site werd gelijklopend met de

⁵⁰ Verbeek, Delaruelle & Bungeneers 2004, 111.

⁵¹ Mestdagh & Taelman 2008.

⁵² Delaruelle 2001, 22.

⁵³ Termote 1991, 161-162.

⁵⁴ Quérel 2005, 136.

⁵⁵ Quérel 2005, 135-140.

⁵⁶ Thoquenne 2003, 41-42.

opgraving aan *De Pionier* in Wervicq-Sud (FR) een opgraving uitgevoerd op de oever van de Leie⁵⁷. De opgravingen brachten een batterij spiekers aan het licht uit de vroege La Tène. De gebouwen hebben dezelfde oriëntatie als deze in Wervik. Er konden twee fasen worden onderscheiden: fase 1-a (475 tot 425 v. Chr.) en fase 1-b (400 tot 300 v. Chr.). Het gaat om eenvoudige éénbeukige gebouwtjes. Nog in Wervicq-Sud op minder dan 1 km ten zuidoosten van de *vicus* van Wervik, werd bij proefsleuvenonderzoek op de *ZAC des Près de Lys*⁵⁸ sporen uit de vroege La Tène (drie gebouwen, spiekers) aangetroffen.

In Allaines Mervilliers (FR, Eure-et-Loire) werd een huisplattegrond opgegraven die een aantal gelijkenissen vertoont met de plattegrond in Wervik⁵⁹. Het gebouw in Allaines Mervilliers wordt gedateerd in de late Hallstatt - vroege La Tène periode. Centraal ligt een rechthoek van zwaar gefundeerde palen, met aan de buitenkant een rij minder zwaar gefundeerde palen. Er bevinden zich ook langgerekte ondiepe kuilen binnen het gebouw, min of meer gelijk gepositioneerd als deze in Wervik. Verschillend is de oriëntatie en ook het feit dat de plattegrond in Allaines Mervilliers versmalt aan één zijde, een typisch kenmerk voor de gebouwen in de regio. Qua afmetingen verschillen beide gebouwen niet veel. Het gebouw uit Allaines Mervilliers meet 12,5 bij 7 m, terwijl dat in Wervik maximum 11 bij 9 m is.

Recent werden sporen aangetroffen uit de overgangperiode van Late IJzertijd en de Vroeg-Romeinse periode in Kortrijk/Harelbeke - *Evolis*⁶⁰. Het gaat onder meer om twee enclosures en een mogelijk ritueel enclos. Ook in Wielsbeke - *Vaarstraat* werden sporen uit de overgangperiode aangetroffen⁶¹.

2. Waterput/-kuil (fig. 6: F)

2.1 Algemeen

Het spoor (WP 1, S 55) bevindt zich op 16,5 m ten zuidwesten van het hoofdgebouw en is iets lager gelegen in het landschap. Er werd een aanlegtrechter aangetroffen, maar er was geen bekisting bewaard. Tijdens de opgraving werd aanvankelijk verdiept volgens het kwadrantensysteem, maar vanaf niveau 2 werd de waterput in de helft gecoupeerd. Er werd rond de waterput bemaling geïnstalleerd en verdiept in zeven keren. Niveau 1 of het eerste afgegraven archeologisch niveau, bevindt zich op 19,72 m TAW. Er werden houtskoolmonsters genomen van een houtskoolrijke laag en twee pollenmonsters van de onderste vulling van de put.

2.2 Opbouw en afmetingen (fig. 22-23)

FIG. 22 Zicht op de IJzertijdwaterput of -kuil tijdens de opgraving (WER-PIO-09-1392).

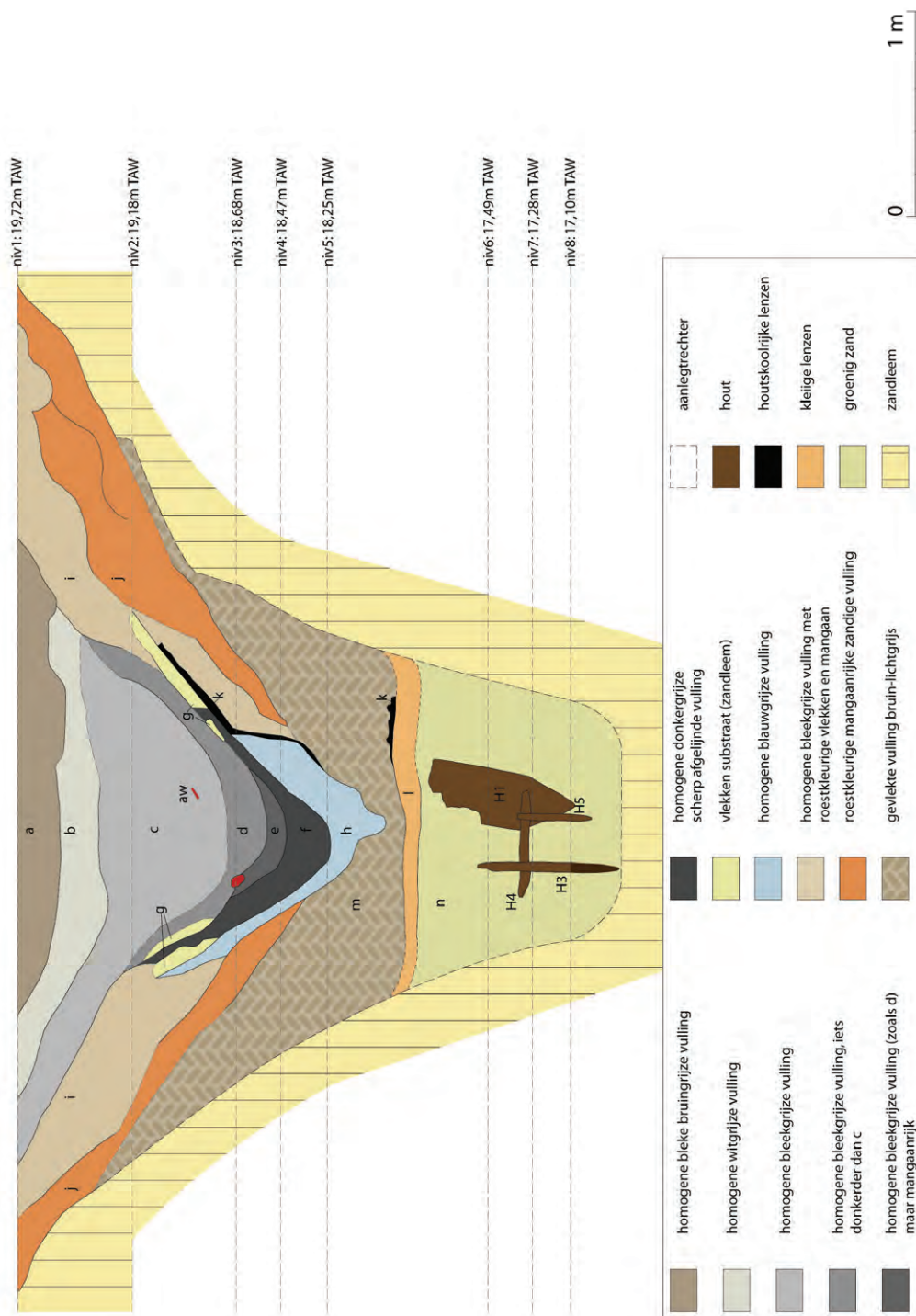
⁵⁷ Mondelinge informatie van Christine Denimal (Archéopole, FR).

⁵⁸ Desoutter 2007.

⁵⁹ Casadei, Cottiaux & Sellès 2005.

⁶⁰ De Logi, Messiaen, Sturtewagen & Bruyninckx 2007.

⁶¹ Hoorne & De Clercq 2007.

FIG. 23 Coupe op de IJzertijdwaterput (G. Lambrecht & S. Mazereel VIOE).

De diameter van de waterput of –kuil in coupe bedraagt 4,73 m. De eigenlijke put (**fig. 23: a-h**) is 1,75 m (17,97 m TAW) diep onder het afgegraven oppervlak (niveau 1) en heeft een blauwrijze homogene vulling. Daarrond ligt de aanlegtrechter (**fig. 23: i-n**) die bestaat uit concentrische banden van

oranjebruine, plaatselijk uitgelopen zandleem. De aanlegtrechter werd tot ongeveer 2,82 m diep uitgegraven (16,90 m TAW). Op 17,85 m TAW is een horizontale kleiige en houtskoolrijke lens zichtbaar binnen de vulling van de aanlegtrechter waaronder de vulling lichtblauwgrijs tot groen kleurt als gevolg van de stand van de grondwatertafel (reducerend milieu).

2.3 Ladder (fig. 24-25)

Op ongeveer 20 cm onder de bodem van de eigenlijke waterput/-kuil, in de vulling van de aanlegtrechter, werden de resten van een ladder gevonden. Het hoogste punt van het hout zat op 17,78 TAW. Het hout werd genummerd met H1-5. Het betreft enkel de onderste delen van de stijlen (H3 en H5) en de onderste sport (H4) van een ladder. De ladder lag nog in verband en was opstaand gepositioneerd. Op 14 cm boven de constructie werd een losse sport gerecupereerd (H 2). De stijlen zijn onderaan aangepunt. De ene stijl is onderaan 12 cm langer dan de andere. Hieruit kan afgeleid worden dat de ladder waarschijnlijk niet op de begane grond kon worden gebruikt. In de stijlen werden gaten aangebracht om de sporten door te slaan. De opstaande stijlen (H5 en H3) van de ladder staan op 20 cm van elkaar en de sport steekt 11 tot 12 cm uit buiten de stijlen. Bij de sport (H4) was één uiteinde onbewerkt gelaten (met schors), terwijl de tak in het midden en langs de andere kant buiten de stijl vierkant was gemaakt. De bewerkte zijde was op het uiteinde afgeschuind. Waarschijnlijk werd één uiteinde onbewerkt gelaten om de planken van de ladder beter bij elkaar te houden. H2 was slechter bewaard en kon dit niet bevestigen. Achter de ladder werd nog een andere grotere plank gevonden (H1). De functie van H1 is onduidelijk. Het gaat eveneens om een aangepunte plank, rechtopstaand en met dezelfde oriëntatie als de ladder.

Voor de functie van de ladder zijn drie verklaringen voorhanden: 1. De ladder werd aangewend tijdens de constructie van de put, waarbij deze (deels) ingestort is en de ladder niet meer gerecupereerd kon worden. 2. De ladder werd gebruikt voor onderhoudswerken aan de put. 3. De ladder werd gebruikt om water uit de put te halen.

In Evergem – *Koolstraat*⁶² werden recent de resten van een houten ladder gevonden met de laagste sport intact. De ladder werd aangetroffen binnen de houten constructie van een Romeinse waterput. In Vlaanderen zijn tot op heden voorbeelden gekend van een Romeinse ladder in de waterputbekisting ingewerkt te Aalter - *Loveldlaan* en van een volmiddeleeuws exemplaar te Evergem – *Ralinger*⁶³. Voorlopig zijn nog geen duidelijke voorbeelden uit de IJzertijd gekend⁶⁴.

Hout	Hoogte TAW	Lengte	Vorm	Breedte	Dikte	Gat
H1	17,78 m	70 cm	Aangepunte plank	26 cm	Ca. 5 cm	
H2	17,52 m	44 cm	Sport	4 tot 6 cm	/	
H3	17,62 m	67 cm	Aangepunte stijl	13 cm	5 cm	7 x 7 cm
H4	17,33 m	50 cm	Sport	6 cm	/	
H5	17,34 m	35 cm	Aangepunte stijl	12 cm	6 cm	6 cm breed, onvolledig

TABEL 1 Afmetingen van het hout uit de waterput/-kuil.

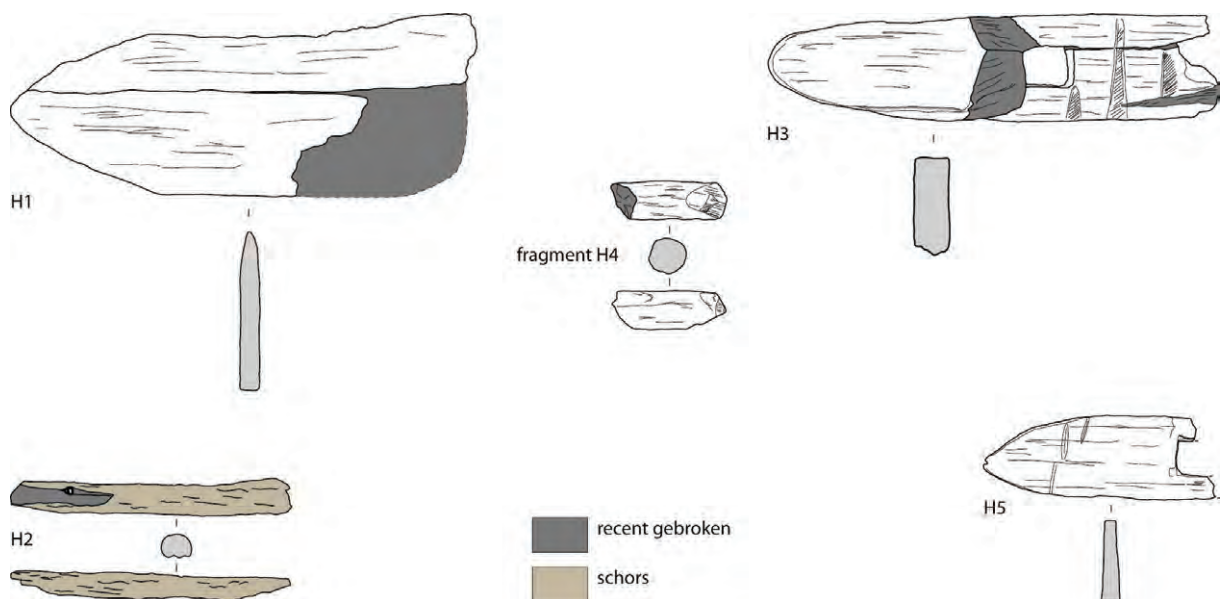
⁶² De Logi, Deconynck, Vanholme & Reniere 2009, 92.

⁶³ Van de Vijver, Keppens, Schynkel & Dalle 2009.

⁶⁴ Mogelijk werden heel recent de resten van een ladder gevonden in een Late IJzertijd-waterput in Hoogstraten, mondelinge mededeling van Ignace Bourgeois (Prov. Antwerpen).

FIG. 24 Houten ladder aangetroffen in de aanlegtrechter van de IJzertijdwaterput (WER-PIO-09-1323).

FIG. 25 Hout uit de IJzertijdwaterput (schaal 1:10) (G. Lambrecht & S. Mazereel VIOE).

2.3.1 Dendrochronologie⁶⁵

Het dendrochronologisch onderzoek op het hout van de ladder (H1) leverde geen datering op. Eén van de belangrijkste redenen is het ontbreken van referenties voor de periode waaruit de ladder afkomstig is.

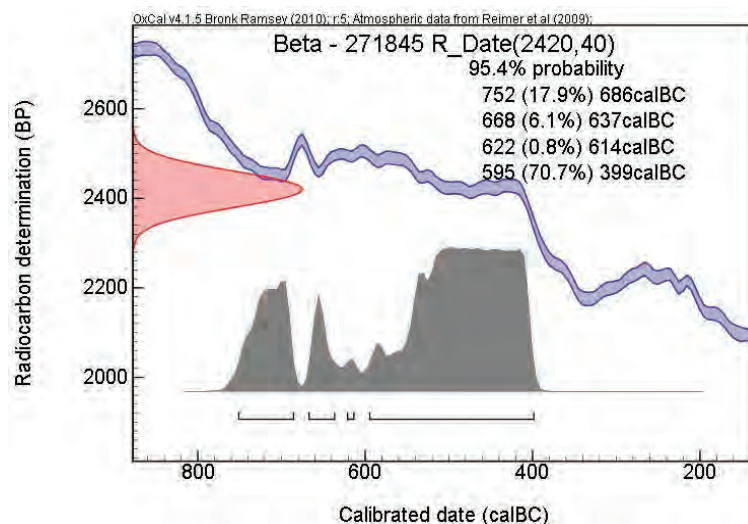
2.3.2 Houtanalyse⁶⁶

⁶⁵ Uitgevoerd door Kristof Haneca (VIOE).

⁶⁶ Uitgevoerd door Kristof Haneca (VIOE).

De sporten van de ladder zijn gemaakt van appel, peer of meidoorn. Op basis van de houtanatomie kan tussen deze soorten geen verder onderscheid gemaakt worden. De stijlen van de ladder zijn vervaardigd uit eik.

2.3.3 ^{14}C -datering

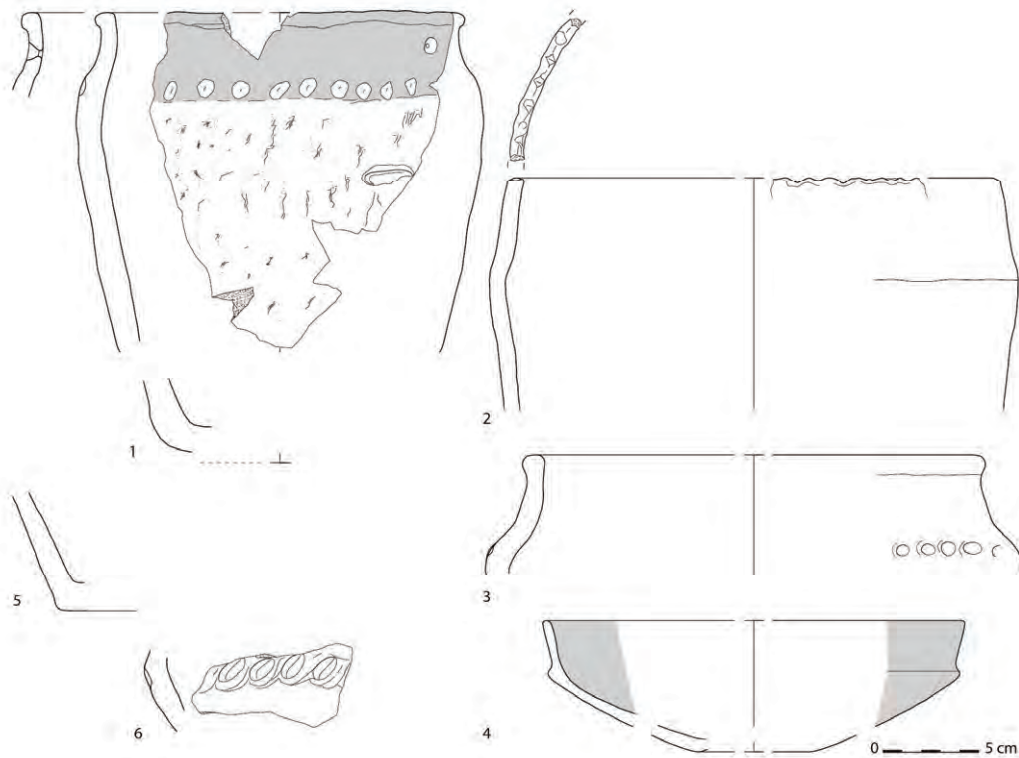
FIG. 26 Resultaat van de koolstof 14-datering op het hout van de ladder (Resultaten van Beta Analytic Inc., gekalibreerd met OxCal versie 4.1.).

Er werd een ^{14}C -datering (Beta – 271845)⁶⁷ uitgevoerd op een fragment hout (inv.nr. 55) afkomstig van de ladder aangetroffen onder de waterput. Dit leverde een datering van **2420±40 BP of 781 cal BC (95.5%) 417 cal BC**. Dit komt overeen met de **Hallstatt-periode tot La Tène Ia**. Deze datering overspant de periode van de Vroege IJzertijd tot het begin van de Late IJzertijd. De datering wordt bemoeilijkt door het klassieke plateau in de kalibratiecurve die zich rond 2500 BP situeert en gekalibreerde dateringen oplevert die zich situeren tussen het midden van de 8ste eeuw en het einde van de 5de eeuw v. Chr.⁶⁸.

⁶⁷ Uitgevoerd door Beta Analytic Inc.

⁶⁸ De Clercq, Cherretté, De Mulder & Van Rechem 2005.

2.4 Het aardewerk (fig. 27)

FIG. 27 Aardewerk uit de IJzertijdwaterput (G. Lambrecht & S. Mazereel VIOE).

FIG. 28 Aardewerk uit het IJzertijdgebouw (H. Denis, VIOE).

Er werden 122 scherven handgevormd aardewerk verzameld uit deze structuur. We bespreken een aantal karakteristieke vormen. Anders dan bij het hoofdgebouw komt uit het aardewerk duidelijk één periode naar voor, namelijk de vroege La Tène.⁶⁹

Twee potten behoren tot het type van situlavormige potten of *Harpstedt*-urnen (**fig. 27: 1 en 3**). Het gaat om (kook)potten met een geknikte rand-schouder-evolutie met een (verdikte) naar buiten staande of opstaande rand. De potten hebben vingertopindrukken op de schouder en een besmeten buik. Deze vorm komt voor vanaf de late Hallstatt-periode tot in de Vroeg-Romeinse periode. Een eerste individu

⁶⁹ Met dank aan W. De Clercq (Universiteit Gent) bij de hulp voor de determinatie.

werd aangetroffen in de bovenste vulling van de waterput (**fig. 27: 1 en fig. 28**). Er is een doorboring zichtbaar net onder de rand, vermoedelijk van een herstelling of om de pot omhoog te hangen.

Te vermelden is een pot met een opstaande wand en naar binnen geknikte profielloze rand (**fig. 27: 2**). De lip is versierd met vingertopindrukken.

Typisch voor de vroege La Tène is een geknikte schaal/kom (**fig. 27: 4**). De wand is geglad en onderaan is de aanzet van een licht uitgeholde bodem zichtbaar. Dergelijke schalen/kommen zijn gekend uit Bailleul-Sire-Berthoult (FR)⁷⁰, Houdancourt – *Les Esquillons* (FR)⁷¹ (500-400 v. Chr.) en Varsenare – *D'Hooghe Noene*⁷² (begin Late IJzertijd La Tène Ib/5de eeuw v. Chr.).

Ten slotte worden nog een bodemfragment (**fig. 27: 5**) en een schouderfragment met een rij grote vingertopindrukken (**fig. 27: 6**) vermeld.

2.5 Regionaal kader

Waterputten uit dezelfde periode werden onder andere reeds aangetroffen in Berlare⁷³ en in Sint-Gillis-Waas⁷⁴.

In Berlare dateert het aardewerk in de put uit het einde van de Vroege IJzertijd, terwijl het aardewerk uit de bovenste lagen dateert uit de vroege La Tène-fase. Er werd een trechtervormige kuil van ongeveer 4 bij 5 m gegraven tot 2,50 m onder het huidige oppervlak. De bekisting zelf bestond uit aangepunte takken en planken die in een ovale configuratie werden geplaatst. De houten onderdelen stonden niet steeds tegen elkaar aan, wat zou kunnen wijzen op de oorspronkelijke aanwezigheid van vlechtwerk. De paaltjes waren voornamelijk vervaardigd uit eik, daarnaast werd ook els, es en wilg gebruikt. Het gebruik van eik (voor de planken) en els (voor rondhout) als constructiemateriaal voor waterputten is vrij typisch.

In Sint-Gillis-Waas – *Reepstraat* werden meerdere vlechtwerk-waterputten aangetroffen uit de Late Bronstijd – Vroege IJzertijd. De determinatie van de houtsoorten leverden gelijkaardige resultaten op als in Berlare⁷⁵.

In Wervik is de bekisting binnen de eigenlijke put vermoedelijk vergaan, maar kan er een bekisting uit paaltjes met vlechtwerk worden voorgesteld.

3. Bijgebouwen en palenclusters

3.1 Bijgebouw 1: spieker (**fig. 6: D, fig. 29**)

Een spieker (WP 6, S 706-707-708-709) lag 35 m ten zuidwesten van het hoofdgebouw. Het gaat om vier paalsporen met een diameter van 0,80 tot 1 m. De sporen hebben een homogene bruingrijze tot bleekgrijze vulling. De onderlinge afstand tussen de palen is ongeveer 2 m. Binnen de palenconstructie werden twee natuurlijke (?) sporen (S 737 en S 741) waargenomen, waaronder één houtskoolrijk (S 741). Er werden slechts enkele fragmenten handgevormd aardewerk in IJzertijdtraditie gevonden in de sporen.

⁷⁰ Hurtrelle, Monchy, Roger, Rossignol & Villes 1990, 41, fig. 6.

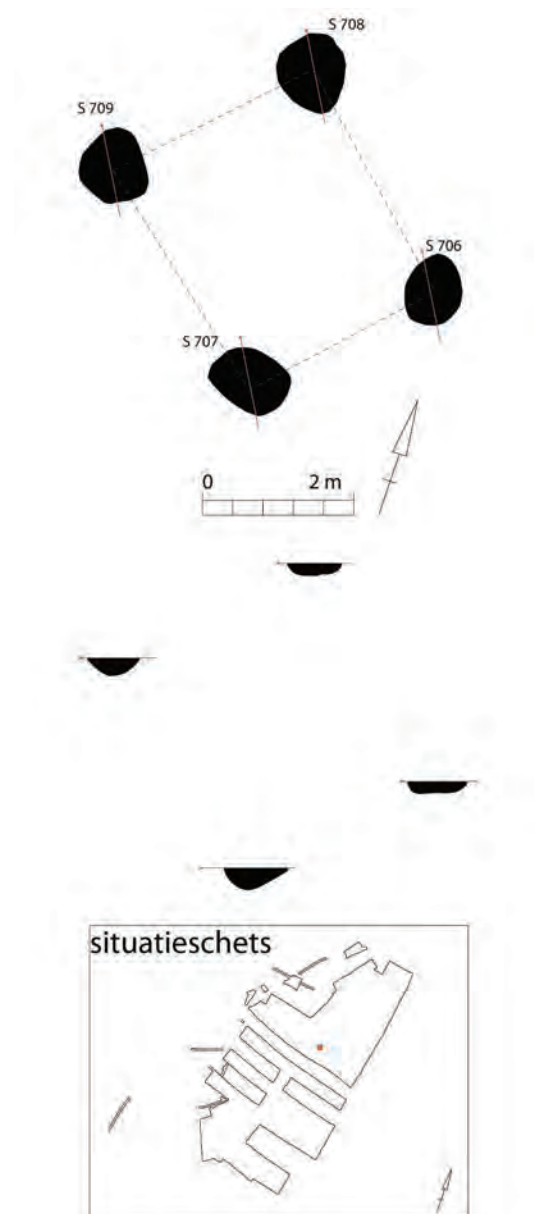
⁷¹ Malrain & Pinard 2006, 105, fig. 60 midden onderaan.

⁷² Hollevoet 1997/1998, 168 fig. 9.4.

⁷³ De Clercq, Cherretté, De Mulder & Van Rechem 2005.

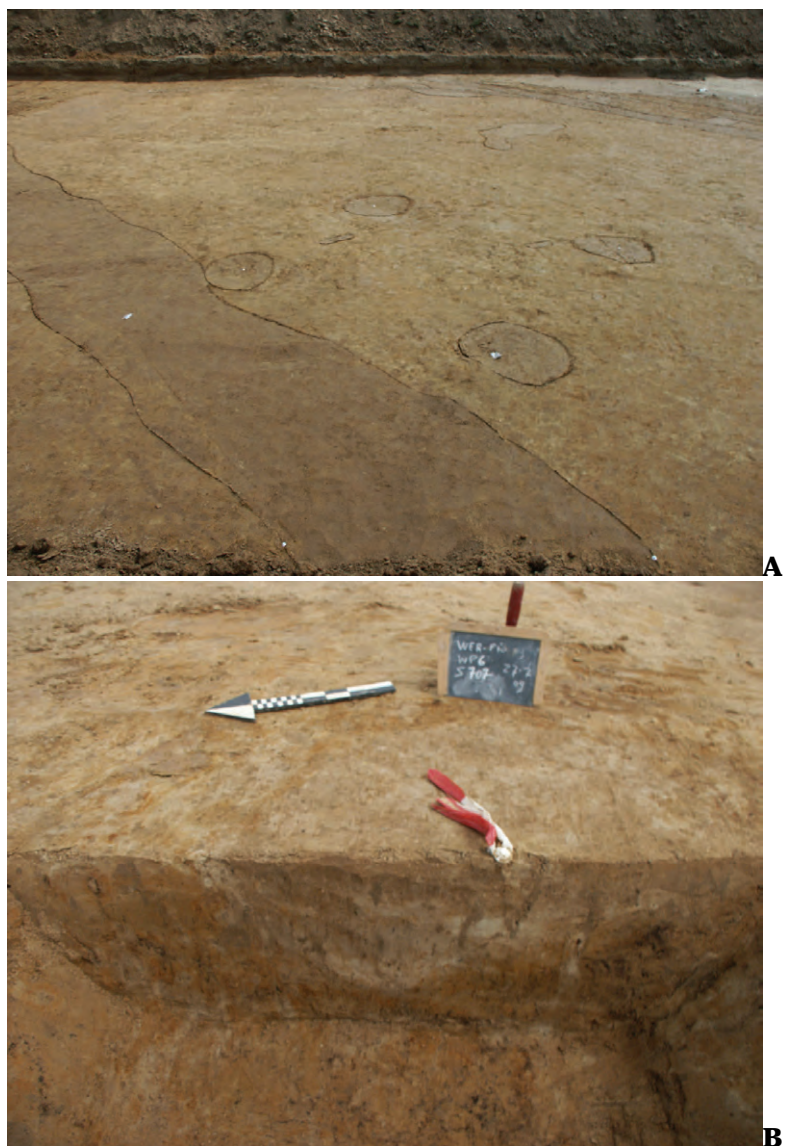
⁷⁴ Bourgeois, Meganck, Van Roeyen & Verlaeck 1996.

⁷⁵ Mondelinge informatie Bart Cherretté (SOLVA), waarvoor onze dank.

FIG. 29 Bijgebouw 1 (G. Lambrecht & S. Mazereel VIOE).

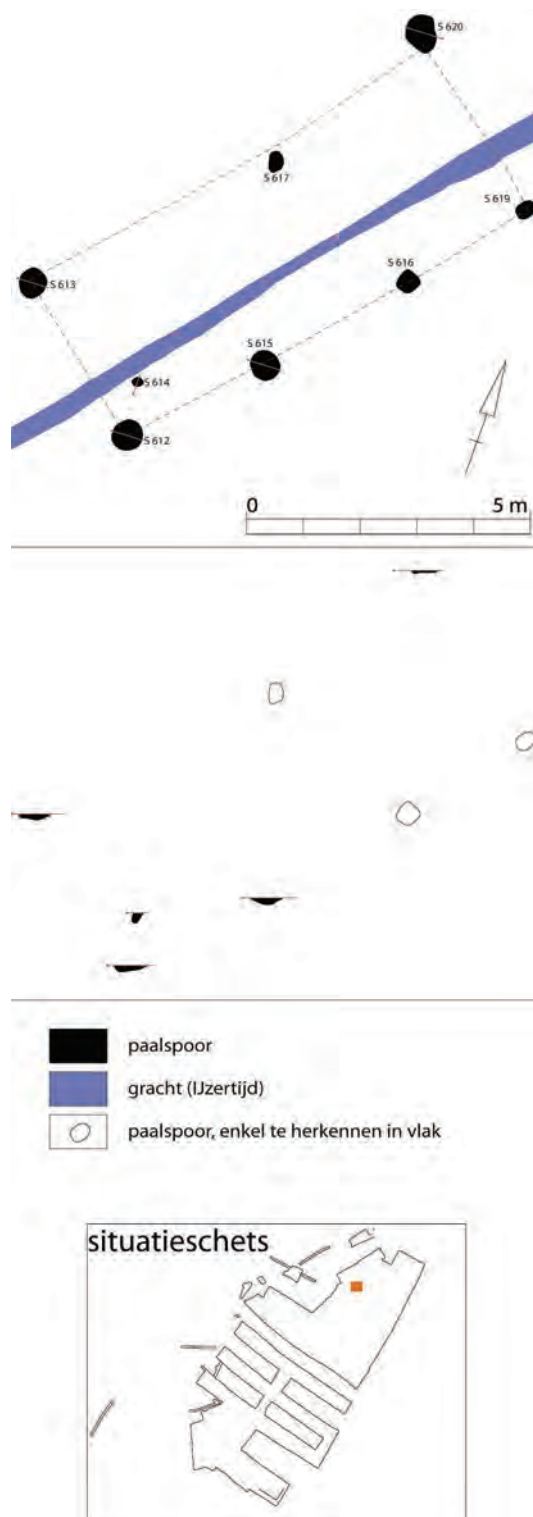

FIG. 30 **A:** Zicht op bijgebouw 1 (WER-PIO-09-1921). **B:** Paalspoor van de spieker (WER-PIO-09-2283).

3.2 Bijgebouw 2 (fig. 6: C, fig. 31)

Een tweede constructie werd waargenomen ten westen van het hoofdgebouw (WP 1, S 612-613-614-615-616-617-618-619-620). Het gaat om een rechthoekige enkelvoudige constructie van 8,3 x 3,5 m. Tussen de sporen loopt een gracht (**fig. 6: 26**) die dezelfde oriëntatie heeft als het gebouw. De relatie met deze gracht is onduidelijk; uit de gracht werden enkele scherven handgevormd aardewerk in IJzertijdtraditie gevonden. De sporen zijn zichtbaar tussen 19,59 m en 19,66 m TAW. Het gaat om bleke lichtgrijze homogene sporen. In één ervan werd slechts een brokje handgevormd aardewerk teruggevonden. De sporen zijn ondiep bewaard.

FIG. 31 Bijgebouw 2 (G. Lambrecht & S. Mazereel VIOE).

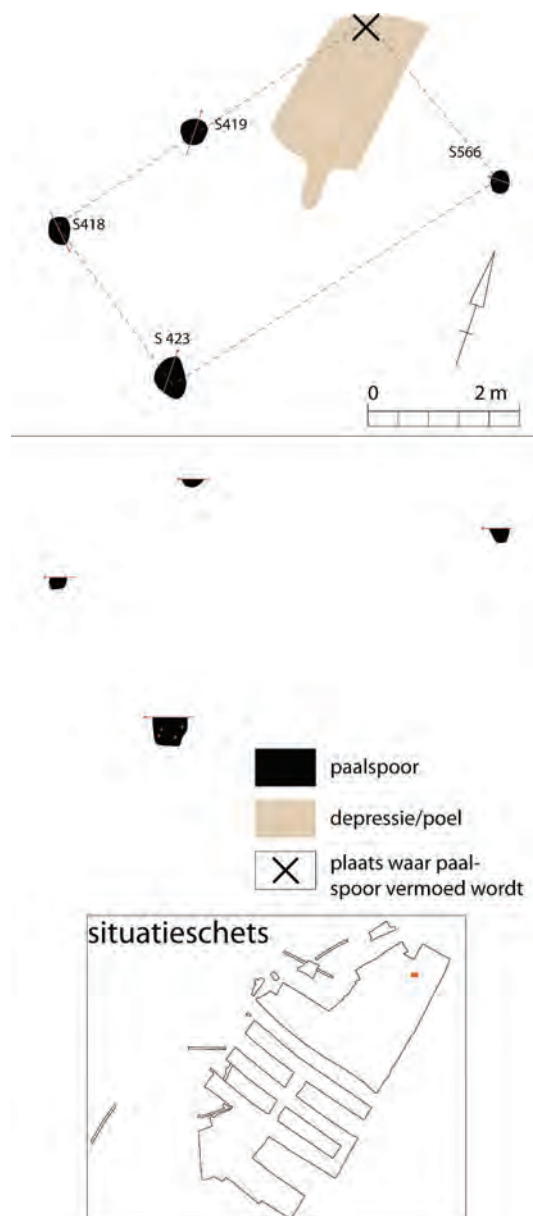

FIG. 32 Paalspoor van het bijgebouw 2 (WER-PIO-09-2041).

3.3 Palencluster/bijgebouw 3 (fig. 6: B, fig. 33)

Een derde concentratie paalsporen (S 418, 419, 423 en 566) ligt 5 m ten westen van de westelijke (afwaterings-)greppel van het hoofdgebouw. Vermoedelijk werd ook een paalspoor oversneden door de uitloper van S 422 (poel/ depressie). Indien dit het geval was, gaat het om een rechthoekige constructie van 2,5 x 5 m. Het is mogelijk dat deze constructie zich meer naar het noorden of het zuiden uitbreidde. In het zuiden liggen de paalsporen 404 en 431 wel in het verlengde van de zuidwestelijke zijde van het hoofdgebouw, maar het is niet zeker of ze met het gebouw te maken hebben. Slechts in één paalspoor (S 423) werd één handgevormde scherf gevonden. De sporen zijn dieper bewaard dan bij de andere bijgebouwen.

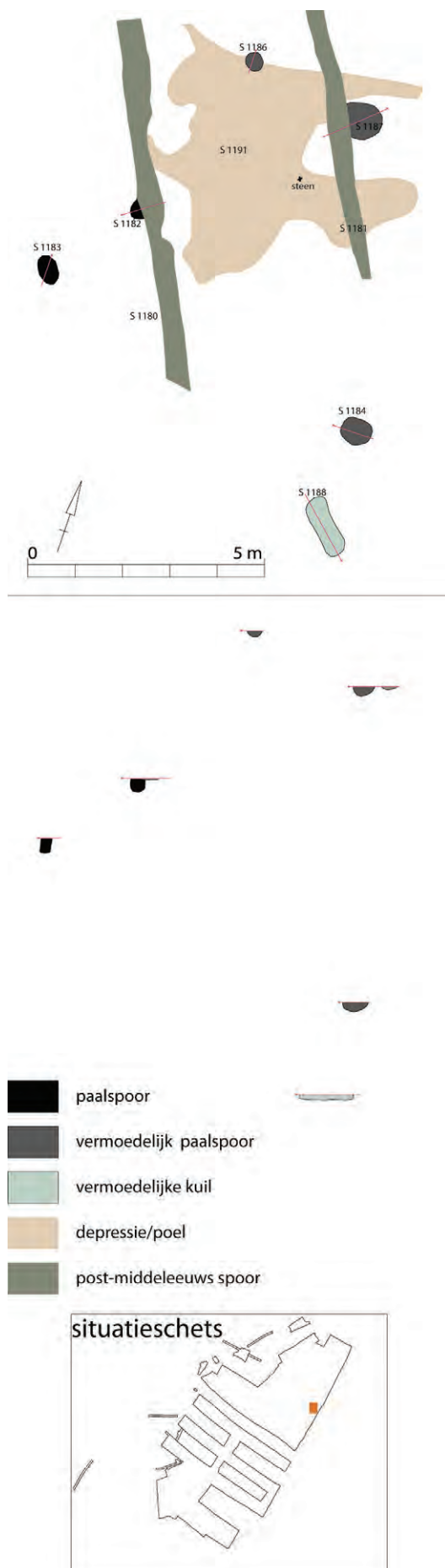
FIG. 33 Bijgebouw/palencluster 3 (G. Lambrecht & S. Mazereel VIOE).

FIG. 34 Paalspoor van het bijgebouw/palencluster 3 (WER-PIO-09-677).

3.4 Palencluster/bijgebouw 4 (fig. 6: E, fig. 35)

Ten slotte zijn er nog twee paalsporen in WP 1 vak H (S 1182 en 1183) die verschillende scherven handgevormd aardewerk opleverden, onder andere een pot met indrukken op de schouder en een besmeten wand. Bij deze paalsporen werd een onregelmatig spoor (S1191) aangetroffen met dezelfde gevlekte vulling (*mottling*) als de poel/depressie bij het hoofdgebouw. Hierin werd een fragment wrijfsteen of pletsteen uit zandsteen gevonden. Rond de twee paalsporen waren nog een aantal mogelijke sporen zichtbaar.

FIG. 35 Bijgebouw/palencluster 4 (G. Lambrecht & S.

Mazereel VIOE).

4. Grachten

4.1 Gracht 1 (fig. 6: 26)

Er werd een gracht (WP 1, vak 1, S 415) vrijgelegd die parallel loopt met de (afwaterings-)greppel van het hoofdgebouw (fig. 6: 28). De afstand tussen beide sporen bedraagt ongeveer 15 m. De gracht heeft een lichtgrijze tot witte vulling. In de vulling werden vier scherven handgevormd aardewerk aangetroffen, waarvan drie wandscherven van éézelfde dikwandig individu en één randfragment. De gracht kon over een afstand van 92 m gevolgd worden, met een onderbreking van 28 m te wijten aan recente oversnijdingen en zones waar de gracht niet meer bewaard was.

4.2 Gracht 2 (fig. 6: 29)

Haaks op gracht 1 werd een gracht aangesneden die over een afstand van 30 m kon gevolgd worden (S 261/435/1205) in WP 1 (vak D en E) en WP 10. Vermoedelijk sloten beide grachten op elkaar aan maar is de aansluiting niet bewaard gebleven. Vermoedelijk was deze gracht nog zichtbaar wanneer de 'grote gracht' (zie **hoofdstuk V**) werd aangelegd.

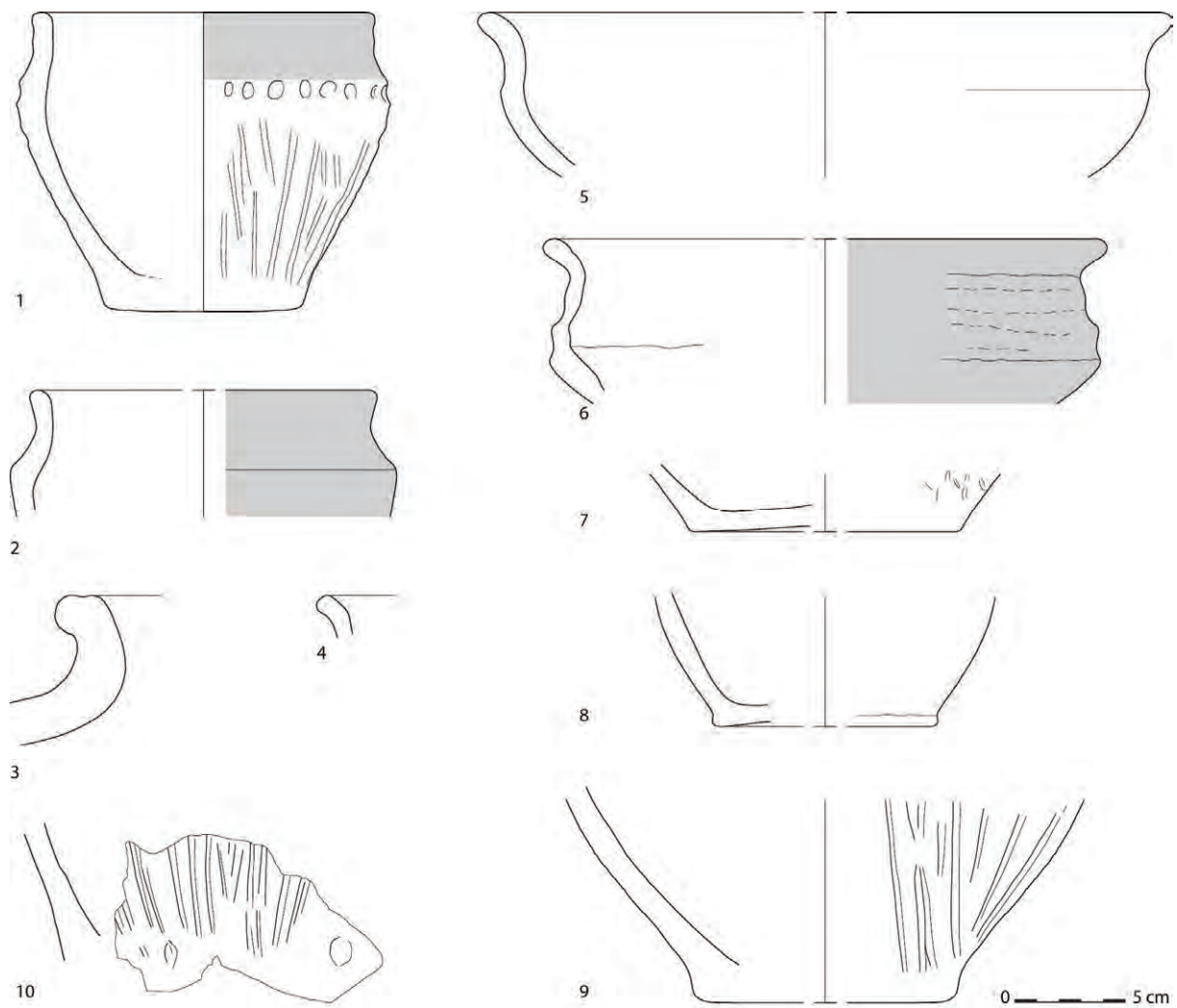
4.3 Gracht 3 (fig. 6: 27)

Gracht 3 werd aangesneden in WP 1 en 2 (S 517/639). De relatie tussen deze gracht, de 'grote gracht' (zie **hoofdstuk V**) en de bovenvermelde grachten is niet duidelijk. Gracht 3 lijkt in het oosten op enkele meters vóór de 'grote gracht' te stoppen. Aan de westelijke zijde maakt gracht 3 contact met de 'grote gracht'. Er kon geen oversnijding tussen beide structuren worden waargenomen.

FIG. 36 Coupe op gracht 3 (WER-PIO-09-1260).

4.3.1 Het vondstmateriaal (fig. 37)

FIG. 37 Aardewerk uit gracht 3 (G. Lambrecht & S. Mazereel VIOE).

FIG. 38 Aardewerk uit gracht 3 (H. Denis, VIOE).

Gracht 3 bevatte opvallend meer aardewerk dan de andere grachten. In het kader van een aantal klassenbezoeken en een JCW-kamp en -archeologiedag kon de vulling van deze gracht volledig en systematisch worden uitgehaald. Er werden 179 scherven uit de gracht verzameld waarvan 177 handgevormd ('HGW') (MAI⁷⁶=15) en twee scherven gedraaid grijs reducerend gebakken aardewerk ('GRED'). Tot de laatste categorie behoort één wandscherf en één fragment van een oor. Bij de handgevormde waar is het opvallend dat verschillende scherven verbrand zijn (gebarsten en verweerd oppervlak). Aan de hand van het aardewerk kan de gracht worden gedateerd in de late La Tène-periode tot mogelijk de Vroeg-Romeinse periode, namelijk in de 1ste eeuw v. Chr.

Een tweetal individuen behoren tot de categorie van situlavormige potten (**fig. 37: 1-2**). Het gaat om (kook)potten met een geknikte rand-schouder-evolutie en met opstaande rand. Bij **fig. 37: 1** kon een volledig profiel gereconstrueerd worden. De pot heeft vingertopindrukken op de schouder en een gegladde hals. De wand werd besmeten en versierd met verticale kamstrepen.

Daarnaast werd een rand van een grote dikwandige voorraadpot met naar buiten gebogen geprofileerde rand (**fig. 37: 3**) gevonden. Dergelijke potten komen voor in de late La Tène, zoals in Hornaing (FR)⁷⁷. Vermeldenswaardig is een pot met naar buiten staande ongeprofileerde rand (**fig. 37: 4**). Verschillende scherven behoren tot een kom met een S-vormige rand-schouder-evolutie en een naar buiten gebogen uitstaande rand (**fig. 37: 5**). De kom vertoont een duidelijke knik op de overgang van schouder naar rand. In het noordelijk deel van de *civitas Menapiorum* is dit een eerder zeldzame vorm uit de Late IJzertijd en de 1ste eeuw n. Chr. (oa. Aalter - *Langevoorde* en Colijnsplaat - *Noordhoekse no*)⁷⁸. Karakteristiek voor de Late IJzertijd (La Tène III) tot in de Vroeg-Romeinse periode is een zogenaamde 'ribbelhalskom' (**fig. 37: 6**)⁷⁹. Het gaat om een kom met naar buiten gebogen rand en halsribbels. Voorbeelden zijn gekend in Noord-Frankrijk⁸⁰: Hornaing⁸¹ en Broxeele – *Oppe Samanke*⁸² en in Aalter - *Langevoorde*⁸³.

Ten slotte werden nog een aantal bodemfragmenten gevonden (**fig. 37: 7-9**). Nr. **8** heeft een licht uitspringend gedeelte aan de voet. **Fig. 37: 7** heeft V-vormige indrukjes op de wand. **Fig. 39: 9** heeft verticale kamstrepen op de wand. Te vermelden is een versierde wandscherf met verticale kamstrepen (**fig. 37: 10**) en één wandscherf technisch aardewerk.

Naast het aardewerk werden één metaalslak of fragment van een haardwand, zes fragmenten natuursteen (waaronder een rand van een maalsteen (**fig. 39**) en een ijzerzandsteen), vier afslagen, één vuursteenartefact en drie rolkeien aangetroffen in de vulling.

⁷⁶ Minimum Aantal Individuen : dit wordt berekend aan de hand van het aantal unieke randen.

⁷⁷ Dilly 1992, 46.

⁷⁸ De Clercq 2009, 417.

⁷⁹ De Clercq 2009, 417.

⁸⁰ Leman-Deliverie 1990, 175-180.

⁸¹ Dilly 1992, 40 en 43.

⁸² Desfossés & Blancquart 1992, 250, fig. 19.

⁸³ De Clercq, Ervynck, Lenacker, Mortier, Tency, Van Strydonck 2005, 125-134.

FIG. 39 Rand van een maalsteen uit gracht 3 (F. Wyffels, VIOE).

4.3.2 Regionaal kader

De gracht kan gedateerd worden in de late La Tène (La Tène III) (110 v. Chr. – 30 n. Chr.). Grootschalig onderzoek op de vruchtbare zandleemgronden in het zuiden van de *civitas Menapiorum* hebben intussen meerdere grote vindplaatsen uit de La Tène III aan het licht gebracht, zoals in Wielsbeke⁸⁴ en Harelbeke⁸⁵ en in de ruime regio rond Rijsel en de Frans-Belgische grens (vb. Wervicq-Sud, Komen)⁸⁶. Dit staat in contrast met het schaarse aantal sites uit deze periode gekend in het noordelijk deel van de *civitas Menapiorum*, wat vermoedelijk overeen komt met een historische realiteit.

5. Conclusie/discussie

Er werden verschillende sporen aangetroffen uit de IJzertijd die van een langdurige bewoning getuigen op de site. Een waterput/-kuil en het hoofdgebouw die nochtans in elkaars directe omgeving liggen behoren tot verschillende fasen binnen de IJzertijd. De waterput is ouder (Vroege IJzertijd tot begin Late IJzertijd) dan het hoofdgebouw (Late IJzertijd, namelijk midden tot late La Tène). Een gracht (gracht 3) dateert dan weer uit de laatste fase van de La Tène tot de Vroeg-Romeinse periode. Tussen deze dateerbare sporen liggen sporen die enkel scherven in IJzertijdtraditie opleverden maar die niet aan een bepaalde fase binnen de IJzertijd konden gelinkt worden. De oriëntatie van de bijgebouwtjes is wel gelijk als deze van het hoofdgebouw en ook de verschillende grachten zijn volgens deze richting georiënteerd.

Het is duidelijk dat de sporen zich hoogstwaarschijnlijk verder uitbreiden naar het noordoosten (onder het bestaande voetbalveld en de parking) en dat hier slechts een deel van één of meerdere erven werd aangesneden. Op een luchtfoto (**fig. 40**) is een rechthoekige structuur zichtbaar ten noordoosten van het terrein. Mogelijk gaat het om een enclos uit de IJzertijd of uit de Romeinse periode.

⁸⁴ Hoorne & De Clercq 2007.

⁸⁵ De Logi, Messiaen, Sturtewagen & Bruyninckx 2007.

⁸⁶ De Clercq 2009, 184-185.

FIG. 40 Luchtfoto van de site met aanduiding van een mogelijk enclos (earth.google.com, met dank aan Archéopole, FR).

Op Vlaams grondgebied zijn in de regio verschillende aanwijzingen te vinden voor de aanwezigheid van talrijke IJzertijdnederzettingen. Zo zijn de vruchtbare zandleemgronden en de ligging aan de Leie, die een belangrijke transportader was voor de zouthandel, een belangrijke aantrekkingspool geweest. Door het ontbreken aan grootschalige opgravingen is er echter weinig informatie beschikbaar over de verschillende aspecten van deze gemeenschappen. In Noord-Frankrijk (regio rond Rijsel) is tot nu toe heel wat meer onderzoek verricht op deze periode, maar aspecten als huisplattegronden en bepaalde fazen binnen de periode, zoals bijvoorbeeld de midden-La Tène periode, blijven tot nu toe moeilijk te vatten onderwerpen. Daarom zijn de opgravingen in Wervik van belang voor dit onderzoek. De opgraving toont ook aan dat tot net vóór de komst van de Romeinen al een intense IJzertijdbewoning aanwezig was in Wervik. Hoogstwaarschijnlijk zullen de Romeinen gebruik gemaakt hebben van bestaande systemen zoals wegen en percelering.

Hoofdstuk IV : Romeinse wegen

1. Inleiding

Op het terrein werden twee grote Romeinse wegen aangetroffen (**fig. 41**). **Weg 1** is noordwest - zuidoost georiënteerd. Deze weg kwam aan het licht tijdens het proefsleuvenonderzoek. **Weg 2** is west - oost georiënteerd en loopt ongeveer parallel met de huidige Ten Brielensesteenweg. Op het terrein werd de splitsing tussen beide wegen aangesneden. Bij weg 1 werd nog de aanzet van een kleinere (land)weg (**weg 3**) herkend.

In dit hoofdstuk worden eerst de sporen beschreven. Aan de hand van parallellen volgt daarna een interpretatie en worden de resultaten in een breder kader geplaatst. Hierbij worden verschillende bronnen aangehaald en wordt Wervik gepositioneerd tegenover het primaire en secundaire Romeinse wegennet.

FIG. 42 Kadasterplan met de situering van de voornaamste Romeinse sporen (S. Mazereel, VIOE).

2. De vondst van twee Romeinse wegen op *De Pionier*

Na een korte bespreking in verband met de inplanting van de wegen wordt overgegaan tot de beschrijving van de grondsporen. Om de profielen van weg 1 beter te begrijpen, is het aangewezen om eerst de secties op weg 2 te bespreken omdat van deze weg grotere stukken van het profiel bewaard bleven.

2.1 Inplanting (fig. 43)

FIG. 43 Bodemkundige kaart met aanduiding van de aangetroffen wegen: site Pionier (1), site Komenstraat (2) (F. Wyffels & A. Verbrugge, VIOE).

De aangetroffen wegen situeren zich op het midden van een zandleemrug. Het is de westelijke uitloper van de grote zandleemrug waarop ook de Romeinse *vicus* is gelegen. Het kruispunt van de wegen ligt echter op een dieper gelegen punt binnen de rug. In deze zone zijn de wegen het best bewaard. We stellen bovendien vast dat de wegen gedurende bepaalde fasen waren ingegraven. Mogelijk was dit om de hellingsgraad van het terrein naar de beek toe te verminderen. In elk geval moet de plek gedurende de winter erg modderig geweest zijn. Waarom net hier een splitsing werd aangelegd is ons niet duidelijk. Mogelijk bestond één van beide wegen al langer en kon de aansluiting moeilijk op een andere plek gebeuren. Hierbij kan verwezen worden naar het bestaan van prehistorische holle wegen die al gedeeltelijk zijn uitgesleten en bijgevolg dieper liggen. Een dergelijke oudere weg kan eventueel in relatie met de aangetroffen IJzertijdbewoning worden gezien.

2.2 Romeinse weg 2

2.2.1 Beschrijving van de coupes (fig. 41 en 44)

In totaal werden vier noord-zuid-coupes (A-D) uitgevoerd op de weg. Het gaat om één coupe ten oosten van de splitsing en drie coupes ten westen van de splitsing. Coupe C vormt een aanvulling op coupe B. Coupe D werd gemaakt om het verlengde van de weg nauwkeuriger te kunnen lokaliseren.

Weg 2	Coupe			
	A	B	C	D
Maximale breedte van de weg (incl. buitenste greppels) (Afstand tussen de buitenste randen van de sporen)	13,6 m	12,8 m	16,7 m	12 m
Afstand tussen twee diepste afwateringsgrachten (Afstand tussen de binnenste randen van de sporen)	5,35 m	-	-	-
Breedte vermoedelijk wegdek / lengte ijzerkorst (Afstand tussen de binnenste randen van de sporen)	5 m	5,7 m	9,4 m	6,40 m (max.)
Diepste punt afwateringsgrachten	18,97 m TAW	-	-	-
Diepste punt buitenste greppels of grachten	19,57 m TAW	19,86 m TAW	19,75 m TAW	20,66 m TAW

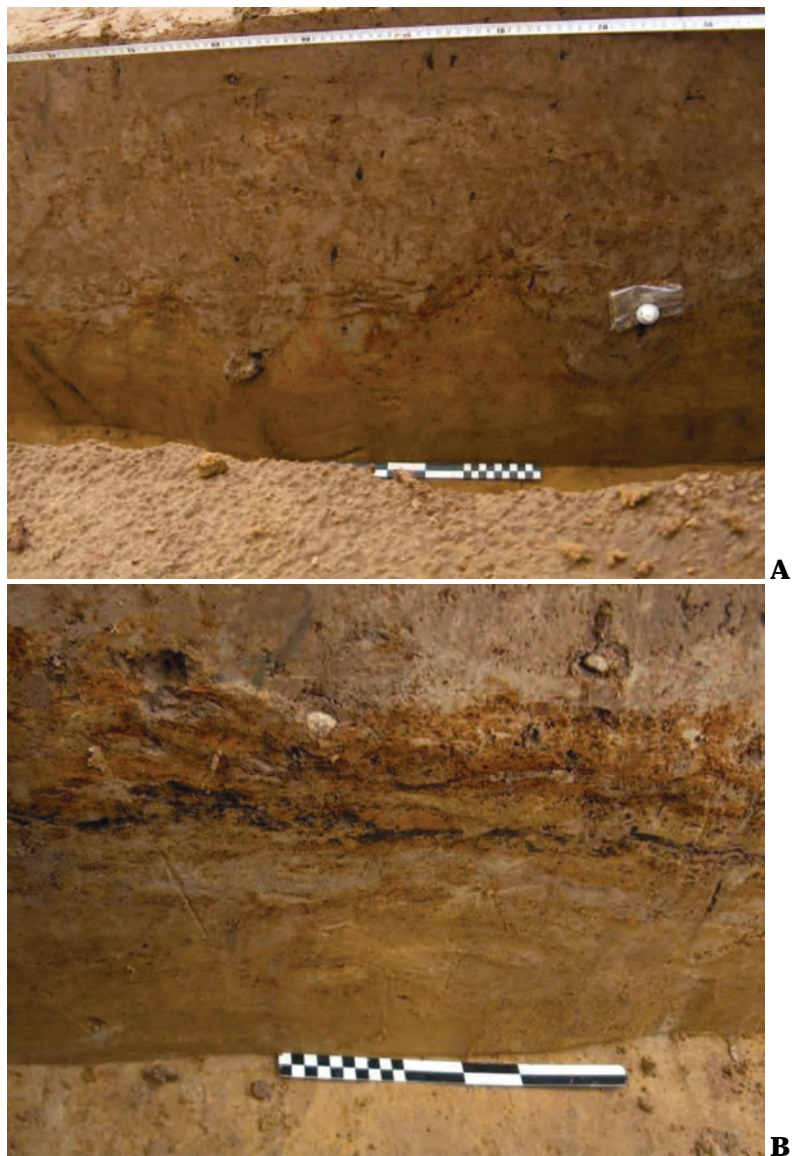

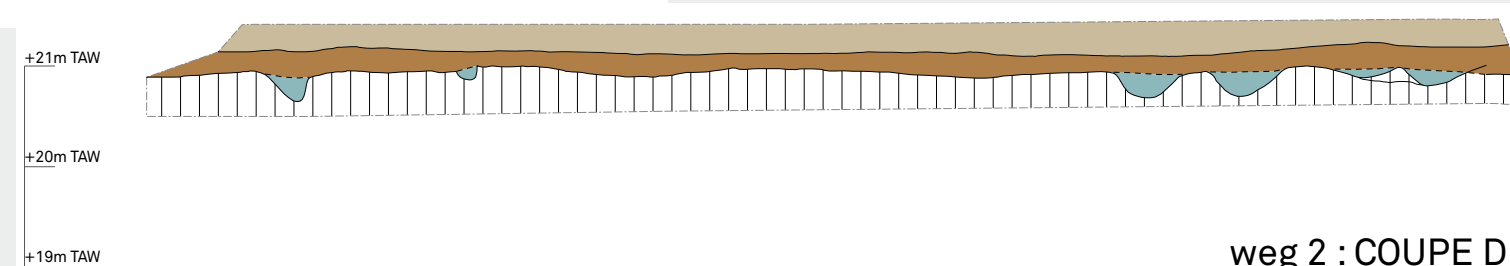
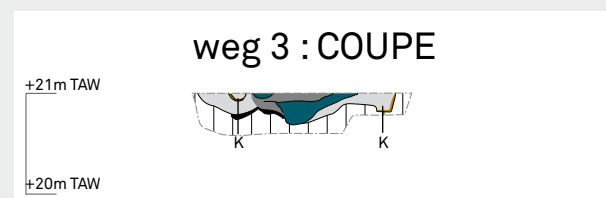
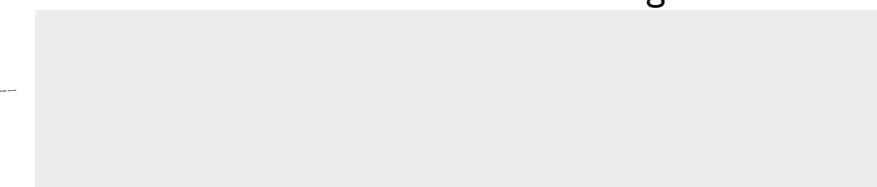
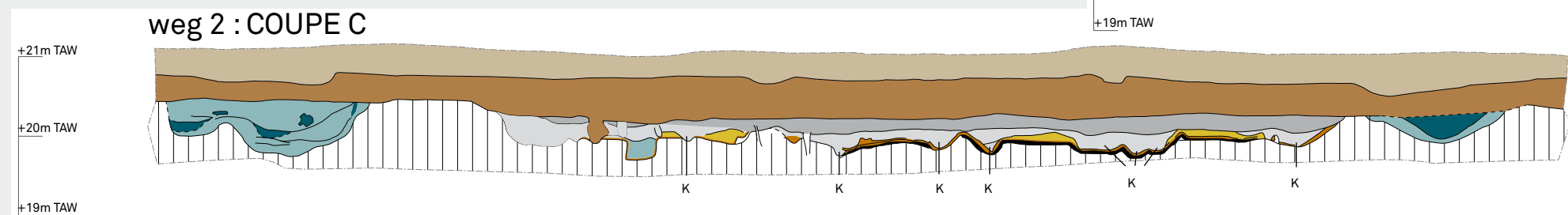
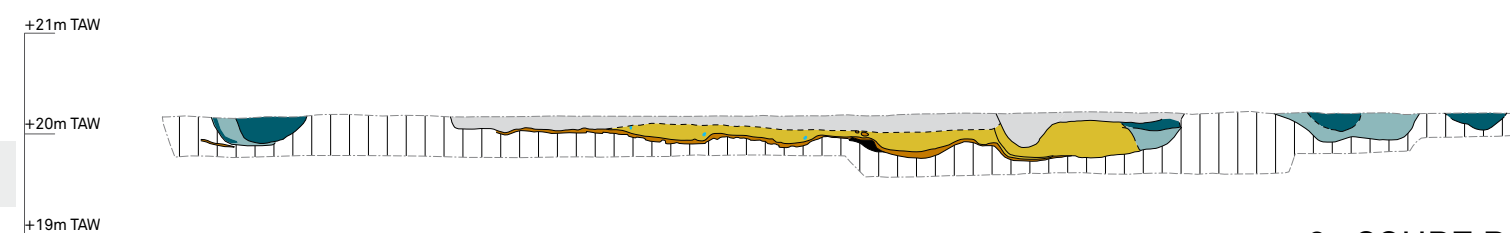
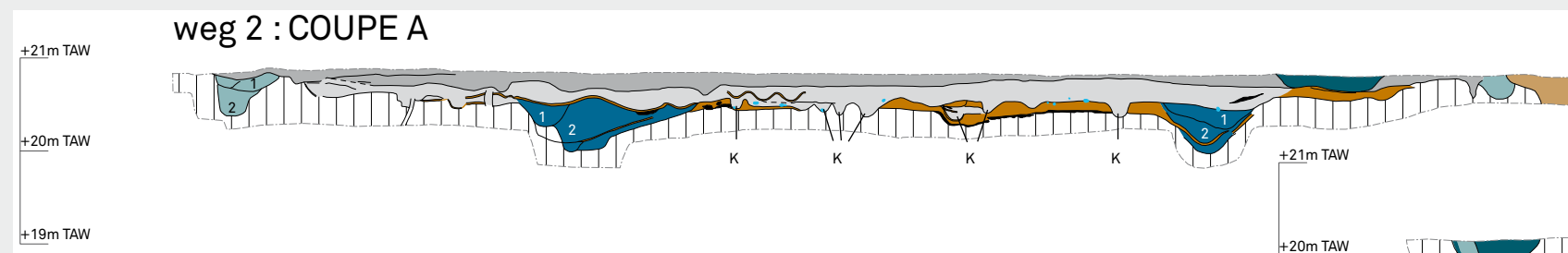
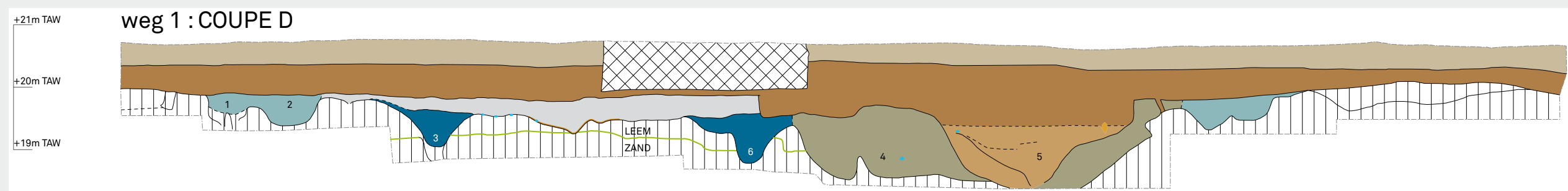
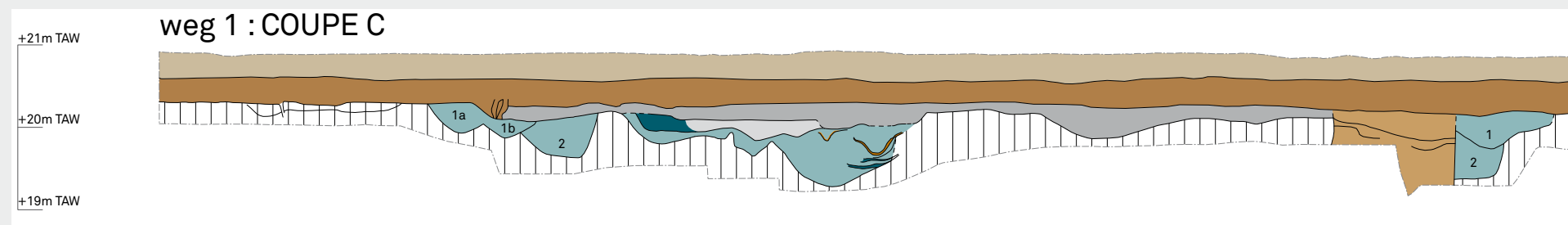
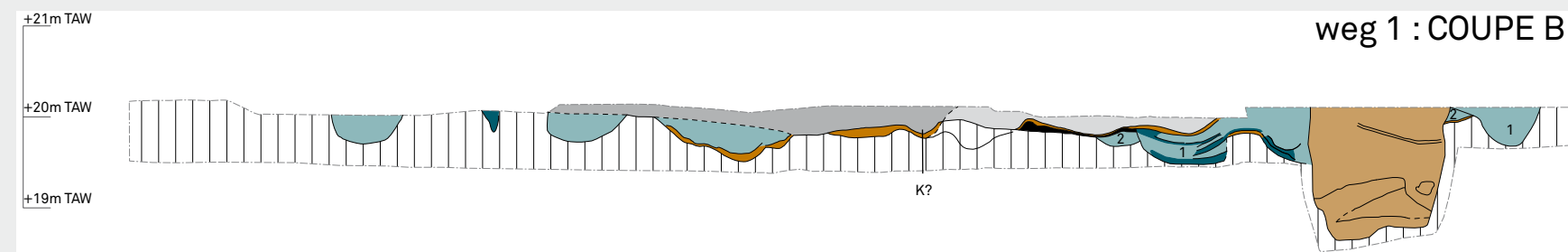
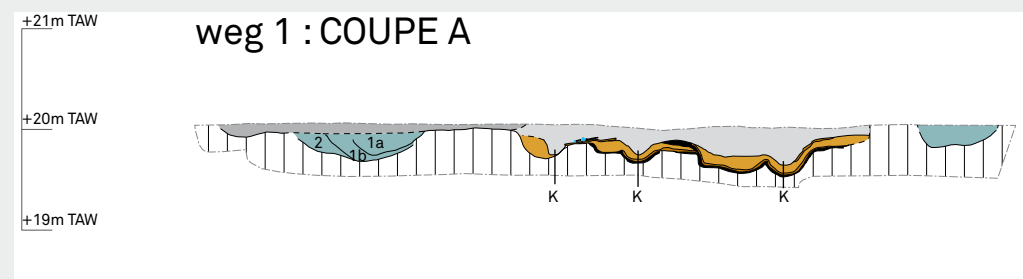
Diepste punt fundering wegdek / roestkorst	19,27 m TAW	19,74 m TAW	19,75 m TAW	-
--	-------------	-------------	-------------	---

TABEL 2 Afmetingen weg 2 uit de verschillende secties.

FIG. 45 Detail van coupe A, WP 4A, zicht naar het zuidoosten (WER-PIO-09- 2150).

FIG. 44 Coupes op de wegracés (G. Lambrecht & S. Mazereel VIOE).

Legende

- ploeglaag
- (post-)middeleeuwse laag
- homogene grijze vulling
- homogene lichtgrijze vulling
- k

karrenspoor
- laag zandleem
- substraatachtige vulling met roestkleurige vlekken
- roestband
- mangaanband
-

rolkei
- afwateringsgracht
- grachten en greppels in relatie met weg
- klei/slib
-

natuurlijk spoor
-

scheiding leem/zand
- extractiekuil / ingegraven weg
- (post-)middeleeuws

FIG. 46 A: Karrensporen (WER-PIO-09- 2199). **B:** Detail van de roestkorst (fase 1) (WER-PIO-09-2196).

2.2.1.1 COUPE A ⁸⁷

Coupe A is gelegen in WP4 A, nabij de splitsing van de twee Romeinse wegen. Op dit profiel is in vergelijking met de andere profielen de wegoopbouw het best bewaard gebleven. Aan de hand hiervan kunnen minstens vijf fasen (**fig. 47**) worden onderscheiden.

In een eerste fase (**fase 1**) werden twee parallelle greppels (**fig. 41: 24-25**) aangelegd waarbinnen een **initiële brede strook** werd uitgegraven. Deze twee greppels liggen 13 m uit elkaar en geven vermoedelijk de **zone non aedificandi** weer of de zone waarin niet gebouwd mag worden. In de noordelijke greppel zijn twee fasen op te merken, in de zuidelijke greppel slechts één. De greppels hebben een gevlekte vulling door *mottling*⁸⁸. De bodems van de greppels bevinden zich op ongeveer 1,50 m onder het huidige maaiveld. De strook van de uitgraving is ongeveer 12 m breed en werd uitgegraven tot op 1,60 m onder het huidige maaiveld.

Centraal binnen deze uitgraving is over een afstand van 5 m een dikke horizontale **ijzerkorst** te zien (**fig. 46B**), die ongeveer 25 cm dieper ligt dan de initiële uitgraving, namelijk tot op 1,70 tot 1,80 m onder het huidige maaiveld. De ijzerkorst is ontstaan uit een sediment dat ijzermineralen bevat en door blootstelling aan de open lucht. Ze kan op een relatief korte tijd gevormd worden. De korst werd mogelijk intentioneel aangelegd om de infiltratie van water tegen te houden. Niet ondenkbaar hierbij is dat hiervoor zelfs ijzerhoudend sediment werd aangevoerd. De ijzerkorst wordt ook 'ijzeroerbank' genoemd⁸⁹. Meestal worden dergelijke lagen aangetroffen bij rivier- en beekovergangen en bij zeer natte bodemomstandigheden. Op de sectie in Wervik situeren zich in en net boven de ijzerkorst geregeld rolkeien die uit de onmiddellijke omgeving (regio Kemmelberg) werden verzameld en uitgestrooid over het tracé. Naast de rolkeien komen sporadisch fragmenten dakpan, natuursteen en metaalslakken voor⁹⁰. Onder de roestband is een dikke zwarte mangaanrijke band ontstaan. Boven de dikke ijzerkorst ligt een laag geelbruine zandleem van enkele centimeters dik.

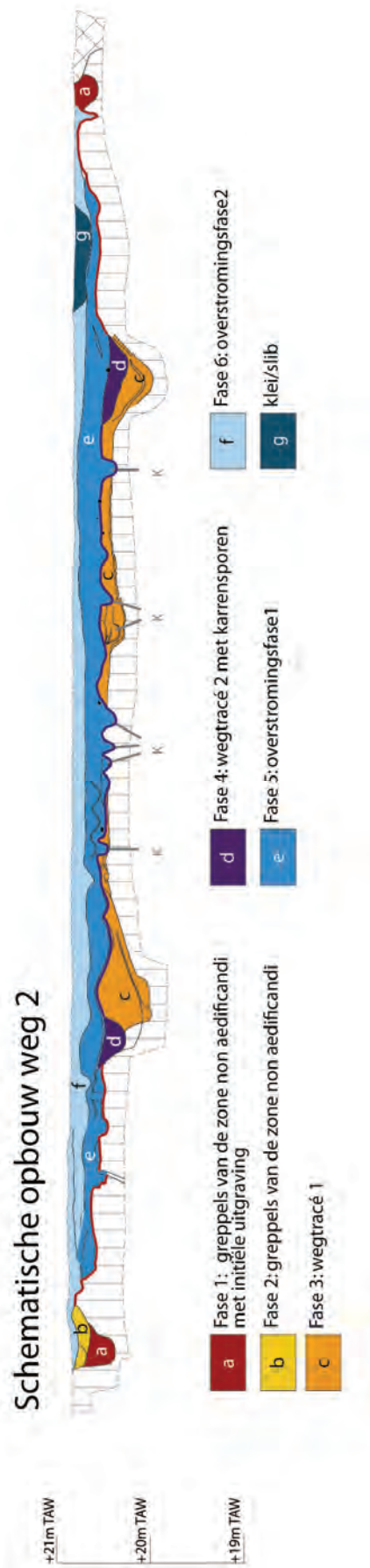
Gelijktijdig met het ontstaan van de dikke ijzerkorst werden twee flankerende **afwateringsgrachten** gegraven (**fig. 41: 22-23**). Dit is het enige profiel van weg 2 waar dergelijke diepe afwateringsgrachten zijn teruggevonden. Omdat de weg hier dieper is gelegen in vergelijking met de andere coupes is het mogelijk dat het graven van diepe afwateringsgrachten hier noodzakelijk was ten gevolge van wateroverlast. De afstand tussen de grote grachten (afstand tussen de binnenste kant van de grachten)

⁸⁷ Bodemkundige informatie bij de profielen van Frieda Bogemans (VIOE), waarvoor onze dank.

⁸⁸ Gevlekte vulling als gevolg van een fluctuerende grondwatertafel.

⁸⁹ Vermeulen 1992, 157.

⁹⁰ Metaalslakken worden geregeld aangetroffen bij de fundering van Romeinse wegen. Ze werden gebruikt voor wegversteving en zijn vaak afkomstig van afval van smeedactiviteiten die plaatsvonden langs de weg, bijvoorbeeld bij het herstel van karrenwielen (Mondelinge info Archéopole, FR, waarvoor onze dank).

FIG. 47 Schematische opbouw van weg 2 (S. Mazereel, VIOE).

bedraagt 5,35 m. De (homogene) vulling bestaat uit lichtgrijze leem met kleiige zones en roestkleurige vlekken.

De korst en de afwateringsgrachten zijn de resten van het **oudste wegtracé (fase 2)** zichtbaar op de coupe. Mogelijk hoort één van de bovenliggende karrensporen bij deze fase.

In een nieuwe fase (**fase 3**) worden de afwateringsgrachten oversneden door een nieuwe gracht of werden ze heruitgegraven. Op de noordelijke gracht is een **lichte verschuiving** van de gracht naar het noorden waarneembaar. De nieuwe zuidelijke gracht is een heruitgraving van de oudste afwateringsgracht. De vulling van deze grachten is bruiner en kleiiger. Ze zijn onderdeel van een nieuw wegtracé. Tussen de afwateringsgrachten komen duidelijke **karrensporen (fig. 46A)** voor, die hoogstwaarschijnlijk tot deze fase behoren en duidelijk aantonen dat het om een niet-verharde weg gaat. De karrensporen en de breedte van het wegtracé geven aan dat er voldoende ruimte was om twee karren naast elkaar te laten passeren. De karrensporen zijn afkomstig van karren met een gemiddelde breedte van 1,40 m (afstand tussen de middelpunten van de karrenwielen).

Bovengenoemde sporen worden oversneden door een homogene lichtgrijze laag met roestkleurige vlekken (*mottling*) die over de volledige breedte van de initiële uitgraving wordt waargenomen, maar tussen de twee oudste afbakeningsgreppels blijft (**fase 4**). Vermoedelijk gaat het om een fase van zogenaamde '**overstromingen**', eventueel vanuit de Hoge Plankebeek. Met de term 'overstromingsfase' worden hier erg natte periodes bedoeld met plaatselijke wateroverlast, mogelijk als gevolg van lange (?) periodes zonder onderhoud. Ook de karrensporen werden opgevuld met deze vulling. Een golvend roestbandje weerspiegelt mogelijk karrensporen binnenin dit pakket, wat doet vermoeden dat de weg in gebruik bleef tijdens erg modderige periodes.

Net vóór of na deze eerste 'overstromingsfase' wordt aan de zuidelijke rand van de zuidelijke afwateringsgracht een **pakket klei of slib (fig. 52)** afgezet. Dit kan te maken hebben met onderhoudswerken aan de weg (het heruitgraven van dichtgeslibde grachten en het deponeren van het slib langs de kant) of met de versteviging of indijking van de weg (in plaats van boordstenen). Anderzijds kan het slib ook afkomstig zijn van overstromingen vanuit de Hoge Plankebeek. In het kleipakket werd sporadisch aardewerk aangetroffen. In de profielen op de afwateringsgrachten in WP4 A was duidelijk te zien dat dit slib soms gedeeltelijk teruggleed in de grachten of dat bepaalde greppels of grachten volledig waren opgevuld met dit slib.

Boven de eerste overstromingsfase komt een tweede 'overstromingsfase' (**fase 5**). Deze oversnijdt eveneens één van de oudste afbakeningsgreppels uit fase 1. Dit pakket heeft een donkere homogene grijze vulling.

Vervolgens wordt het profiel afgedekt door een dik homogeen (**post-)middeleeuws bruin pakket** dat deels ook bestaat uit nazakking op de depressie die de uitgegraven weg naliet in het landschap. Door de aanwezigheid van dit pakket is het moeilijk af te leiden hoe diep de Romeinse weg oorspronkelijk was ingegraven tegenover het maaiveld.

2.2.1.2 COUPE B

Coupe B is gelegen in WP4 B. De weg hier ligt hoger dan in coupe A. Daardoor is er minder bewaard van de opbouw. Zo liggen de buitenste afwateringsgreppels en de fundering van het wegdek 30 cm hoger. Dit is een indicatie dat de weg ter hoogte van de splitsing lager ligt.

Centraal op de coupe is een uitgraving van 7,12 m breed zichtbaar (= **fase 1 uit COUPE A**). Op de bodem hiervan ligt een dikke ijzerkorst van 5,7 m breed, die eveneens rolkeien bevat (= **fase 2 uit COUPE A**). Boven de roestband ligt een laag gele zandleem met roestkleurige vlekken en mangaanstippen. Diepe afwateringsgrachten die het wegtracé zouden kunnen flankeren zijn hier afwezig. Mogelijk lagen deze hoger en zijn ze niet bewaard, aangezien het wegdek hier ook hoger lag. Enkel aan de zuidelijke rand van de initiële uitgraving is een gracht zichtbaar met aan de top een kleiige of slibrijke laag.

Deze fase wordt gedeeltelijk afgedekt door een eerste zogenaamde 'overstromingsfase' (= **fase 4 uit COUPE A**) met een lichtgrijze vulling.

Aan weerszijden van de uitgraving werden één of meerdere greppels of grachten gegraven, vermoedelijk afwateringsgreppels. Aan de noordkant werd één greppel waargenomen, aan de zuidkant twee greppels. De greppels vertonen een kleige, slibrijke bovenste laag in de vulling of ze zijn zelfs volledig opgevuld met slib/klei. Het is voorlopig onduidelijk tot welke fase de **flankerende greppels of grachten** behoren. Op dit profiel is geen spoor meer van de tweede 'overstromingsfase' (= **fase 5 uit COUPE A**).

FIG. 48 Detail van coupe B op de voorgrond, WP4B, zicht naar oosten (WER-PIO-09-2930).

2.2.1.3 COUPE C

FIG. 49 Coupe C in WP4B, zicht naar zuidwesten (WER-PIO-09-3127).

Coupe C is geregistreerd in het zuidwest-profiel van WP4 B. Deze coupe toont de opbouw van de weg tot en met de huidige ploeglaag. De coupe staat wel schuin op het wegtracé, zodat de werkelijke afmetingen van de weg zijn vervormd. Het wegtracé in coupe C ligt op ongeveer dezelfde hoogte als coupe B en hoger als in coupe A.

Er werd een initiële strook van 10,40 m breed uitgegraven tot op een diepte van 1,20 m onder het huidige maaiveld (= **fase 1 uit COUPE A**). Op de bodem hiervan werd een ijzerkorst van 9,4 m breed waargenomen (= **fase 2 uit COUPE A**). Boven de roestkorst ligt een laag gele zandleem. Op de bodem van de roestkorst zijn verschillende karrensporen zichtbaar, hier vermoedelijk te associëren

met fase 2. Ook op deze coupe ontbreken flankerende diepe afwateringsgrachten. Eén kleine greppel met platte bodem werd waargenomen binnen dit centrale gedeelte en kan mogelijk geassocieerd worden met dezelfde fase als deze van de karrensporen (afwateringsgracht?) (= **fase 3 uit COUPE A**). Deze sporen worden al dan niet oversneden of opgevuld door een eerste 'overstromingsfase' (= **fase 4 uit COUPE A**) en vervolgens door een tweede (= **fase 5 uit COUPE A**). In de vulling van fase 4 zijn nu duidelijke fijne horizontale lichtbruine **lensjes** (vermoedelijk vloelaagjes) zichtbaar. Aan weerszijden van de brede uitgraving komt een brede gracht voor. In het zuidelijke deel werd een tweeledige gracht gegraven die in de vulling slibrijke zones vertoont. In het zuidelijk deel komt een gracht voor die grotendeels met slib is gevuld. Het is onduidelijk tot welke fase deze brede (afwaterings)grachten behoren.

2.2.1.4 COUPE D

FIG. 50 Coupe D, WP12, zicht naar het noordoosten (WER-PIO-09-3540).

Deze coupe ligt in de zuidwestelijke hoek van het terrein (oostelijk profiel van WP12). Tegenover de coupes B en C ligt de weg 80 tot 90 cm hoger en tegenover coupe A zelfs tot 1,10 m hoger. Er is aanzienlijk minder van de weg bewaard. Tijdens het proefsleuvenonderzoek werd hier zelfs geen weg herkend. Door de vlakgraving konden toch de juiste verbanden gelegd worden.

Er werden in het profiel zes ondiepe grachten waargenomen, die tot maximum 50 cm onder het huidige maaiveld waren bewaard. Het betreft vermoedelijk afwateringsgreppels. De greppels hebben een homogene grijze vulling. Aan het noordelijke deel van de coupe komen twee greppels voor die ongeveer op 1,5 m van elkaar liggen. In het zuidelijke deel liggen vier grachten dicht tegen elkaar. Tussen de twee clusters zit een afstand van 6,40 m. In totaal beslaan de greppels een breedte van 12 m.

2.2.2 Weg 2 in het vlak

Na het afgraven van de teelaarde en het (post-)middeleeuwse pakket tekent zich in het substraat een brede donkerbruine strook af. Het gaat om een homogene donkerbruine laag, waarbij qua vulling geen verschil met de (post-)middeleeuwse bruine laag te zien is. Vermoedelijk liet de uitgegraven Romeinse weg in latere periodes een depressie na die pas geleidelijk aan werd opgevuld met deze bruine laag.

FIG. 51 Weg 2 in het vlak, WP4A, zicht naar het zuidwesten (WER-PIO-09-1830)

FIG. 52 Weg 2 in het vlak, detail van kleiige band, WP4A, zicht naar het westen (WER-PIO-09-1826).

FIG. 53 Weg 2 in het vlak, WP4A, zicht naar het oosten (WER-PIO-09-1836).

FIG. 54 Weg 2 in het vlak, WP4A, zicht naar het westen. Detail van afwateringsgracht 23 (WER-PIO-09-1853).

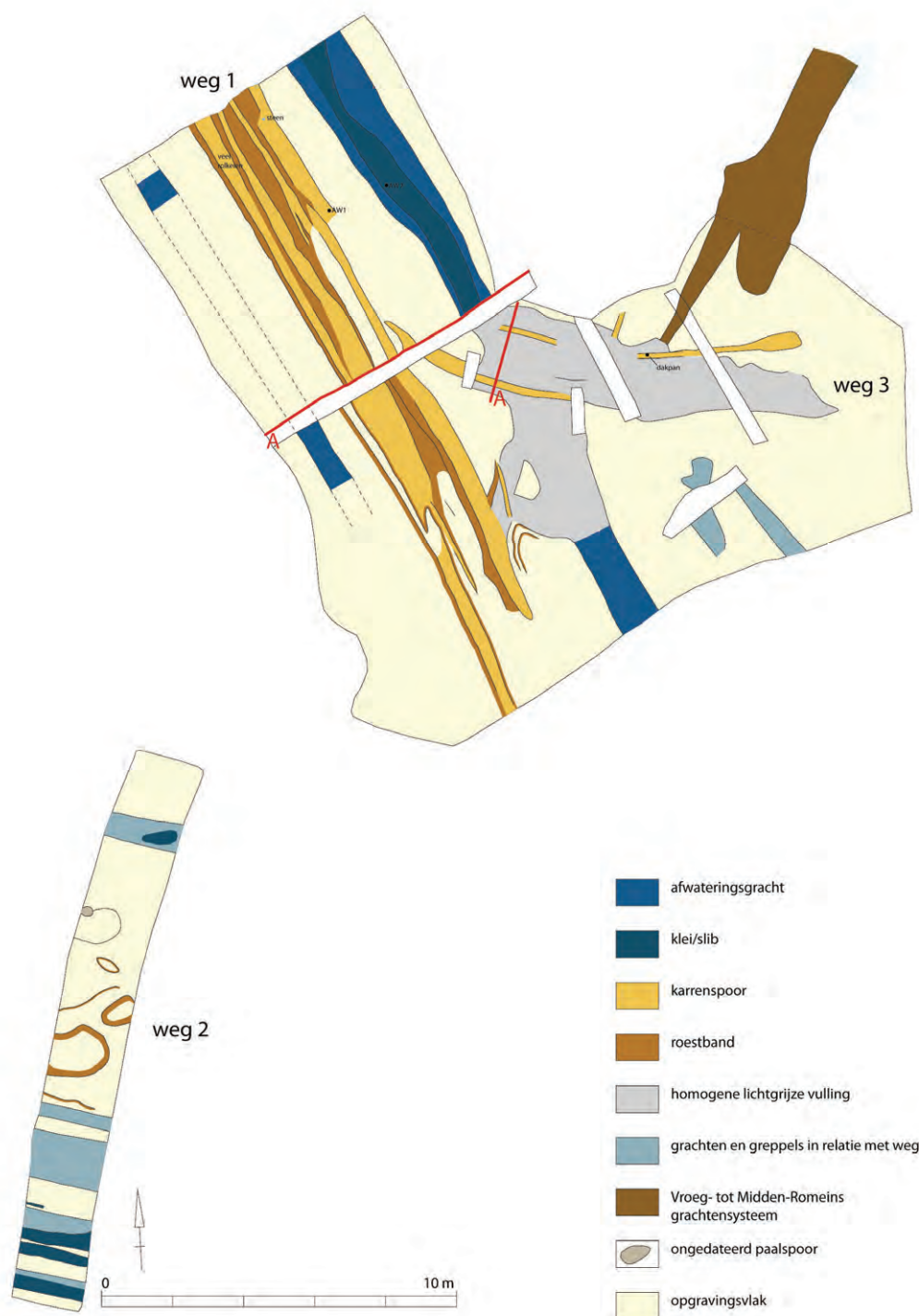
FIG. 55 Weg 2 in het vlak, WP4B, zicht naar het westen. Oversnijding van weg 1 (WER-PIO-09-2819).

Aan de randen van deze strook was geregeld een kleiige band zichtbaar (**fig. 41, 52 en 55**). Pas bij het verder verdiepen onder de bruine laag splitste de weg zich op in een centraal gedeelte, geflankeerd door één of meerdere afwateringsgrachten/-greppels. Voor weg 2 werd afgegraven tot net onder dit bruine pakket, tot op de zogenaamde 'overstromingsfasen' (= **fase 4 en 5 uit COUPE A**). Op dit niveau (niveau 1) waren plaatselijk karrensporen bewaard, wat opnieuw een indicatie is dat de weg toch in gebruik bleef tijdens modderige of erg natte omstandigheden en op dat moment geen verharding had.

Op één plaats werd verdiept tot op een **tweede niveau (fig. 41, 56-57)**. De plaatselijke verdieping gebeurde in WP4 B (tot op 20,07 m TAW in het zuiden en 19,81 m TAW in het noorden) net ten oosten van en parallel met coupe B. Hierbij werd machinaal een strook van 14 m lang en van een kraanbak (1,80 m) breed uitgegraven, dwars op het wegtracé. Hierbij kwamen onder de centrale brede, grijze homogene strook (7,25 m breed op niveau 1) in het zuiden twee parallelle grachten aan het licht van 1,25 m en 35 cm breed op een afstand van 30 cm. De breedste gracht had een homogene, lichtgrijze gevlekte vulling met bruine en roestkleurige vlekken, de dunnere gracht een lichtgrijze kleiige vulling. Centraal waren enkel nog een aantal roestvlekken zichtbaar afkomstig van een roestkorst. In het zuiden splitste de strook parallel met de weg zich op in drie slibrijke parallelle greppels (van 75 cm, 25 cm en 50 cm breed). In het noorden was één slibrijke afwateringsgracht zichtbaar (75 cm).

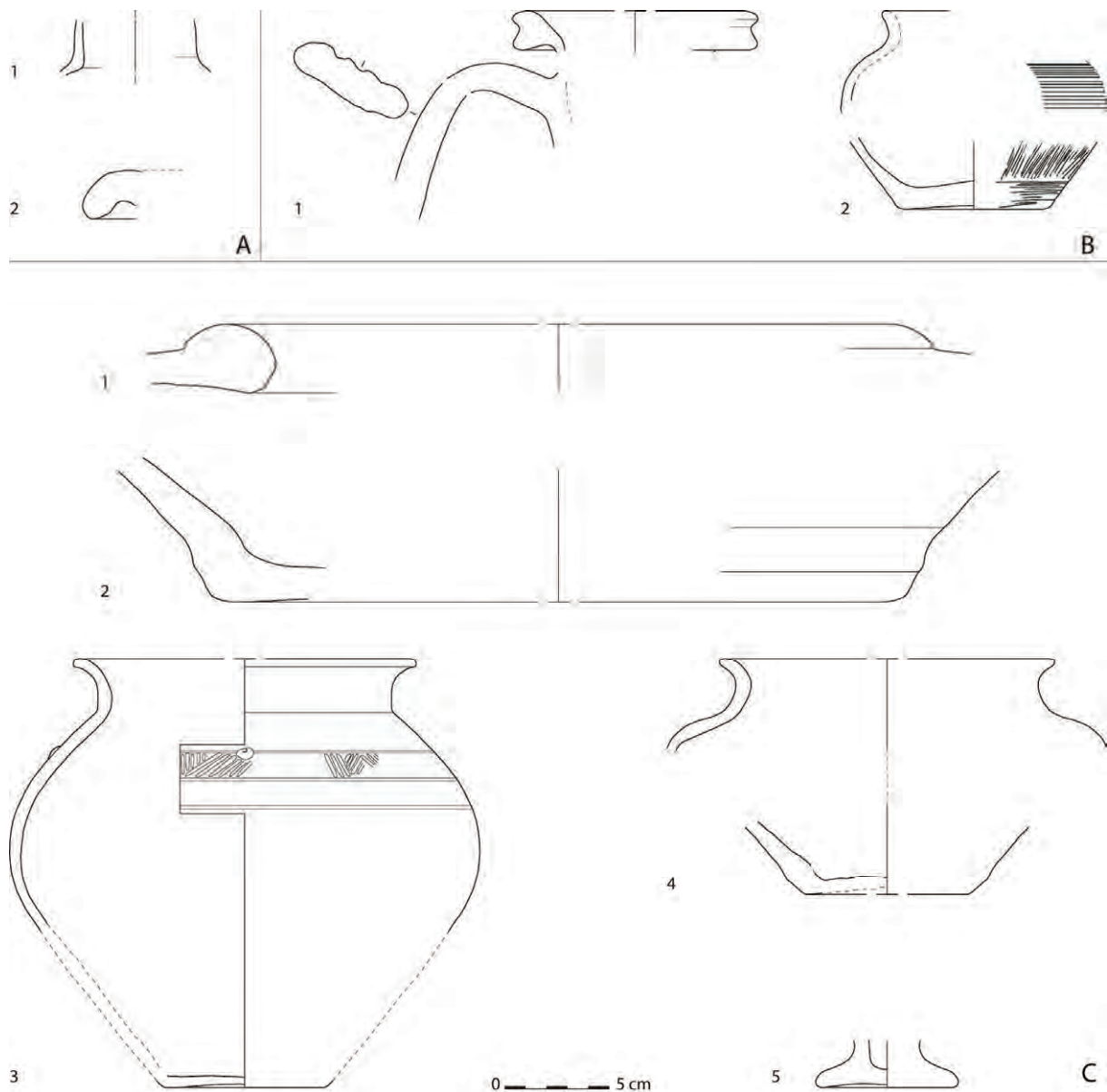
FIG. 56 Weg 2, niveau 2, WP4B, zicht naar het oosten (WER-PIO-09-3404).

FIG. 57 Grondplan van niveau 2 op weg 1 en 2 (S. Mazereel, VIOE).

2.2.3 Vondsten⁹¹

Tijdens het onderzoek werd zeer weinig aardewerk noch andere vondsten aangetroffen in het wegtracé. Bovendien verkeert het aardewerk vaak in een sterk verweerde toestand.

FIG. 58 Aardewerk uit de wegtracés (G. Lambrecht & S. Mazereel, VIOE).

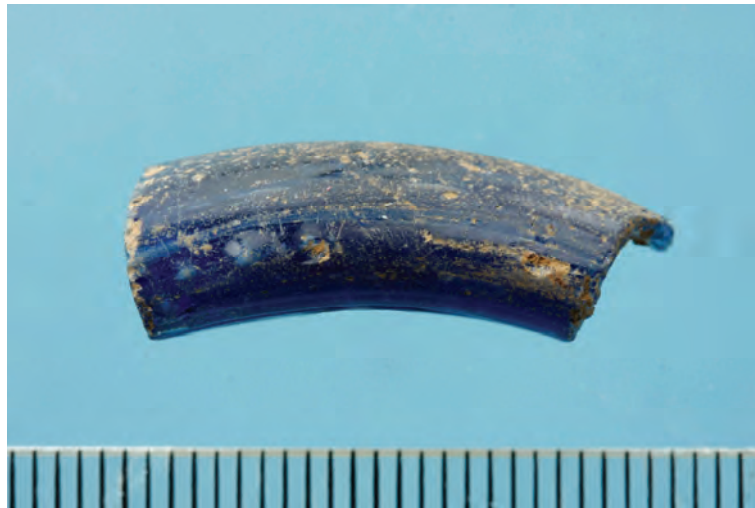
De grachten werden in WP4 A systematisch opgegraven (om de afstand van één meter werd een vak van 1 m breed uitgehaald). Uit de afwateringsgrachten S 711 (**fig. 41: 22**) en S 712 (**fig. 41: 23**) werden een 12-tal scherven verzameld. Bij het aardewerk hoort één wandscherf van een amfoor of *mortarium*, een verbrokkelde scherf GRED⁹² met zwart geglad oppervlak (*terra nigra*-achtig), vier fragmenten van een halsfragment van een kruik in een zeepwaarachtig baksel (**fig. 58A: 1**), één sterk verweerde rand van een kruik met ingesnoerde lip in zeepwaarachtig baksel, één fragment van een *dolium*rand met platte naar binnen gebogen rand en één zeer klein wandscherfje Keuls geversierd met veerversiering (uit de vulling van een mollengang binnen de gracht). Zeepwaar duikt in het Leie-Scheldegebied op vanaf de Neronische periode en is het best vertegenwoordigd in de 2de eeuw tot de

⁹¹ Met dank aan Wim De Clercq (Universiteit Gent) voor macroscopische analyse van de *terra sigillata*.

⁹² Grijs reducerend gebakken aardewerk.

eerste helft van de 3de eeuw⁹³. Tijdens het couperen werd naast de afwateringsgracht (S 712) in de vulling van de weg een fragment Zuid-Gallische of Italische *terra sigillata* gevonden⁹⁴.

Verder werden verschillende stenen (vooral rolkeien, ook ijzerzandsteen, zandsteen en een *mudbrick*-achtig fragment), 13 metaalslakken, één ijzeren nagel en twee *tegula*-fragmenten (waaronder één randfragment) ingezameld. Tijdens het afgraven werd op niveau 1 een fragment van een armband (**fig. 59**) in blauw glas teruggevonden (doorsnede 7 mm tot 1 cm, afgeplatte binnenzijde). Deze armbanden zijn typisch voor de Late IJzertijd tot de Vroeg-Romeinse periode. In de vulling van de coupe uit het proefsleuvenonderzoek werd een vermoedelijke bronzen aspin (**fig. 60**) gevonden van 4 cm lang, 4 mm dik, met een verdikking van 6 mm.

FIG. 59 Fragment van armband in blauw glas (H. Denis, VIOE).

FIG. 60 Fragment van mogelijke bronzen aspin (H. Denis, VIOE).

Uit één van de buitenste kleine greppels (S 716) (**fig. 41: 25**) werd een randfragment van een kraagrand in GRED gevonden.

In de slibrijke zones werd een gering aantal vondsten gedaan. In de zuidelijke slibrijke zone (S 1100) van de weg in WP4 B werden 198 wandscherven van een verbrijzelde kruikamfoor teruggevonden. Tussen de scherven bevinden zich ook bodemfragmenten en aanzetten van oren en de hals. De kruik heeft een oranje baksel met grijze kern. Er werden ook twee wandscherfjes *terra sigillata* (Centraal- of

⁹³ Vermeulen 1992, 89-90.

⁹⁴ Met dank aan Wim De Clercq (Universiteit Gent) voor macroscopische analyse van de *terra sigillata*.

Oost-Gallisch) aangetroffen. De slibrijke zone aan de andere zijde (S 1114) bracht drie brokjes handgevormd aardewerk en een gebroken ijzeren nagel aan het licht.

Tijdens het proefsleuvenonderzoek werd tijdens de coupe op deze weg een sterk verweerde *mortarium*rand in een wit baksel gevonden (**fig. 58A: 2**) en een bewerkte zandsteen (**fig. 61**). De zandsteen komt vermoedelijk uit één van de afwateringsgrachten. Het gaat om een rechthoekige tegel, met zowel een ruwe boven- als onderzijde. De steen heeft drie afgevlakte zijdes, is 33 cm lang, 21 tot 23 cm breed en 3 tot 5 cm dik. Deze steen kan mogelijk gediend hebben als boordsteen. Misschien is het een onafgewerkt product of een herbruikte steen. Er werden ook 16 scherven handgevormd aardewerk gevonden (van maximum drie verschillende individuen). Eén individu vertoont op de wand fijne kamstrepen en is eerder dunwandig.

FIG. 61 Zandsteentegels : vondst uit WP 6 (links) en vondst uit wegtracé 2 (rechts) (H. Denis, VIOE).

Uit en langs het tracé van de weg werden nog een aantal **fragmenten zandsteen** verzameld, waarvan een aantal bewerkte zijden vertonen. Het voorkomen van deze fragmenten zandsteen vergt enige aandacht. Bij de bespreking van het steenmateriaal (zie **hoofdstuk VIII**) wordt hierover meer informatie gegeven. Deze steen komt niet lokaal voor en werd vermoedelijk geïmporteerd voor de aanleg van de fundering of wegverharding van de Romeinse weg(en). Verspreid over het terrein in verschillende sporen werden fragmenten van zandstenen tegels teruggevonden. De verharding werd vermoedelijk op een bepaald moment herbenut voor de aanleg van nieuwe wegen of gebouwen.

2.2.4 Datering

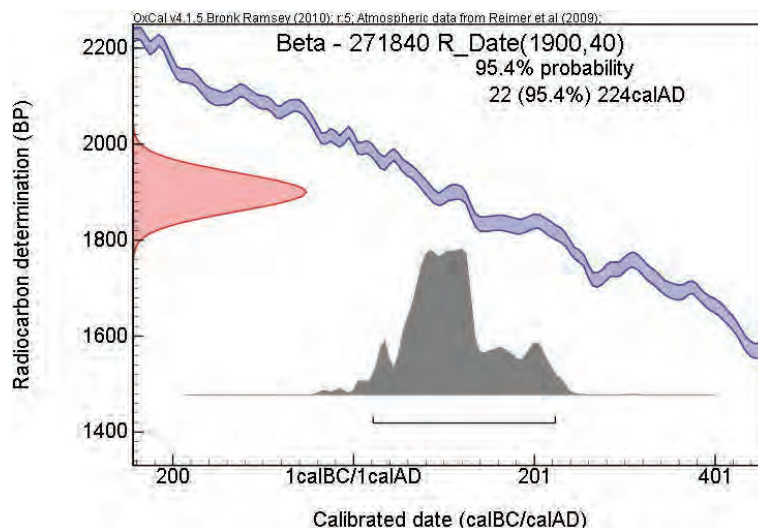
Er werd één ¹⁴C-datering⁹⁵ uitgevoerd op het contactpunt van beide wegen, namelijk op spoor 1101 (**fig. 41: 19**) waar een fragment houtskool (inv.nr. 7) uit de kleiige laag werd bemonsterd. Dit leverde een datering van **1900±40 BP** of **22 cal AD (95.4%) 224 cal AD**, wat overeenkomt met de Vroeg- tot Midden-Romeinse periode.

Uit de zone van het houtskoolmonster werden een handgevormd potje en een kruik teruggevonden (**fig. 58B: 1-2**). Het potje heeft een naar buiten gebogen rand met horizontale en schuine kamstrepen op de wand. De kruik (oranje baksel) heeft een ingesnoerde lip en een vierledig oor.

---

⁹⁵ Uitgevoerd door Beta Analytic Inc.

FIG. 62 Resultaat van de koolstof 14-datering van het contactpunt van de Romeinse wegen (Resultaten van Beta Analytic Inc., gekalibreerd met OxCal versie 4.1.).

2.3 Romeinse weg 1

2.3.1 Beschrijving van de coupes (fig. 44)

In totaal werden vier noordoost-zuidwest-coupes (A-D) uitgevoerd op de wegen, waarvan de zuidoostelijke zijden werden gedocumenteerd. Coupe A ligt het dichtst bij de splitsing van de wegen. Coupes B en C liggen op enkele meters uit elkaar en dienen elkaar aan te vullen. Coupe D ligt in het noordwestelijk deel van het terrein.

Weg 1	Coupe			
	A	B	C	D
Maximale breedte van de weg (incl. buitenste greppels) (Afstand tussen de buitenste randen van de sporen)	7,80 m	12,55 m	13,54 m	9,3 m of 17,5 m
Afstand tussen twee diepste afwateringsgrachten (Afstand tussen de binnenste randen van de sporen)	-	-	-	3,30 m
Breedte vermoedelijk wegdek / lengte ijzerkorst (Afstand tussen de binnenste randen van de sporen)	3,50 m	4,30 m	5 m (min.)	3,30 m
Diepste punt afwateringsgrachten	-	-	-	18,79 m TAW
Diepste punt buitenste greppels of grachten	19,68 m TAW	19,48 m	19,28 m	19,32 m TAW
Diepste punt fundering wegdek / roestkorst	19,54 m TAW	19,74 m TAW	19,88 m TAW (?)	19,27 m TAW

TABEL 3 Afmetingen weg 1 uit de verschillende secties.

2.3.1.1 COUPE A

Centraal in de coupe zijn de resten van een uitgraving zichtbaar van ongeveer 3,50 m breed en 40 cm diep tegenover de jongere lagen. Op de bodem van de uitgraving werd een ijzerkorst gevormd die sporadisch rolkeien bevat (= **fase 2 uit COUPE A op weg 2**). Onder de korst is een mangaanband zichtbaar, boven de korst ligt een laag gele zandleem. In de roestkorst zijn karrensporen ingedrukt. De afstand tussen de karrensporen bedraagt 84 cm en 1,45 m. Dit laatste komt goed overeen met de breedte van de karrensporen waargenomen bij weg 2. De karrensporen worden opgevuld door een homogeen lichtgrijs pakket afkomstig van een 'overstromingsfase' (= **fase 4 uit COUPE A op weg 2**).

FIG. 63 Detail van coupe A (WER-PIO-09-2961).

De centrale uitgraving wordt geflankeerd door twee grachten, aan de noordoostelijke kant op 1 m en aan de zuidwestelijke kant 0,5 m afstand. Het zijn vermoedelijk afwateringsgreppels. De afstand tussen de twee grachten is 5 m (gemeten tussen de binnenste kant van de sporen).

Aan de noordoostelijke zijde is een heruitgraving van de gracht zichtbaar, zodat de afstand tussen de grachten lichtjes versmalt. Een oudste gracht (**fig. 63: weg 1: COUPE A: 2**) heeft een homogene grijze vulling. Deze wordt oversneden door een gracht die een buitenste *gemottelde* band (**fig. 63: weg 1: COUPE A: 1b**) heeft en een centrale homogene lichtgrijze vulling (**fig. 63: weg 1: COUPE A: 1a**). Aan de zuidwestelijke zijde heeft de gracht een heterogene vulling, van gele tot grijze zandleem. De grachten bevatten geen slib of kleiige vullingen.

In het noordwesten van de coupe zijn sporen van een grijs homogeen pakket zichtbaar; vermoedelijk gaat het om **weg 3** (zie [2.3.3](#)).

2.3.1.2 COUPE B

FIG. 64 Detail van coupe B, afwateringsgracht (WER-PIO-09-3506).

Coupe B ligt in WP4 C, naast WP5. De coupe staat lichtjes schuin op de weg. De maximale breedte van de weg bedraagt 13,19 m, maar een breedte van 12,50 m is realistischer. De weg wordt in het zuiden oversneden door een brede (post-)middeleeuwse gracht (S 1128). Gracht S 1129 (**fig. 41: 18**), ten zuiden van deze structuur wordt eveneens nog tot de Romeinse weg gerekend.

Centraal op de doorsnede is een lichte uitgraving (= **fase 2 uit COUPE A op weg 2**) zichtbaar met op de bodem een roestkorst. De breedte van de ijzerband ligt tussen 3 m en 4,30 m. In de roestband werd één mogelijk karrenspoor waargenomen.

Aan de zuidwestelijke zijde van de centrale uitgraving zijn vijf greppels of grachten zichtbaar, waarvan een aantal oversneden worden door een (post-)middeleeuwse gracht (S 1128). De grachten sluiten aan op de centrale uitgraving of worden erdoor oversneden. Drie grachten hebben een kleiige, slibrijke vulling. Er zijn twee oversnijdingen zichtbaar. De twee greppels ten zuidwesten van S 1128 hebben een *gemottelde* vulling. Aan de andere zijde van de centrale uitgraving zijn drie grachten gegraven met dezelfde soort vulling. Twee liggen direct bij de centrale uitgraving, de derde op 4,8 m. De gracht die het dichtst tegen het centrale deel aanleunt, is het grootst. Op de bodem werd een roestkorst gevormd. Tussen de twee meest noordoostelijke grachten werd een vlek klei/slib opgemerkt, die vermoedelijk de restant van een vierde gracht is.

De centrale uitgraving wordt gedeeltelijk overspoeld en afgedekt door een homogeen lichtgrijs pakket of 'overstromingsfase' 1 (= **fase 4 uit COUPE A op weg 2**). In het noorden komt deze laag niet voor maar worden de sporen afgedekt door een donkere homogene laag van 'overstromingsfase' 2 (= **fase 5 uit COUPE A op weg 2**).

2.3.1.3 COUPE C

FIG. 65 Detail van coupe C, afwateringsgracht (WER-PIO-09-2444).

Voor coupe C werd WP 5 aangelegd. De coupe ligt op een aantal meter ten westen van coupe B.

Van een centrale uitgraving met roestkorst is hier geen spoor. De enige aanwijzing om de locatie en de (maximale) breedte van het wegtracé te achterhalen is de ruimte (minimum 5 m) tussen twee clusters afwateringsgrachten die de weg vermoedelijk flankeerden.

Aan de noordoostelijke zijde werden maximum zes verschillende grachten herkend. De vulling verschilt sterk: van homogeen grijs tot witgrijs tot een *gemottelde* vulling. In de vulling van de meest zuidwestelijke gracht zijn twee mogelijke karrensporen zichtbaar met onderaan een roestband en zandige en kleiige lensjes.

Aan de zuidwestelijke kant zijn twee grachten zichtbaar. Deze worden oversneden door een (post-)middeleeuwse gracht. Eén gracht heeft een *gemottelde* vulling (1) en oversnijdt een andere gracht (2). Van de laatste is het niet zeker of het om een gracht of om een natuurlijk spoor gaat. Het spoor heeft een heterogene witgrijze vulling met roestkleurige vlekken en mangaanstippen.

Het geheel wordt lokaal bedekt door een homogeen lichtgrijs pakket of 'overstromingsfase' 1 (= **fase 4 uit COUPE A op weg 2**). Een groot deel van de sporen wordt afgedekt door een homogene grijze laag of 'overstromingsfase' 2 (= **fase 5 uit COUPE A op weg 2**).

2.3.1.4 COUPE D

FIG. 66 Detail van coupe D, gracht 3 (WER-PIO-09-1812).

FIG. 67 Detail van coupe D (WER-PIO-09-1810).

Voor coupe D werd WP3 aangelegd, die in drie verschillende niveaus werd afgegraven om de stratigrafische relatie tussen de sporen te onderzoeken.

Centraal is een lichte uitgraving (= **fase 2 uit COUPE A op weg 2**) op te merken, maximum 1,40 m diep onder het huidige maaiveld. De exacte breedte van de uitgraving is niet te achterhalen omdat ze in het zuidwesten wordt oversneden door een plaatselijke verdieping van het (post-)middeleeuwse pakket. Op de bodem van de uitgraving is een roestkorst met enkele rolkeien zichtbaar. In het midden van de roestkorst ligt een kleine depressie, mogelijk een karrenspoor.

Deze centrale uitgraving wordt geflankeerd door twee diepe grachten (**fig. 41: weg 1: COUPE D: 3 en 6**), vermoedelijk afwateringsgrachten. De afstand tussen de grachten (binnenste kant van de sporen) bedraagt 3,3 m, de centrale as van de grachten ligt op 5 m afstand. De grachten hebben een *gemottelde* vulling. Opvallend is het feit dat beide grachten zijn uitgegraven tot net in het zandig substraat. Ten noordwesten van de centrale uitgraving liggen grachten 1 en 2 (**fig. 41: weg 1: COUPE D: 1 en 2**). De vulling van gracht 2 is homogeen grijsbruin met bleke vlekken (*mottling*).

Uit gracht 1 of 2⁹⁶ werd een handgevormde knobbelpot (**fig. 58C: 3**) teruggevonden en 16 wandscherven van een geribbelde kruikamfoor. Op de knobbelpot is nog één knobbel bewaard. Op de schouder is een band met schuine gladdingstrepen bewaard. Knobbelpotten zijn vermoedelijk oorspronkelijk gemeenschappelijke drinkbeker⁹⁷. Ze zijn vooral gekend uit Laat-Romeinse contexten, zoals in Oudenburg. Qua vorm lijken ze op bepaalde flesvormen die al courant zijn in de Late IJzertijd en de Vroeg-Romeinse periode. Uit gracht 2 werd een sterk verweerde rand van een amfoor of *mortarium* teruggevonden.

In het zuidoostelijke deel van het profiel is de situatie complexer en wijkt ze sterk af van de andere coupes. Een structuur (**fig. 41: weg 1: COUPE D: 4**) met een gevlekte vulling (*mottling*) en vlakke bodem van 5,6 m breed, minimum 2,25 m diep onder het huidige maaiveld, kwam te voorschijn. De vulling is identiek aan deze van de afwateringsgrachten 3 en 6 en sluit er ook op aan, waardoor aangenomen kan worden dat het spoor in relatie staat met het Romeinse wegtracé. Het betreft ofwel een **extractiekuil** voor leem- of zandwinning ofwel een **ingegraven weg**. Omdat dit spoor er anders uitziet dan de andere extractiekuilen die aangetroffen werden langs het wegtracé (zie 2.4.2.), is de tweede interpretatie meer aannemelijk. Een parallel voor deze structuur kwam aan het licht bij het onderzoek op het wegtracé in Waudrez (prov. Henegouwen)⁹⁸. Daar werd ongeveer in het midden van de initiële uitgraving op één coupe een diepe komvormige uitgraving van 2,30 m breed waargenomen met trappelsporen in de bovenste laag. Deze uitgraving werd geïnterpreteerd als een voorloper van een ingegraven weg. Mogelijk gaat het om een onverharde voorloper van de eigenlijke weg die diende voor de aanvoer van constructiemateriaal. De uitgraving op de coupe in Wervik is wel aanzienlijk breder. In de vulling werden tijdens het couperen twee stenen (één ijzerzandsteen met een afgevlakte zijde, zeer ijzerrijk (rode kleur) en één fragment van een zandsteentegel (?) van 2 cm dik) en één bodem van een *dolium* gevonden (**fig. 58C: 2**).

Spoor 4 wordt oversneden door een (post-)middeleeuwse gracht (**fig. 41: weg 1: COUPE D: 5**) met een homogene bruine vulling en een redelijk scherpe aflijning. In de vulling werden sporadisch steen- en dakpanfragmenten verzameld alsook een fragment handgevormd aardewerk. De gracht wordt oversneden door het (post-)middeleeuwse pakket.

Aansluitend op deze brede uitgraving is aan de zuidwestelijke zijde een gracht met een witgrijze vulling en roestkleurige lensjes zichtbaar.

Ten slotte wordt een groot deel van het tracé afgedekt met een homogene witgrijze laag of 'overstromingsfase' 1 (= **fase 4 uit COUPE A op weg 2**)

2.3.2 Weg 1 in het vlak

⁹⁶ De scherven werden aangetroffen in een gracht in het tegenoverliggende profiel. Er kon niet worden uitgemaakt of deze gracht overeen kwam met gracht 1 of met gracht 2 uit coupe D omdat op deze plaatst slechts één gracht zichtbaar in plaats van twee.

⁹⁷ De Clercq 2009, 441.

⁹⁸ Deramaix 2006.

FIG. 68 Zicht naar het westen op WP4A-B : identieke oriëntatie tussen de Romeinse weg 1 en de huidige percellering (WER-PIO-09-2795).

Bij het proefsleuvenonderzoek werd gegraven tot het niveau waarop een brede bruine strook zich aftekende in de zandleem. Op dit niveau (niveau 1) werden de breedste afmetingen van de weg waargenomen (tot ongeveer 20 m breed). In WP4 werd het vlak dieper afgegraven, namelijk tot net onder de bruine laag, tot op het niveau waar een homogene grijze strook zichtbaar werd (de zogenaamde 'overstromingsfazen' (= **fase 4 en 5 uit COUPE A op weg 2**)). Op dit niveau waren in een bepaalde zone veel karrensporen herkenbaar (**fig. 41: k en fig. 69**).

FIG. 69 Karrensporen, WP4B, zicht naar noordwesten (WER-PIO-09-2786).

FIG. 70 Splitsing van weg 1 en 2, WP4B, zicht naar noordwesten (WER-PIO-09-2814).

FIG. 71 Oversnijding van weg 1 en 2, WP4B, zicht naar zuiden (WER-PIO-09-2890).

FIG. 72 Detail kleiige band, WP4B, zicht naar noordwesten (WER-PIO-09-2830).

In het vlak sluiten weg 1 en weg 2 tijdens een eerste fase op elkaar aan. Het tracé wordt er geflankeerd door twee slibrijke grachten (**fig. 41**). De afstand tussen de grachten bedraagt 5,5 tot 6 m. Dit is de oudste fase. Op niveau 2 (zie onder) bij weg 1 is tussen de twee grachten een strook van 2,5 m breed met karrensporen zichtbaar. Dit houdt in dat er slechts één kar kon passeren. Weg 1 is in deze oudste fase een afsplitsing van weg 2 en aanzienlijk smaller dan weg 2.

De grachten S 1120/1121/1127/1129 (**fig. 41: 18**), S 1112 (**fig. 41: 20**) en S 1115 (**fig. 41: 21**) lopen parallel met de oudste fase van weg 1 en zijn op de hogere niveaus in de volledige breedte van de weg opgenomen (WP 3). Ze zijn dus zeker onderdeel van het wegtracé, maar van een jongere fase. Het wegtracé heeft in deze jongere fase een minimale breedte van ongeveer 9 m (afstand tussen gracht 18 en 21) en een maximale breedte van 14,4 m (afstand tussen gracht 18 en 20). In gracht S 1112 (**fig. 41:**

20) werd de standvoet van een handgevormde beker teruggevonden (**fig. 58C: 5**). Parallelen hiervoor zijn gekend in Menen⁹⁹ en Wervik¹⁰⁰ waar dit soort aardewerk gedateerd wordt in de 1ste eeuw. In gracht 18 (S 1121) werd een bodemfragment van een *mortarium* (?) verzameld. Op de grens tussen gracht 18 (S 1129) en de (post-)middeleeuwse gracht (S 1128) kwam één fragment van een *imbrex*, één fragment van dakpan en één fragment handgevormd aardewerk aan het licht. In S 1115 (gracht 21) werd een bewerkt stuk ijzerzandsteen (met een uitgekapt gedeelte) gerecupereerd.

Tussen gracht 21 en het oudste wegtracé werd een (paal)kuil aangetroffen (S 1118). De ovaalvormige kuil meet 1,10 bij 0,65 m.

Weg 1 wordt in de jongere fase bijgevolg ongeveer verdubbeld in breedte. De oversnijding van gracht 18 over gracht 19 en weg 2 toont aan dat weg 1 op een bepaald moment weg 2 oversnijdt (**fig. 69-70**). Ook gracht 21 is verder te volgen óver het tracé van weg 2. Bij gracht 20 is nog de aanzet tot oversnijding zichtbaar over de vulling van weg 2. Dit wil zeggen dat weg 1 gedurende deze fase weg 2 oversnijdt en weg 2 dus niet meer in gebruik is. Het belang van weg 1 neemt toe gezien die fors verbreed wordt.

In WP 4 B-C werd over een oppervlak van ca. 200 m² een **tweede niveau** afgegraven van 19,70 m tot 19,85 m TAW (**fig. 57 en 72**). Deze zone werd aangelegd ten noordwesten en ten zuidoosten van coupe A. Weg 1 was op dit niveau zichtbaar als twee afwateringsgrachten met centraal een strook, vol karrensporen. Van de zuidwestelijke afwateringsgracht was enkel nog de bodem bewaard (75 cm breed), een grijze vulling met roest- en mangaanrijke vlekken. De noordoostelijke gracht was veel beter bewaard (1 tot 1,50 m breed) en had een slibrijke kern. De afwateringsgrachten waren gelegen op 4,5 m van elkaar. Centraal binnen de twee grachten was een strook met karrensporen van ongeveer 2,5 m breed zichtbaar. De karrensporen hadden een homogene grijze vulling omgeven door een roestkorst. In en rond de karrensporen lagen heel wat rolkeien en sporadisch brokken ijzerzandsteen. Uit de vulling van de karrensporen werden twee wandscherfjes kruikwaar verzameld in een fijn oranje baksel. Uit de noordoostelijke afwateringsgracht werd een fragment handgevormd aardewerk en een sterk verweerde wandscherf, mogelijk van een amfoor, gevonden.

FIG. 73 Niveau 2, WP4B, zicht naar zuidoosten (WER-PIO-09-3400).

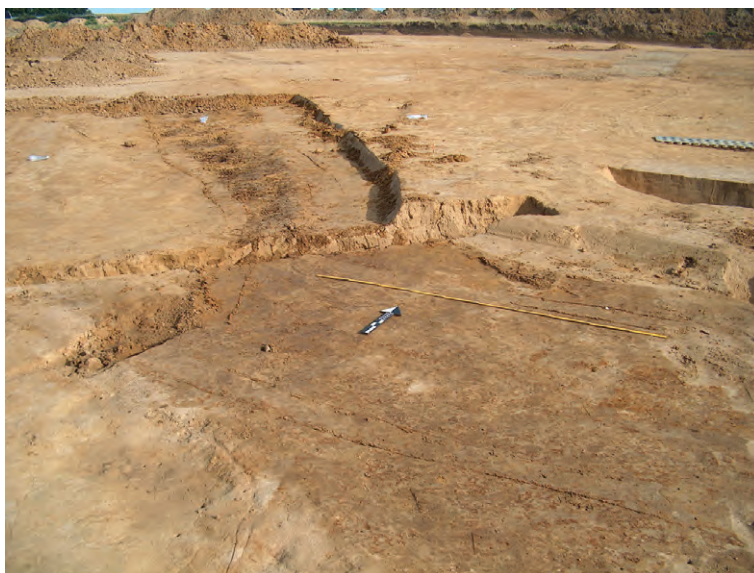
2.3.3 Weg 3

De lokale verdieping van het vlak concentreerde zich in de eerste plaats op een langwerpige vlek (S 1107/1108) die uit het tracé van weg 1 kwam. (**fig. 57 en 73**) Deze vlek was maximaal 2,5 m breed en 10 m lang. Hoe verder van de weg, hoe smaller de strook werd. Bij de verdieping kwamen duidelijke karrensporen aan het licht binnen deze vlek. De karrensporen en de strook oversneden duidelijk de noordoostelijke afwateringsgracht van weg 1. De karrensporen maken vervolgens een lichte buiging

⁹⁹ Deschietter 1994, 15.

¹⁰⁰ Opsteyn 1996, 180, fig. 3.4.

om aan te sluiten bij de karrensporen uit weg 1. Het gaat hier om een kleine afsplitsing (**weg 3**) van weg 1, die slechts over een strook van 10 m lang is bewaard en die werd aangelegd na weg 1. Het kan eveneens om een tijdelijke weg gaan die gebruikt werd in periodes wanneer de grote weg onbruikbaar was. De strook is iets breder dan de breedte van een kar. De karrensporen hier aangetroffen zijn 15 tot 20 cm breed en lopen parallel op een afstand van 1,40 m van elkaar (afstand tussen de middelpunten van de karrenwielen). In één van de karrensporen werd een dakpanfragment aangetroffen. De grachten van het Romeinse dubbele grachtensysteem (zie **hoofdstuk VII**) lijken aan te sluiten op deze afsplitsing of er net voor te stoppen.

FIG. 74 Detail niveau 2, WP4B, zicht naar noordwesten, weg 3 (WER-PIO-09-3441).

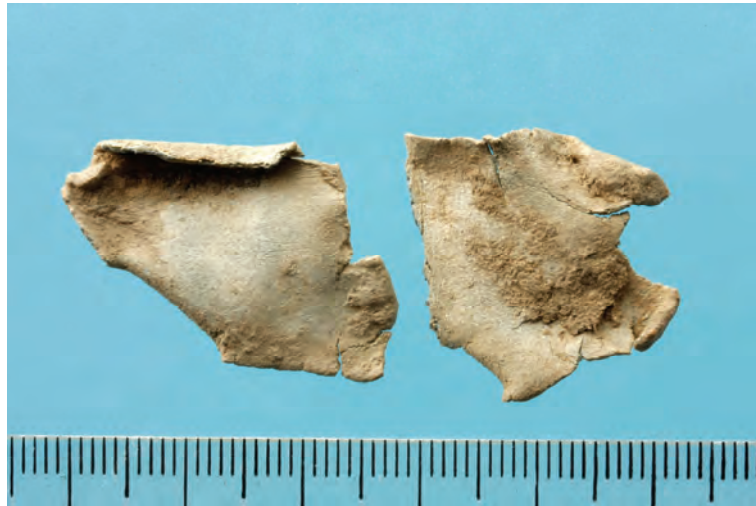
2.3.4 Vondsten

De meeste vondsten werden gedaan tijdens het afgraven van het wegtracé en zijn afkomstig uit de 'overstromingsfasen' (= **fase 4 en 5 uit COUPE A op weg 2**). Het gaat onder meer om een handgevormd aardewerk (waaronder een sterk gefragmenteerde handgevormde pot met naar buiten gebogen rand (**fig. 58C: 4**)), twee scherven *terra sigillata* (één niet determineerbaar en één Oost-Gallisch baksel, mogelijk een late Trierproductie¹⁰¹), een bolvormige rand van een *dolium* (**fig. 58C: 1**) (vermoedelijk in de 2de of 3de eeuw te dateren¹⁰²), één wandscherf kruikwaar (zeepwaar), één rand kruikwaar (grijze kern en oranje oppervlak) en een sterk verweerd fragmentje rood oxiderend gebakken aardewerk. Een losse vondst in de omgeving van weg 1 bracht een Oost-Gallische scherf aan het licht (type *Drag. 45*) vermoedelijk in de 2de - 3de eeuw te dateren.

Daarnaast werden zes fragmenten van een vuurbok, fragmenten verbrande dakpan, één rand van een *tegula*, stenen (ijzerzandsteen, rolkeien, vulkanisch gesteente en zandsteen) en fragmenten lood (**fig. 75-77**) verzameld. Het gaat om fragmenten van dunne plaatjes lood, die geplooid en vervormd zijn. Eén fragment toont een duidelijk overgeslagen boordje. Er werden enkele bewerkte stukken zandsteen gevonden, waarvan mogelijk een fragment van een tegel (twee vlakke zijdes en 6 cm dik).

¹⁰¹ Met dank aan Wim De Clercq (Universiteit Gent) voor macroscopische analyse van de *terra sigillata*.

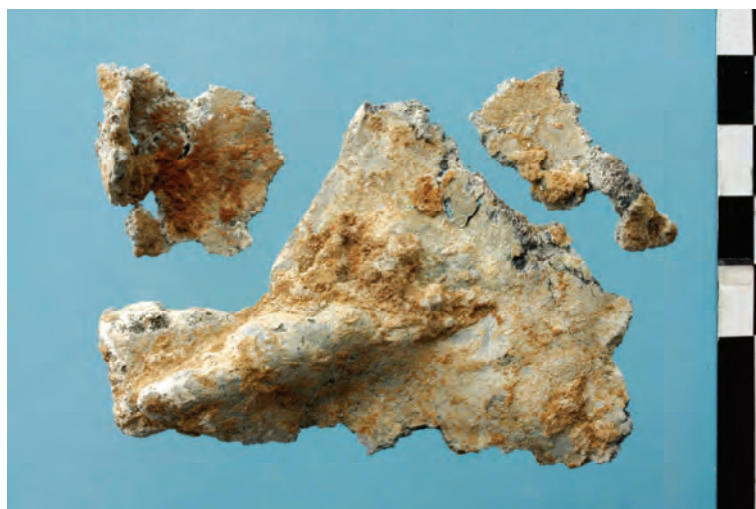
¹⁰² Vermeulen 1992, 95.

FIG. 75 Fragment van een plaatje lood met overgeslagen boord, voorzijde (H. Denis, VIOE).

FIG. 76 Fragment van een plaatje lood met overgeslagen boord, achterzijde (H. Denis, VIOE).

FIG. 77 Fragment van plaatjes lood (H. Denis, VIOE).

Reeds vermeld bij coupe D is de vondst van een knobbelpot, kruikamfoor en rand van een amfoor of *mortarium* en enkele vondsten uit de grote extractiekuil of ingegraven weg.

Tijdens het couperen (coupe tussen C en E) in weg 1 werd een gebroken fragment van sierbeslag van paardenuitrusting teruggevonden (**fig. 78**). Het gaat om het type van ronde schijf met twee uitstulpingen. Dergelijk paardentuig werd bijvoorbeeld ook in het Romeinse kamp van Oudenburg aangetroffen¹⁰³.

FIG. 78 Gebroken fragment sierbeslag van paardenuitrusting (H. Denis, VIOE).

Tijdens het proefsleuvenonderzoek werd een sterk verweerd randfragment van een kruik of *terra rubra*-beker gevonden.

2.3.5 Datering

Het archeologische materiaal is te schaars om een datering toe te wijzen aan de verschillende fasen. Wel werden er meer vondsten gedaan dan bij weg 2. Er is een langer gebruik af te leiden van deze weg aan de hand van het aardewerk. De vroegste fase staat in verbinding met weg 2 en kan mogelijk Augusteïsch zijn van datering. Het merendeel van het aardewerk valt te dateren vanaf de 1ste tot de 3de eeuw (knobbelpot, Oost-Gallische *terra sigillata* en een *dolium*).

2.4 Annex structuren

2.4.1 Een enclos op de splitsing van de twee Romeinse wegen (fig. 41: 17)

Net ten westen van de splitsing werd een greppel (S 1136) vrijgelegd die een rechthoek lijkt te omsluiten. De rechthoek is 10,60 m breed en minstens 13,50 m lang. De greppel is zeer ondiep bewaard waardoor de structuur niet volledig is. Mogelijk sloot hij aan op de buitenste noordelijke afwateringsgreppel van weg 2. De greppel behoort mogelijk tot een grafmonument of funerair enclos, of een gebouw, dat in relatie stond met de splitsing van de weg. Binnen de structuur werden buiten een aantal natuurlijke sporen geen antropogene sporen aangetroffen. Ten westen van dit gebouw werd nog een gracht (S 1124) (**fig. 41: 16**) aangesneden die vermoedelijk in relatie staat met weg 1. Hierin werd een klein randje van een *terra nigra*-beker aangetroffen. De gracht wordt oversneden door kuil S 1123 en de resten van een bunker uit WO I (zie **hoofdstuk X**).

2.4.2. Kuilen

2.4.2.1 S 1123 (fig. 41: 15 en 79)

Kuil 15 is een min of meer rechthoekige kuil van 3,50 tot 4 m op 5 m. De kuil lijkt in het vlak gracht 1124 (**fig. 41: 16**) te oversnijden maar in de coupe is een oversnijding niet duidelijk. De kuil wordt op

¹⁰³ Vanhoutte 2007, 223.

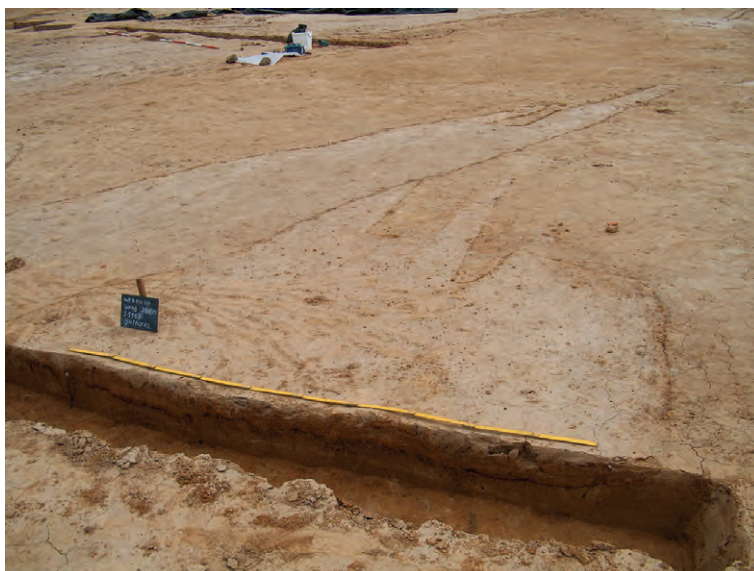
haar beurt oversneden door karrensporen (S 1125). Vreemd genoeg vallen deze karrensporen buiten de tracés van beide wegen. De kuil heeft een platte bodem met rechte wanden (mogelijk restant van een beschoeiing) en met onderaan een dikke roestkorst. De vulling is homogeen lichtgrijs tot grijs. Plaatselijk is een kleiige vulling zichtbaar.

FIG. 79 Kuil 15, zicht naar het zuidoosten (WER-PIO-09-3003).

2.4.2.2 S 1110B/1119 (fig. 41: 14 en 80)

Kuil 14 is onregelmatig van vorm, licht ovaalvormig, en meet maximum 4 m op 2,25 m. Ook deze kuil wordt oversneden door karrensporen, met dezelfde oriëntatie als deze die S 1123 oversnijden. De kuil wordt oversneden door een zuidwestelijke afwateringsgracht van weg 1 (fig. 41: 18).

FIG. 80 Kuil 14, zicht naar het zuidoosten (WER-PIO-09-2970).

2.4.2.3 S 1122 (fig. 41: 13)

Deze structuur hangt vast aan weg 1, maar wordt toch tot de kuilen gerekend omdat het om een depressie gaat. Er werden karrensporen boven deze structuur herkend, die uit de lijn liggen met de andere karrensporen. De structuur meet 2,5 m op 4,7 m. In coupe heeft de kuil een komvormig profiel. In de vulling (homogeen bruingrijs) zijn fijne bruine tot zwarte lensjes zichtbaar.

2.4.2.4 S 1102 (fig. 41: 12)

Deze ovaalvormige kuil wijkt af van de andere kuilen qua opvulling. De kuil is 2,20 m op 3,43 m groot. Er kunnen twee fasen onderscheiden worden. Bovenaan is een homogene bruingrijze laag zichtbaar. Deze oversnijdt een gelaagd onderste pakket. Hierbinnen zijn zandige laagjes, een bleekgrijze vulling met roestkleurige vlekken en lenzen met homogene bleekgrijze vulling zichtbaar. De oudste kuil heeft een platte bodem met schuine wanden. De bovenste laag heeft eerder een komvormig profiel.

2.4.2.5 Conclusie

De kuilen hebben enige tijd opengelegen want ook hier heeft zich een roestband kunnen vormen op de bodem net zoals dit het geval was voor de wegen. De kuilen werden vermoedelijk opgevuld tijdens de 'overstromingsfasen' (= **fase 4 en 5 uit COUPE A op weg 2**). De uitgravingen hebben te maken met de aanleg van de weg of leemextractie voor houtbouw. Het volume van de kuilen is echter te klein om de weg mee op te hogen.

3. Opbouw van Romeinse wegen (primaire wegennet)

Om de beschreven sporen beter te kunnen kaderen, wordt even stil gestaan bij het fenomeen van 'ingegraven wegen' en hun opbouw. Hierbij wordt kort de constructietechniek en de standaardafmetingen van een weg van het primaire wegennet besproken. Er wordt ook extra aandacht besteed aan het archeologisch onderzoek dat gebeurde in Waudrez (prov. Henegouwen).

3.1 Constructietechniek

De Romeinen zochten de meest directe verbinding tussen twee punten, en liefst op plateaus of heuvelkammen. Oversteken gebeurden op doorwaadbare plaatsen of via bruggen¹⁰⁴.

Bij de aanleg van een weg worden soms kleine laterale greppels gegraven die het tracé van de toekomstige weg dienen te visualiseren. Vaak liggen deze op een 20-tal meter afstand evenwijdig met de centrale as van de weg. Binnen deze strook mocht niet gebouwd worden en ze wordt daarom de 'zone *non aedificandi*' genoemd. Onderzoek op de weg Bavay-Keulen toonde aan dat de greppels meestal snel opgevuld werden en uit de Augusteïsche periode dateren. Op de site van *De Pionier* liggen deze greppels veel dicht bij elkaar, namelijk op ongeveer 6,5 m afstand van de centrale as.

Vervolgens kan er binnen deze afgebakende zone een brede uitgraving plaatsvinden. Deze techniek was gekend bij de Romeinse ingenieurs om de hellingsgraad van een terrein te verminderen. Ze werd veel toegepast in bergachtige regio's¹⁰⁵. Soms wordt ook over een 'sanering' van het terrein gesproken. Een dergelijke uitgraving kan soms een breedte van 10 tot 25 m beslaan¹⁰⁶. Dit soort wegen worden 'ingegraven wegen' genoemd.

Binnen de initiële uitgraving wordt het eigenlijke wegtracé aangelegd, dat veel smaller is. Hierbij worden twee diepe afwateringsgrachten gegraven waarbinnen een wegdek komt te liggen. Voor de fundering van dit wegdek vindt soms nog een lichte uitgraving plaats. Onderaan wordt een laagje aangestampte aarde of een kleiige laag aangebracht. Op natte terreinen werden houten liggers als basis gebruikt. Vervolgens worden grote stenen en keien boven deze laag geplaatst, dit kan ook silex of zandsteen zijn, afhankelijk van wat voorhanden is in de regio. Hierboven worden nog één of meerdere lagen keien of stenen aangebracht. Het wegdek (*agger*) is bol zodat het water gemakkelijk afvloeit naar de afwateringsgreppels. Het wordt afgewerkt met stenen of steenpuin. De weg kan langs de rand voorzien worden met boordstenen of banden klei om de weg te verstevigen.

Niet alle wegen worden direct na hun inplanting voorzien van een verhard wegdek, maar blijven gedurende een hele tijd onverhard. Voor de weg Bavay-Keulen zou er pas een verharding van de weg gebeuren onder Claudius, terwijl de weg al onder Augustus was aangelegd¹⁰⁷. Bij de weg Aarlen-

---

¹⁰⁴ Brulet 2009, 68-73.

¹⁰⁵ Deramaix 2006, 135-137.

¹⁰⁶ Deramaix 2006, 28.

¹⁰⁷ Deramaix 2006, 30-31.

Tongeren is eveneens een ingegraven weg gekend die een stenen weg voorafgaat¹⁰⁸. Deze fasen worden soms geïnterpreteerd als zijnde wegen voor het karrenvervoer dat constructiemateriaal aanbracht voor het maken van de (verharde) wegen. De aanleg van een weg en het transport van stenen duurde immers verschillende jaren, waarbij een aarden weg al in gebruik was.

Bij niet-verharde wegen is het mogelijk om karrensporen waar te nemen. Hierdoor kan soms de breedte van karren worden gereconstrueerd. Dit is bijvoorbeeld het geval bij het onderzoek op de weg Bavay-Rouen, waar karrenbreedtes werden waargenomen van 1,60 m¹⁰⁹.

Het eigenlijke wegdek is meestal niet meer geconserveerd. Het volledig betegelen van een weg vormt eerder uitzondering dan regel, zelfs in Italië. Het komt enkel voor in of net buiten een belangrijke nederzetting, en niet op het platteland, tenzij voor het verstevigen van zwakke plaatsen in het wegdek. Op het platteland zijn de wegen bedekt met een grintlaag¹¹⁰. In Waudrez (prov. Henegouwen) werden bij een onderzoek op de weg Bavay-Keulen net buiten de *vicus* negatiefindruckken van stenen ontdekt¹¹¹. Deze hadden afmetingen van 25 tot 30 cm bij 40 tot 45 cm en waren 6 cm dik. Recent werd in Asse (prov. Vlaams-Brabant) een verharde Romeinse weg aangetroffen, die echter een secundaire weg bleek te zijn binnen de Romeinse nederzetting van Asse¹¹².

Doorheen de tijd kunnen verschuivingen ontstaan in het tracé van een weg. Deze zijn het gevolg van overstromingen of het mijden van onstabiele zones¹¹³.

3.2 Casus Waudrez

Een mooie illustratie uit de regio van de opbouw van een Romeinse hoofdweg is de reeds genoemde opgraving in Waudrez¹¹⁴. Waudrez is het antieke *Vodgoriacum*, gekend van het *Itinerarium Antonini* en de Peutingerkaart (zie 4.1). Het is de eerste halte op de weg van Bavay naar Keulen, die samen met de weg van Boulogne naar Bavay - waar Wervik aan ligt - de as van Boulogne naar Keulen vormt. Het onderzoeksterrein ligt op 500 m van de *vicus*. Een gedetailleerde studie aan de hand van de verschillende coupes op het tracé heeft een beeld geschetst van de opbouw van de weg die ook toepasbaar is op de aangetroffen secties in Wervik.

Het oudste spoor van de weg is een uitgraving van minimum 20 m breed en 1,50 m diep. Nergens langs de weg Bavay – Keulen werden dergelijke grote afmetingen waargenomen. Vermoedelijk heeft de uitgraving te maken met de topografie van het terrein en moest de hellingsgraad van het terrein op deze manier verminderd worden. De menselijke en logistieke middelen die nodig waren om dergelijke volumes aarde te verplaatsen zijn minimum vier keer meer dan deze die nodig zijn bij het uitgraven van enkel de berijdbare strook. Dergelijke grootschalige werken duiden op de rol van de overheid en overstijgen lokale initiatieven. De afgraving werd (eerst) afgebakend door twee afbakeningsgrachten, geïnterpreteerd als de greppels die de zone *non aedificandi* aangeven. De afbakeningsgrachten dateren uit de Augusteïsche periode en waren al bij de eerste fase aanwezig. In Waudrez liggen ze slechts op 10 m van de as van de weg, wat eerder smal is.

Hierna komen er nog nieuwe grachten bij, soms met een V-vorm. Binnen de brede uitgraving werd een komvormige depressie van 2,30 m breed aangelegd, een ingegraven weg. Aan de top werden *tramlings*sporen waargenomen. Waarschijnlijk werd bij het uitgraven van deze weg een deel van de brede initiële uitgraving gedempt.

Vervolgens (vanaf het 2de kwart van de 1ste eeuw, onder keizer Claudius) wordt de depressie oversneden door twee V-vormige grachten. De grachten liggen op een afstand van 6,75 m van elkaar (middenpunt van de grachten). Dit zijn de afwateringsgrachten van een eerste wegtracé. Het gaat om een niet-verharde weg die onderhevig was aan overstromingen en hierdoor vaak modderig was. Hierboven werd een nieuwe weg aangelegd, door het graven van twee nieuwe V-vormige grachten. Eén gracht herneemt het verloop van één van de afwateringsgrachten uit de voorgaande fase, een andere werd 1,75 m naar binnen verschoven. Op één coupe is op de platte bodem van de wegkoffer een

¹⁰⁸ Deramaix 2006, 29.

¹⁰⁹ Blondiau & Leman 2006, 166.

¹¹⁰ Brulet 2009, 68-72.

¹¹¹ Deramaix 2006, 17.

¹¹² Magerman 2009, 5.

¹¹³ Deramaix 2006, 17.

¹¹⁴ Deramaix 2006.

oxidatiekorst en een aangestampte laag zichtbaar. Het geheel wordt uiteindelijk overdekt en geërodeerd door een modderstroom.

Hierna volgt de aanleg van een verharde weg. Vermoedelijk werd deze verharde weg aangelegd onder keizer Antoninus Pius (138-161) die een herstellingscampagne van het wegenet had opgestart. Dit zou in relatie staan met de toename van het verkeer als gevolg van de bloeiende economische ontwikkelingen door de *Pax Romana*. Er werd een kleirijke laag aangevoerd, met erboven een laag zand met kiezelstenen. Deze diende als bedding voor de tegels van de weg. Deze tegels waren niet meer bewaard. Er waren enkel negatiefindrucken zichtbaar. Boven deze laag werd een nieuwe laag puur sediment aangelegd, die een nieuwe verharding of begrinting van de weg voorstelt, die de betegelde weg vermoedelijk verving. Daarna volgt nog een opéénvolging van verschillende nieuwe lagen, het in onbruik raken van een aantal oudere laterale grachten en lichte verschuivingen op vlak van oriëntatie in de weg.

Een nieuwe fase wordt gekenmerkt door het aanbrengen van een dikke puinlaag. De weg is naar het zuiden verschoven. De initiële afbakeningsgrachten zijn hier niet meer van toepassing, omdat er sporen van bebouwing in de zone werden aangetroffen.

Aan het kruispunt van de weg met een secundaire weg ontwikkelde zich vanaf de 2de helft van de 1ste eeuw tot de 1ste helft van de 2de eeuw een necropool. Er zijn ook een aantal 3de eeuwse graven.

3.3 Afmetingen¹¹⁵

Volgens de bronnen worden wat betreft de breedte van de wegen, bepaalde normen naar voren geschoven door de administratie of landmeters. In de praktijk echter kunnen de afmetingen sterk variëren naargelang de coupe, zelfs binnen eenzelfde wegtracé. De breedte kan verschillen naargelang de ligging in een nederzetting of op het platteland, de periode of de aard van de weg.

Voor de belangrijke wegen wordt vaak een minimale breedte van 5,40 m geregistreerd, conform aan de voorschriften van Plinius de Jongere (18 voet). Dat is vooral het geval voor de wegen die komen uit Bavay. Enkele coupes gedaan op secundaire wegen tonen kleinere afmetingen, van ongeveer 3 m (10 voet).

4. Bronnen

4.1 Cartografische bronnen

4.1.1 *Tabula Peutingeriana* (fig. 81)

Een belangrijke bron voor de reconstructie van het Romeinse primaire wegenet is de *Tabula Peutingeriana* of de Peutingerkaart. Deze middeleeuwse kopie uit de 13de eeuw gaat terug op een antieke kaart uit het begin van de 3de eeuw¹¹⁶. Het is mogelijk dat de kaart origineel een papieren afdruk was van een bekende Vroeg-Romeinse marmeren wereldkaart uit Rome die het volledige Romeinse Rijk afbeeldde¹¹⁷. Deze kaart werd in opdracht van Agrippa gebouwd en toonde het Romeinse Rijk onder keizer Augustus. Een beschrijving van de kaart is gekend van Plinius de Oudere in zijn *Naturalis Historia*.

Op de Peutingerkaart staan de belangrijkste wegen en rivieren aangeduid met hun haltestations. Een dergelijk station staat aangegeven met een knik in de weg. Soms werden bijkomende figuren of vignetten afgebeeld om meer informatie te geven over de aard van de halteplaats. Tussen de stations staan de afstanden in *leugae* (Gallische lengtemaat van ongeveer 2200 m) aangegeven.

Van groot belang voor onze kennis over de Romeinse nederzetting in Wervik is het feit dat Wervik aangeduid staat op deze kaart. Binnen het huidige Vlaanderen worden slechts twee Romeinse sites vermeld, namelijk Tongeren en Wervik. Het is een indicatie voor het belang van de halteplaats of

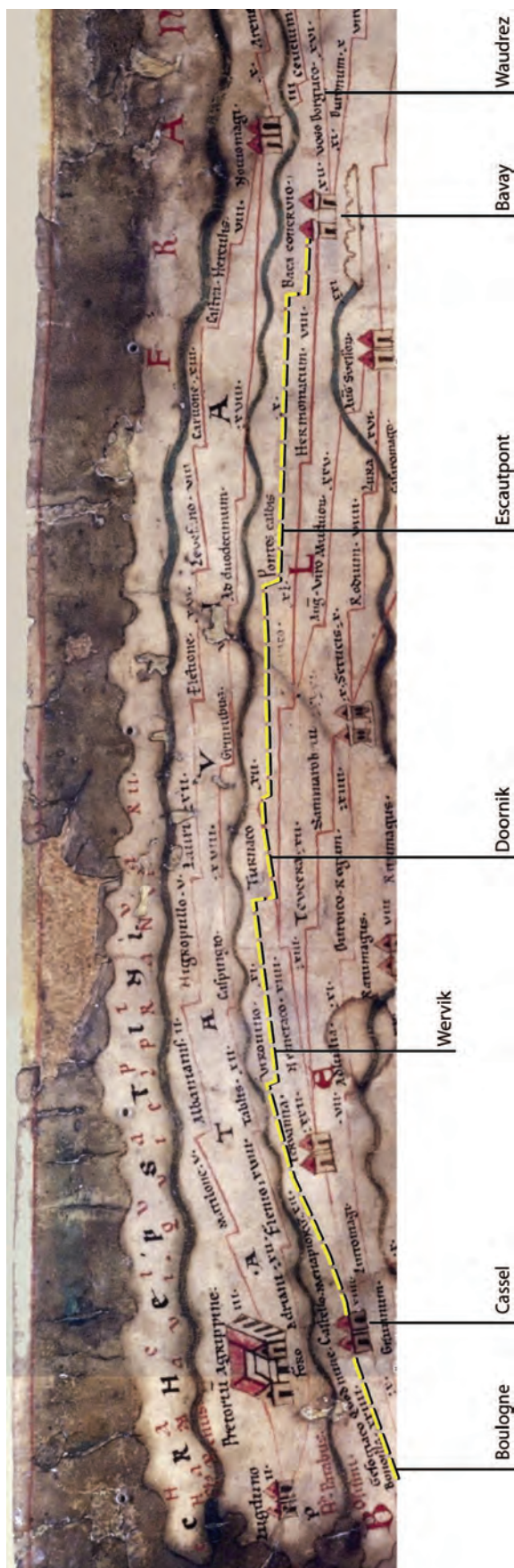
---

¹¹⁵ Brulet 2009, 72-73.

¹¹⁶ Brulet 2009, 57.

¹¹⁷ Rogge 2004, 175.

FIG. 81 Detail van de Peutingerkaart met aanduiding van de weg tussen Boulogne en Bavay over Wervik (Bron: www.euratlas.net, Mazereel, VIOE).

nederzetting van Wervik. Op de kaart staat Wervik tussen Cassel en Doornik vermeld als *Virovino*. Het getal XI (*leugae*) naast *Virovino* verwijst naar de afstand naar Doornik (ongeveer 25 km).

4.1.2 *Itinerarium Antonini*

Ook het *Itinerarium Antonini* of de 'Reisgids van Antoninus' levert interessante gegevens in verband met het Romeinse wegennet op. In tegenstelling tot de Peutingerkaart is dit geen wegenkaart maar een oplijsting en afstandenlijst van wegen, steden en haltestations. Het document werd mogelijk oorspronkelijk opgesteld ten tijde van keizer Caracalla (212-217 n. Chr.) maar is gedateerd tijdens de regering van keizer Diocletianus of Maximius (284-305 n. Chr.). Bij deze bron kan geen hiërarchisch onderscheid gemaakt worden tussen de verschillende wegen¹¹⁸.

Het *Itinerarium Antonini* vermeldt Wervik als *Viroviacum* op de weg van Boulogne naar Bavay, namelijk op het tracé over Thérouanne, Cassel, Wervik, Doornik en Escautpont¹¹⁹.

4.1.3 Ferrariskaart (fig. 82)

Naast bovengenoemde antieke kaarten bestaan er een aantal oude kaarten uit de 17de-18de eeuw die eveneens informatie over het Romeinse wegennet kunnen verschaffen. Interessant voor het onderzoek hier is de Ferrariskaart (1771-1777).

Op deze kaart is ter hoogte van het onderzoeksterrein een landweg (stippenlijn) getekend. De weg maakt in het noorden ter hoogte van hoeve Kerkelhede een scherpe bocht naar het noordwesten, in het zuidwesten steekt hij de Hoge Plankebeek over om verder richting (Belgisch) Komen te lopen.

Het is mogelijk dat deze landweg overeen komt met het tracé van de bestaande ingebuisde beek of gracht die werd aangetroffen op het terrein (zie **hoofdstuk I**) en die teruggaat op een oude afwateringsgracht van de hoeve *Kerkelhede* naar de Hoge Plankebeek¹²⁰. Parallel aan deze gracht liep in de 20ste eeuw en mogelijk al vroeger een landweg¹²¹ die ook de Hoge Plankebeek overstak. De huidige beek of gracht begint op het terrein echter niet op de zuidwestelijk hoek van het domein van de boerderij zoals op de kaart van Ferraris is aangeduid, maar begint veel meer naar het zuidoosten toe. Hoewel de Ferrariskaart niet de nauwkeurigheid biedt van de actuele topografische kaart, kan toch niet uitgesloten worden dat het om een andere (oudere) weg gaat.

FIG. 82 Detail van de Ferrariskaart met de aanduiding van het opgravingsterrein. (Bron: www.ngi.be, Verbrugge A., VIOE).

¹¹⁸ Brulet 2009, 57-59.

¹¹⁹ Leman 1985.

¹²⁰ De gracht of beek wordt nog altijd gebruikt door de bewoners van de boerderij.

¹²¹ Mondelinge informatie van de omwoners.

4.1.4 Kadasterplan (fig. 42)

Op kadasterplannen kunnen soms nog tracés van oude wegen voorkomen of kunnen bepaalde anomalieën wijzen op het integreren van oude wegtracés in nieuwe plannen. In het verlengde van de aangetroffen wegen zijn op het kadasterplan een aantal aanwijzingen zichtbaar in verband met het verdere verloop van de tracés. Een mogelijkheid hierbij is dat weg 1 nog verder doorloopt naar het zuidoosten en niet enkel aansluit op weg 2. De afwijkende oriëntatie van de percelen in deze zone kan hiervoor een indicatie zijn. Deze lijn maakt vervolgens een sterke knik naar het zuiden in de richting van de Hoge Plankebeek waar een oversteek kan vermoed worden¹²². Ook ten noordwesten van het terrein kan weg 1 verder gevolgd worden in het huidige kadasterplan. Het is dan ook de vraag of het al dan niet toevallig is dat de huidige D. Geerbodenlaan in woonwijk 't Park precies in het verlengde ligt van weg 2. Het is goed mogelijk dat weg 2 in het westen samenvalt met de huidige Ten Brielensesteenweg.

4.2 Toponymie

Toponymie vormt vaak de enige bron voor het traceren van oude wegen. Verschillende naamgevingen duiden op het bestaan van Romeinse (?) wegen in en rond Wervik. Hierna volgen enkele toponiemen die van belang kunnen zijn voor de reconstructie van de Romeinse wegen rond de site.

4.2.1 Aanwijzingen uit het lokale actuele stratennet

'Hellestraat' of *Chemin d'Enfer* of *Pavé du Diable*¹²³ is vooral in Frankrijk en Wallonië een toponiem voor Romeinse wegen. In Wervik is een Hellestraat gekend (fig. 83: 5), net ten oosten van de Romeinse nederzetting. Deze straat loopt recht naar de Leie toe. Aan de overkant op Frans grondgebied loopt in het verlengde hiervan een weg die *Chemin des Vaches* heet. Vermoedelijk stak de weg hier vroeger de Leie over.

'Groenstraat' is een benaming die vaak tijdens de Middeleeuwen werd gegeven aan Romeinse wegen¹²⁴. Omdat de oorsprong niet meer gekend was van deze 'groene wegen', achtte men ze het werk van de duivel of van personages als Karel de Grote of koningin Brunehildis (*Chaussée Brunehaut* voor de weg Bavay - Keulen). In Wervik ligt een Groenstraat in het centrum van de Romeinse *vicus* (fig. 83: 4). In de regio zijn verschillende voorbeelden gekend: een korte zoekactie op de straatnamen leverde al snel tientallen straten op met de naam 'Groenstraat', *Chemin Vert* of *Rue du Chemin Vert*. Op Vlaams grondgebied zijn dit: Spiere (nabij het Kooigembos en hier in combinatie met het toponiem 'Hellestraat'), Heestert (Zwevegem), Anzegem, Meulebeke, Ingelmunster, Lendelede, Deerlijk en Kuurne. Op Waals grondgebied is er de *Chemin Vert* in Warneton (prov. Henegouwen) op 6 km ten zuidwesten van de site, en gelegen op een gekend Romeins tracé tussen Wervik en Bailleul (zie 5.2.2). In Noord-Frankrijk komt dit toponiem voor in de volgende gemeentes: Caëstre, Wervik-Sud (parallel aan de *Rue de Linselles*), Halluin, tussen Linselles en Tourcoing, Roubaix en in en rond Rijsel (Villeneuve D'Ascq, Lesquin, Marcq-en-Baroeul, ...). Caëstre ligt ongeveer 30 km ten westen van Wervik, op de Romeinse weg van Bailleul naar Cassel, en herbergt vermoedelijk een Romeins kamp. De naam verwijst naar *castrum* en wordt soms als de mogelijke locatie van een Vroeg-Romeinse versterking voorgesteld¹²⁵.

De verdere studie van dit toponiem in de regio kan misschien meer interessante gegevens opleveren in verband met het Romeinse wegennet.

De 'Romeinsestraat' in Warneton (prov. Henegouwen) ligt op het tracé tussen Wervik en Bailleul (zie 5.2.2) en is een voor de hand liggend toponiem.

Toponiemen met 'kruis' of 'vier-/vijfwegen' kunnen een verwijzing zijn naar oude kruispunten. In dit kader kan *Le Crucifix* worden vermeld, het toponiem dat gekend is voor het opgravingsterrein van *De Pionier* op oude kaarten. Mogelijk verwijst de benaming nog naar het kruispunt van de Romeinse wegen die op de site werd aangetroffen. Verder zijn er de toponiemen *Lege Kruise* (fig. 83: 7) en *Vijfwegen* (fig. 83: 8). De eerste is de naam voor het huidige rond punt op 600 m ten zuidoosten van

¹²² Een bewoner (J. Boussemaere) deelde ons mee dat in deze zone en in het bekken van de Hoge Plankebeek vroeger opmerkelijk veel stenen lagen. Bij recente werken aan de beek werden de stenen verwijderd.

¹²³ Brulet 2009, 60.

¹²⁴ Brulet 2009, 60 en Rogge 2004, 174.

¹²⁵ Roobaert 2003.

het terrein. Het tweede toponiem wordt in de volksmond gebruikt om het kruispunt aan te duiden van de Ooststraat, Ommegangstraat, Vredestraat en Rekestraat.

4.2.2 Antieke of middeleeuwse naamgevingen

Over de antieke benaming van Wervik, namelijk *Viroviacum*, kan de volgende opmerking gemaakt worden. Dit naamtype op *-iacum* zou vaak geobserveerd worden bij Vroeg-Romeinse sites gelegen aan hoofdwegen. Dit is onder meer het geval voor de weg Bavay-Tongeren¹²⁶.

Ten slotte is er nog een hypothese van Prof. J. Mertens die meent dat de verspreiding en installatie van 'Sint-Maarten'-parochies gebeurde via het toenmalige nog bestaande Romeinse wegennet¹²⁷. In het centrum van Wervik was een Sint-Maartenskerk ingeplant, die vernietigd is geworden tijdens de 16de eeuw ten gevolge van de godsdienstoorlogen.

¹²⁶ Van Durme & Rogge 1996, 145.

¹²⁷ Mertens 1986a, 7.

FIG. 83 Topografische kaart van Wervik: Komenstraat (1) De Steenakker en Sint-Janshospitaal (2) Duivenstraat (3) Groenstraat (4) Hellestraat (5) Geluwsesteenweg (6) Lege Kruise (7) Vijfwegen (8) Ten Brielensesteenweg (9) Opgraving *De Pionier* (10) (Verbrugge A., VIOE).

4.3 Literaire bronnen

Historicus J.-B. Gramaye vermeldt aan het begin van de 18de eeuw in zijn *Antiquitates belgicae* (postuum) dat dwars door Wervik een 'koninklijke heirweg' liep¹²⁸. Vermoedelijk verwijst dit naar de belangrijke Romeinse weg tussen Boulogne en Keulen, aangelegd onder keizer Augustus.

4.4 Archeologische bronnen

De archeologische bronnen voor de Romeinse wegen in en rond Wervik zijn zeer schaars. Op een aantal uitzonderingen na betreft het vooral vondsten en speculaties door lokale heemkundigen.

4.4.1 Komenstraat¹²⁹ (fig. 83: 1)

Beperkt archeologisch onderzoek in de Komenstraat legde in 1991 de resten van een Romeinse weg vrij¹³⁰. Het ging om een brede weg waarin twee fasen werden onderscheiden. Tijdens de oudste fase bedroeg de afstand tussen de flankerende greppels van de weg 10 m, tijdens de jongste 6 m. De jongste fase had een beter verzorgde onderbouw en bestond uit een laag ronde silexkeien. Er wordt vermoed dat de weg uit de oudste fase werd vernieuwd rond het 3de kwart van de 1ste eeuw. De weg werd geïnterpreteerd als zijnde de weg van Boulogne naar Keulen gekend uit de Peutingerkaart en het *Itinerarium Antonini*. Het aangetroffen tracé ligt precies in het verlengde van de huidige Duivenstraat (fig. 83: 3).

4.4.2 Sint-Janshospitaal en de Steenakker¹³¹ (fig. 83: 2)

In 1950 werd door de toenmalige Nationale Dienst voor Opgravingen (NDO) een opgraving uitgevoerd in het Sint-Janshospitaal en de Steenakker. Tijdens deze opgraving werden op twee plaatsen stukken van een Romeinse weg aangesneden. Deze waren noord-zuid georiënteerd en minimaal 7 m breed. Volgens de toenmalige archeoloog (H. Roosens) betrof het een zijstraat van de grote weg tussen Cassel en Doornik. De weg werd gedateerd in de 2de eeuw.

4.4.3 Informatie van heemkundigen

4.4.3.1 J. Carpentier¹³²

Amateur-archeoloog J. Carpentier (1903-1994) heeft een aanzienlijke bijdrage geleverd voor het prille archeologische onderzoek in Wervik in de jaren 1950. Gedurende een zestal jaar voerde hij bijna 50 prospecties en sonderingen uit in het centrum van de stad.

Carpentier beschrijft dat hij in de Groenstraat (fig. 83: 4) en op de Steenakker een aantal 'lemen platen' heeft aangetroffen die naast elkaar gelegen waren. Deze platen rustten op een laag van kleine keitjes gemengd met klei en bedekt met een laag grind gemengd met grotere keitjes. Carpentier herkende hierin het onderstel van een weg. Hij vermeldt dat op andere locaties, namelijk op drogere plaatsen, slechts een laagje van 15 cm keitjes was geplaatst als weg. Vermoedelijk zijn dit de resten van de wegen binnen de *vicus*.

4.4.3.2 L. Durnez¹³³

¹²⁸ Gramaye 1708, 130.

¹²⁹ Termote 1991, 163.

¹³⁰ De werken voor de uitbreiding van een parking in de Komenstraat werden in 1991 opgevolgd in het kader van een project van de Vereniging voor Oudheidkundig Bodemonderzoek West-Vlaanderen (VOBOW) onder leiding van J. Termote en de Heemkundige Kring van Wervik. Het archeologisch onderzoek was beperkt tot één werkdag en concentreerde zich enkel op de vondst van een Romeinse weg. Naast de weg werden talrijke sporen van houten gebouwen gezien (mondelinge informatie Stefaan Debonne, Heemkundige Kring Wervik). De aangetroffen weg ligt in het verlengde van de huidige Duivenstraat.

¹³¹ Goeminne 1970.

¹³² Carpentier 1953, 52.

¹³³ Durnez s.d.

L. Durnez uit Wervik liet een document na waarin een aantal interessante oude vondsten in Wervik worden beschreven. Ten eerste vermeldt hij bij het herstel in 1926 van de (huidige) Leiebrug de vondst van 'Romeinse vestingen' aan de Belgische kant. In de steunmuren waren volgens hem twee Romeinse muntstukken gemetseld. In de bedding van de Leie werden verschillende 'Romeinse vazen' gevonden. Vervolgens heeft L. Durnez het over de Geluwsesteenweg (**fig. 83: 6**). Daar zouden bij de aanleg van een nieuwe baan net voor WOII houten balken zijn gevonden. Hij interpreteerde dit als het onderstel van een Romeinse weg en verwijst hierbij naar het bestaan van de zogenaamde knuppelwegen.

4.4.3.3 Informatie uit de nabije regio

- Menen - *Kortewaagstraat*¹³⁴

Tijdens recente opgravingen van het VIOE aan de Kortewaagstraat in Menen, ten noordoosten van Wervik, werden de resten van een lokale (?) Romeinse weg teruggevonden. Enkel de buitenste afwateringsgreppels zijn bewaard gebleven. De breedte van de weg varieert van 6,50 tot 9,50 m.

- Bousbecque (FR)

Te Bousbecque zouden in de 19de eeuw 'brokstukken van een Romeinse weg' op de plaats *Les Obbords* zijn waargenomen tussen Wervicq-Sud en Bousbecque¹³⁵.

4.5 Luchtfotografie

Tijdens het proefsleuvenonderzoek werd ons de gelegenheid geboden om een helikoptervlucht over de site te maken¹³⁶. Hierbij werd in de gewassen van de aanpalende akkers ten noordoosten van het terrein een dubbel lineair spoor waargenomen dat mogelijk een wegtracé is. Het spoor ligt in het verlengde van weg 1.

5. De gekende wegen in en rond Wervik

5.1 Het primaire wegennet

5.1.1 Boulogne – Bavay

5.1.1.1 Aanwijzingen voor de weg in Wervik

Bij de bronnen werden al verschillende indicaties aangehaald voor de ligging van Wervik aan deze belangrijke Romeinse weg. De voornaamste zijn de Peutingerkaart en het *Itinerarium Antonini*.

Daarnaast zijn er nog twee onrechtstreekse indicaties. Ten eerste is er het voorkomen van **Black Burnished Ware 2 (BB2)** (**fig. 84**). Deze Britse importen worden bij ons uitsluitend de kustregio aangetroffen. Bij de studie van het aardewerk van een aantal kuilen uit de opgraving op het Sint-Maartensplein in Wervik kwamen echter scherven van één individu BB2 aan het licht¹³⁷. Het aardewerk is afkomstig uit Kent (2de eeuw n. Chr.). Dit is tot nu toe de meest oostelijke vondst van BB2 op het vasteland. In de veronderstelling dat Wervik ligt aan de weg van Boulogne naar Bavay is het logisch om dergelijke importen zo ver landinwaarts terug te vinden. Boulogne was immers de uitvalsbasis vanuit het vasteland naar *Britannia*. Deze vondst vergroot de aanwijzingen dat Wervik wel degelijk aan deze belangrijke weg was gelegen.

¹³⁴ Dhaeze & Verbrugge 2007, 27.

¹³⁵ Dalle 1980.

¹³⁶ Verbrugge & De Langhe 2008.

¹³⁷ Verbrugge 2004.

FIG. 84 *Black burnished ware* uit Wervik (Verbrugge A. 2004).

Een tweede aanwijzing is een vermoedelijke ***terra rubra*-productie** in Wervik. De nederzettingen langs de weg Boulogne-Bavay-Keulen zijn verondersteld een Vroeg-Romeinse stichting te hebben. De lokale productie van *terra rubra*, een typisch product uit de pre-Flavische periode, zou deze Vroeg-Romeinse occupatie kunnen bevestigen.

Tijdens de opgravingen op de Steenakker en het Sint-Janshospitaal (zie 4.4.2) werd een pottenbakkersoven aangetroffen waarbij een misbaksel van een *terra rubra*-achtige scherf werd gevonden. Deze opgravingen brachten eveneens talrijke fragmenten van *terra rubra*-bekers aan het licht met een typisch decoratieschema¹³⁸. Ook de opgravingen in Menen - Kortewaagstraat¹³⁹ brachten verschillende individuen *terra rubra* aan het licht met hetzelfde decoratieschema. Het is zeer waarschijnlijk dat ze in Wervik werden vervaardigd¹⁴⁰. J. Deschieter¹⁴¹ wees ook al op een overgewicht in Wervik aan *terra rubra* tegenover het aantal *terra nigra*¹⁴². In Kortrijk zijn die verhoudingen volgens hem volledig omgekeerd.

5.1.1.2 *Ontstaansgeschiedenis*

Onder Augustus en Agrippa wordt redelijk snel via een doelbewuste politiek een wegennet aangelegd om Italië met het noorden van Gallië te verbinden. Aanvankelijk gebeurt dit door de aanleg van twee grote wegen. Een eerste weg liep naar Keulen en naar de Rijn in het kader van de *limes* en Augustus' *Germania*-politiek. Een tweede grote weg liep naar Boulogne-sur-Mer, die de uitvalsbasis werd om de oversteek en de verovering van *Britannia* waar te maken. Na de aanleg van de twee wegen, volgde een verbinding tussen de twee eindpunten Keulen en Boulogne-sur-Mer.

In de daaropvolgende decennia wordt het wegennet verder uitgebouwd waarbij de klemtoon ligt op grote verbindingswegen voor militaire en economische doeleinden. Tegen het midden van de 1ste eeuw n. Chr., onder de regering van keizer Claudius, is het eerste basiswegennet vervolledigd.

De verbindingssas tussen Boulogne en Keulen bestaat uit in twee apart aangelegde tracés: enerzijds het stuk van Boulogne naar Bavay en anderzijds het stuk van Bavay naar Keulen, ook wel de *Chaussée Brunehaut* genoemd.

Het deel van Bavay naar Keulen is archeologisch goed gekend en werd met zekerheid tussen 20 en 10 voor Chr. aangelegd, waarschijnlijk toen nog onder de vorm van een primitieve aarden weg. In de Laat-Romeinse periode wordt dit vooral een militaire weg en verschijnen er langs de weg een aantal versterkingen. Een Augusteïsche datering voor het deel tussen Boulogne en Bavay wordt eveneens voor mogelijk geacht, maar archeologisch kan dit nog niet duidelijk aangetoond worden¹⁴³.

5.1.1.3 *De exacte situering van de weg: antieke versus archeologische bronnen*

¹³⁸ Goeminne 1970.

¹³⁹ Dhaeze & Verbrugge 2007, 119.

¹⁴⁰ Deze bekiers werden hoogstwaarschijnlijk lokaal vervaardigd gezien dit decoratieschema enkel in Wervik en Menen is gekend, mondelinge informatie van Xavier Deru (Université Lille 3).

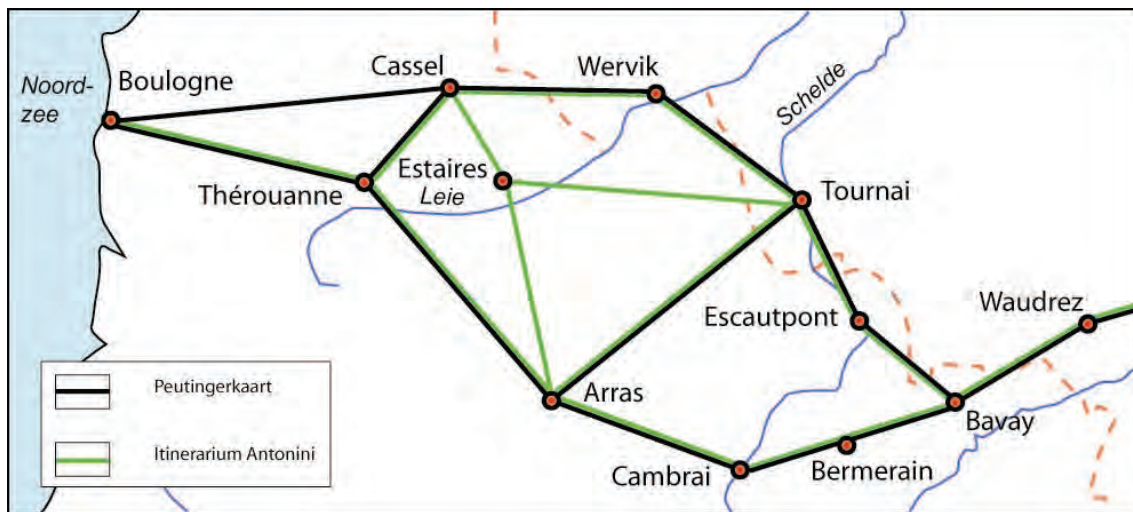
¹⁴¹ Provinciaal Archeologisch Museum Velzeke.

¹⁴² Deschieter 1992, 162.

¹⁴³ Brulet 2009, 67-68.

- Antieke bronnen

De antieke bronnen (Peutingerkaart en *Itinerarium Antonini*) vermelden beide Wervik op de weg van Boulogne (*Bononia/Gesoriaco*) naar Bavay (*Bagaco Nervio(rum)*), tussen de haltestations Cassel (*Castello Menapiorum*) en Doornik (*Turnaco*).

FIG. 85 Schematische voorstelling van de wegtracés gekend uit de Peutingerkaart en het *Itinerarium Antonini* (Verbrugge A., VIOE).

Tussen Boulogne en Bavay geven de antieke bronnen verschillende mogelijke trajecten weer (**fig. 85**). Het gaat niet om één hoofdweg maar om verschillende wegen die onderdeel zijn van een primair wegensysteem dat Boulogne met Bavay verbindt. De Peutingerkaart toont een noordelijk tracé via Cassel, Wervik (*Virovino*), Doornik en Escautpont (*Pontescaldis*) en een zuidelijk tracé over Théroouanne (*Tervanna*), Arras (*Nemetaco*), Cambrai (*Camaraco*) en Bermerain (*Hermomiacum*). Daarnaast zijn er ook verbindingen tussen Cassel en Théroouanne en tussen Arras en Doornik¹⁴⁴.

Op het *Itinerarium Antonini* worden verschillende wegen beschreven tussen Boulogne en Bavay. Eén gaat over Théroouanne, Cassel, Wervik, Doornik en Escautpont; een andere gaat over Théroouanne, Arras, Cambrai en Bermerain naar Bavay. Vanuit Cassel loopt een weg naar Estaires en van daaruit één naar Doornik en één naar Arras. Tussen Arras en Doornik ligt ook een verbinding¹⁴⁵.

- Archeologische bronnen voor de weg Boulogne – Bavay (**fig. 86**)

De weg die over Théroouanne, Arras en Cambrai loopt is archeologisch de best gekende. Over de noordelijke verbinding, via Wervik, is niets of zeer weinig bekend. Hier wordt enkel de noordelijke verbinding besproken. Dit deel van de weg wordt vaak opgesplitst in twee delen: van Cassel naar Doornik en van Doornik naar Bavay.

- Cassel – Wervik

Het eerste deel is archeologisch niet of nauwelijks gekend. Prof. J. Mertens schetst een rechtlijnig traject van Cassel over Steenvoorde, Reningelst en Houthem naar Wervik¹⁴⁶. Tussen Reningelst en Cassel zou de weg bewaard gebleven zijn in het huidige wegennet. Prof. J. Bourgeois maakte een mogelijke reconstructie van het deel tussen Reningelst en Wervik aan de hand van een aantal toponiemen en indicaties in het landschap¹⁴⁷. Vanuit Reningelst zou de weg naar Wijtschate door het gehucht *Vierstraat* lopen, om dan via *Brikkehoven* in Houthem te passeren. Vervolgens gaat de weg ten noorden van Komen (prov. Henegouwen) over op de huidige Ten Brielensesteenweg om in Wervik uit te komen. De Ten Brielensesteenweg is de weg die ten zuiden van het opgravingsterrein loopt.

¹⁴⁴ Stuart & De Grooth 1987, 12-15.

¹⁴⁵ Stuart & De Grooth 1987, 12-15.

¹⁴⁶ Mertens 1986a, 24.

¹⁴⁷ Bourgeois 1986.

- Wervik- Doornik

Over het stuk tussen Wervik en Doornik heerst nog grote onduidelijkheid. Vermoed wordt dat de weg over Tourcoing (FR) loopt omdat daar talrijke Romeinse vondsten zijn gedaan¹⁴⁸. De weg werd voorlopig nog nergens aangesneden. In Doornik zou de weg via de noordelijke poort in rechte lijn richting Bailleul en Estampuis lopen, en vóór Estampuis lichtjes afbuigen naar het westen om door Wervik te passeren¹⁴⁹. Volgens H. Roossens loopt de weg via Blandain (ten noordwesten van Doornik) via de gehuchten *Willems* en *Croix* tot in Linselles om van daaruit naar Wervik te gaan¹⁵⁰. In een recent artikel waarin het wegennet voorgesteld door prof. J. Mertens wordt herzien, laat P. Leman de verbinding tussen Cassel en Doornik over Wervik zelfs vallen wegens het ontbreken aan archeologische sporen¹⁵¹.

- Bavay - Doornik

Het traject tussen Bavay en Doornik is beter gekend. Het stuk vanaf Bavay kan gevolgd worden tot Scarpe en bereikt de Schelde in Escaupont. Het stuk van Bléharies tot Doornik is bewaard onder de huidige baan. Er werden een aantal observaties gedaan in Bléharies, Hollain, Bruyelle, Jollain-Merlin en Saint-Maur¹⁵².

FIG. 86 Reconstructie van het wegennet rond Wervik (A. Verbrugge & F. Wyffels VIOE).

5.2 Het secundaire wegennet (fig. 86)

5.2.1. Wervik – Tongeren

Een secundaire weg loopt tussen Wervik en Tongeren. Deze weg volgt de zuidelijke grens van de zandstreek en had een belangrijke economische rol. Ze verbindt een aantal *vici* of nederzettingen: Tongeren – Tienen - Elewijt – Asse – Aalst (Hofstade) – Velzeke en vermoedelijk verder tot Eine – Steenbrugge – Anzegem – Kortrijk – Wervik¹⁵³. De weg is verbonden via kleinere wegen met de weg Bavay – Keulen¹⁵⁴.

Deze weg werd onder meer te Velzeke en op bepaalde plaatsen tussen Velzeke en Hofstade onderzocht. Daar komt hij voor als een terrasweg: de weg werd lichtjes ingegraven en aangelegd op de helling van

¹⁴⁸ Barbieux & Thuillier 2007, 141-166. Verschillende sites zijn gekend in Tourcoing, vanaf de 2de helft 1ste eeuw v. Chr tot 3de eeuw n. Chr..

¹⁴⁹ Mertens 1986a, 24.

¹⁵⁰ Roossens s.d.

¹⁵¹ Leman 2001.

¹⁵² Brulet 2009, 73.

¹⁵³ Mertens 1986a, 25-26.

¹⁵⁴ Brulet 2009, 67.

een heuvel of heuvelreeks¹⁵⁵. De weg blijkt uit de 2de helft van de 2de eeuw te dateren. Toch hebben de sites gelegen aan deze weg zoals Velzeke, Asse en Elewijt vermoedelijk oorspronkelijk een Augusteïsche datering¹⁵⁶.

In de regio van Wervik werd deze weg archeologisch nog niet aangetroffen. Er zijn wel een aantal aanwijzingen voor een oostelijke invalsweg vanuit de *vicus* van Wervik richting Kortrijk. Amateurarcheoloog J. Carpentier deed een aantal grafvondsten ter hoogte van de Rekestraat in Wervik¹⁵⁷. De vondsten bevinden zich ten noordoosten van de *vicus* en waren mogelijk langs een weg gelegen. Verder zijn er de reeds vermelde sporen van een houten onderstel onder de huidige Geluwsesteenweg die mogelijk teruggaat op een Romeinse weg¹⁵⁸. Vermoedelijk lag er ook een weg langs de oever van de Leie, langs het traject van de Laagweg.

5.2.2 Wervik – Bailleul (fig. 86)

Een andere secundaire weg loopt tussen Wervik en Bailleul. Het traject kon volledig gereconstrueerd worden aan de hand van kleinschalige onderzoeken op het terrein en toponymie¹⁵⁹. De weg loopt via Komen, Mesen, Wulvergem en Nieuwkerke. Deze route is gebonden aan hoogtes in het landschap. Er werden langs de weg meerdere muntschatten gedaan, namelijk in Wulvergem, Wijtschate, Dranouter en Bailleul¹⁶⁰.

6. Eindconclusie en discussie

6.1 Weg 2 : de weg Boulogne - Bavay

6.1.1 Toewijzing aan het wegtracé Boulogne – Bavay

Verschillende argumenten (situering, datering en opbouw) kunnen worden aangehaald om weg 2 te associëren met de weg van Boulogne naar Bavay, onderdeel van het Romeinse primaire wegensstelsel.

6.1.1.1 Situering

De weg ligt op het tracé dat door prof. J. Mertens werd aangegeven tussen Boulogne en Bavay. De oriëntatie en de ligging kloppen volledig. Het tracé ligt ook in de lijn van het eerder aangetroffen tracé in de Komenstraat en van de Duivenstraat die uitmondt op het Steenakkerplein waar in het verleden talrijke Romeinse vondsten werden gedaan.

6.1.1.2 Datering

De aanleg van de weg tussen Boulogne en Bavay gebeurde vermoedelijk onder keizer Augustus en Agrippa. De dateringsmiddelen die voorhanden zijn uit de site van *De Pionier* zijn zeer schaars, maar een aantal vondsten zoals fragmenten van zeepwaarkruiken, een fragment Zuid-Gallische of Italische *sigillata*, handgevormd aardewerk in IJzertijdtraditie en een fragment van een armband in blauw glas wijzen in de richting van de Vroeg-Romeinse periode. De ¹⁴C-datering van 1900±40 BP of 22 cal AD (95.4%) 224 cal AD dateert het aanknopingspunt van beide wegen in de Vroeg- tot Midden-Romeinse periode.

6.1.1.3 Opbouw

De opbouw en de afmetingen van de weg zijn duidelijke indicaties dat het om een belangrijke weg gaat. Er werden verschillende gelijkenissen geconstateerd met de opbouw van de Romeinse weg tussen Bavay en Keulen in Waudrez. Eerst werd een brede strook van ongeveer 13 m breed tot op 1,60 m onder het huidige maaiveld uitgegraven waarbinnen het eigenlijke wegtracé werd aangelegd van minimum 5 m breed. Deze laatste werd ook nog lichtjes uitgegraven binnen de initiële uitgraving voor

---

¹⁵⁵ Rogge 1971, 149.

¹⁵⁶ Brulet 2009, 67.

¹⁵⁷ Dit materiaal vonden we terug tussen de vondsten en uit het archief van Jean Carpentier dat beheerd worden door de Heemkundige Kring van Wervik.

¹⁵⁸ Durnez s.d.

¹⁵⁹ Bourgeois 1986.

¹⁶⁰ Bourgeois 1986.

aanleg van een fundering. De afmetingen van het centrale gedeelte komen overeen met de gekende afmetingen voor hoofdwegen. Dergelijke intensieve infrastructuurwerken getuigen van een sterk uitgewerkte en georganiseerde planning die wellicht enkel uitgevoerd kon worden door of onder supervisie van het leger. De vondst van rondslingerende fragmenten straattegels over het hele terrein kan zelfs een aanwijzing zijn voor een versteende fase van de weg in de onmiddellijke omgeving van de *vicus*.

6.1.2 Niveauverschillen

Binnen een korte afstand kunnen op hetzelfde wegtracé grote niveauverschillen (tot iets meer dan één meter verschil) worden waargenomen. Dit is te wijten aan de lokale topografie waarbij de lichte afhelling naar de vallei van de Hoge Plankebeek een rol zal hebben gespeeld. Waarschijnlijk was dit ook de reden voor het ingraven van de wegen. Dit niveauverschil was niet meer zichtbaar in het huidige landschap ten gevolge van landbouwactiviteiten als ploegen, ophogen of nivelleren.

6.1.3 Opbouw en fasering

De vergelijking met Waudrez is bijzonder nuttig en er zijn interessante parallellen te zien op vlak van de opbouw van de weg. Algemeen hebben we de indruk dat de opbouw van de weg relatief snel tot stand is gekomen. Binnen de vulling van de grachten zijn verschillende opvullingen of heruitgravingen zichtbaar, maar deze situeren zich meestal op dezelfde plaats.

Naast grote niveauverschillen zijn er ook grote verschillen in de profielen binnen hetzelfde wegtracé zichtbaar. Bovendien ontbreekt een groot deel van de opbouw van de weg waardoor het beeld op de evolutie van de weg gebrekkig is. Bij coupe A was het meest bewaard van de wegoopbouw en konden minstens vijf fasen herkend worden. Deze fasen keren deels terug op andere profielen. Zo vormen fase 4 en 5 aanknopingspunten tussen de verschillende coupes.

In een eerste fase tijdens de aanleg van de weg worden afbakeningsgreppels gegraven met daarbinnen een brede initiële uitgraving. Vervolgens wordt centraal binnen de initiële uitgraving het eigenlijke wegtracé aangelegd. Er is een opeenvolging van meerdere wegen te zien waarbij de afmetingen soms verschillen. Langs het centrale weggedeelte lopen verschillende parallelle grachten en greppels. Het aantal grachten of greppels kan verschillen. Aan de noordelijke zijde van het wegtracé komen één of twee greppels voor, terwijl aan de zuidelijke zijde tot vier greppels werden gegraven. Het is voorlopig niet duidelijk tot welke fase(n) ze behoren. De meeste greppels hebben een kleiige vulling wat er vermoedelijk op wijst dat er stilstaand water in de grachten stond. Het is ook mogelijk dat de grachten werden opgevuld met slib afkomstig uit 'overstromingen'.

De weg is sterk onderhevig geweest aan verschillende zogenaamde 'overstromingsfasen', vermoedelijk vanuit de Hoge Plankebeek. Er worden verschillende modderpakketten afgezet die de oudste fasen opvullen of oversnijden. In deze periodes ligt de weg er erg modderig bij, maar karrensporen getuigen toch van het feit dat de weg in gebruik blijft. Voorlopig werden enkel sporen van een niet-verharde weg aangetroffen. De vondst van verschillende fragmenten geïmporteerde zandsteentegels kan er op wijzen dat er tijdens een bepaalde fase een verharde weg moet zijn geweest die echter niet bewaard bleef.

Qua afmetingen kan er door de vier coupes een aantal zaken worden opgemerkt. De afmetingen bij coupe C worden hier niet meegerekend omdat deze vervormd zijn omwille van de schuine coupe. De maximale breedte (afstand tussen de buitenste grachten) van de weg bedraagt tussen 12 en 13,6 m. De breedte van het eigenlijke wegdek bedraagt tussen 5 en maximum 6,40 m. Dit laatste komt overeen met de breedte die vereist was bij belangrijke wegen, die een minimale breedte moesten hebben van 5,40 m¹⁶¹.

6.2 Weg 1

6.2.1 Een onbekende weg

De oriëntatie van de weg is noordwest-zuidoost. Het tracé kan op het huidige kadasterplan en de topografische kaart verder naar het noordwesten gevolgd worden. Zo ligt een stukje van de grens tussen Wallonië en Vlaanderen ten oosten van het gehucht *Ten Brielen* en de Geluveldbeek precies in

---

¹⁶¹ Brulet 2009, 72-73.

het verlengde van de weg. Daarna loopt de weg verder richting Geluveld. Ten noordwesten van Geluveld loopt nog een landwegje op het tracé van de Romeinse weg. Vervolgens loopt de weg naar het noordwesten via het gehucht *Brikke* en *Oude Steenakermolen*. Als de weg verder wordt doorgetrokken loopt deze richting kust. Geen enkele van de gekende bronnen maakt gewag van een weg richting Geluveld of de kust. De luchtfoto's genomen tijdens het vooronderzoek brachten twee parallelle lineaire lijnen aan het licht in de gewassen ten noordwesten van de site. Toekomstig onderzoek zal het bestaan van deze weg moeten aantonen.

Naar het zuidoosten toe zijn er een aantal aanwijzingen te vinden in het kadasterplan. Mogelijk maakt de weg een beetje meer naar het zuidoosten toe een knik naar het zuiden om vervolgens de Hoge Plankebeek over te steken. Op de kaart van Ferraris loopt de weg vervolgens westwaarts richting Komen (prov. Henegouwen).

6.2.2 Niveauverschillen

Bij weg 1 zijn dezelfde niveauverschillen als bij weg 2 op te merken. Het wegdek aangetroffen in coupe A ligt dieper dan in de andere coupes; ongeveer 50 cm dieper dan coupe B en D en 30 tot 40 cm dieper dan coupe D. De weg is het diepst bewaard ter hoogte van WP 4B, verhoogt vervolgens naar het noordenwesten toe en komt ter hoogte van WP3 opnieuw iets lager te liggen. Tegenover weg 1 liggen de afwateringsgrachten uit coupe A bij weg 1 18 cm lager dan deze uit coupe A bij weg 2.

6.2.3 Opbouw en fasering

Het wegtracé werd in een oudste fase ingegraven zoals bij weg 2. De weg heeft dan een bescheiden totale breedte van maximum 5,50 tot 6 m. Tussen de buitenste afwateringsgrachten ligt een centraal uitgegraven gedeelte met een breedte van 3 m tot 3,30 m. In twee gevallen kan niet uitgesloten worden dat de weg breder kan zijn, namelijk 4,30 m tot 5 m. Op de bodem van de centrale uitgraving werd een strook karrensporen van 2,5 m breed teruggevonden.

Tijdens deze eerste fase sluiten beide wegen op elkaar aan. Weg 1 is een afsplitsing van de veel bredere weg 2. Het is voorlopig onmogelijk om te bepalen of weg 1 in deze oudste fase verder naar het zuidoosten doorloopt en of het dus om een kruispunt gaat in plaats van een afsplitsing. Dit wegtracé wordt oversneden en opgevuld door dezelfde zogenaamde 'overstromingen' (fase 4-5) die vastgesteld werden bij weg 1. Deze lagen vormen een aanknopingspunt met weg 2. Hierin worden zoals bij weg 2 ook duidelijke karrensporen herkend wat impliceert dat de weg nog in gebruik is tijdens de natte omstandigheden. Er was slechts verkeer mogelijk voor één kar. Mogelijk gaat aan de oudste weg nog een kleinere ingegraven landweg vooraf, mogelijk voor de aanvoer van constructiemateriaal. Dit werd op één coupe (D) vastgesteld.

Gedurende jongere fasen wordt weg 1 vermoedelijk stelselmatig opgehoogd maar zijn hiervan enkel de buitenste afwateringsgrachten bewaard gebleven. Dat de weg opgehoogd zou zijn, bleek reeds duidelijk tijdens het proefsleuvenonderzoek. Toen werd een digitaal hoogtemodel gemaakt van weg 1. Ter hoogte van de weg werd een lichte bult in het landschap vastgesteld. De weg was tijdens deze jongste fase 15 tot 19 m breed was. Dit zijn de breedtes vastgesteld op de hoogste niveaus in het noordwesten van het terrein. In het zuidoosten is de weg maximum 14,4 m (afstand tussen gracht 18 en 20) breed. De toename van de breedte en het in onbruik geraken van weg 2 weerspiegelt het toenemende belang van weg 1.

Het aantal flankerende grachten en greppels van de weg kan sterk variëren: in het noordoosten één tot zes grachten; in het zuidwesten varieert dit van één tot vijf grachten. Vaak gaat het om slibrijke grachten. De relatie van deze grachten met bepaalde fasen binnen het wegtracé zijn meestal niet meer te achterhalen doordat een groot deel van de opbouw van de weg niet meer is bewaard. Verschillende oversnijdingen tussen deze grachten tonen wel aan dat er verschillende fasen zijn geweest.

Hoofdstuk V: Een Vroeg-Romeinse gracht: restant van een mars- of oefenkamp?

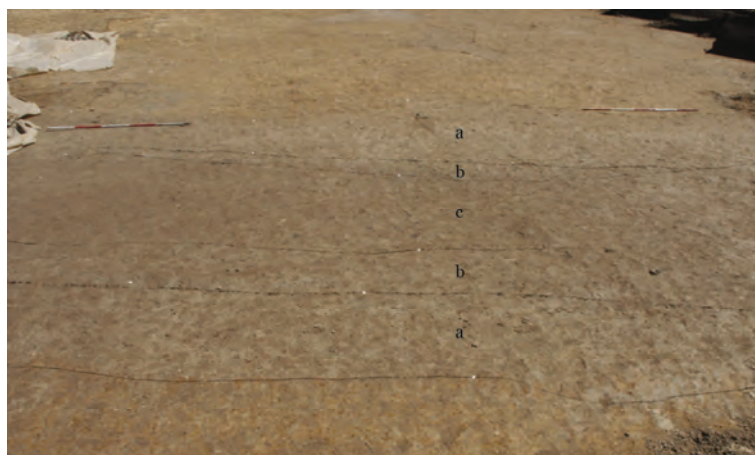
1. Algemeen

1.1 Vorm

Op het terrein werd in verschillende werkputten een zogenaamde 'grote gracht' aangesneden. Binnen de begrenzingen van het opgegraven terrein kon het volledige L-vormige verloop van de gracht worden vrijgelegd (**fig. 42**).

De lange zijde van de L-vorm is zuidwest-noordoost georiënteerd en is ongeveer 140 m lang. In het midden van deze zijde is een knik van 20° zichtbaar die de gracht in twee gelijke delen van 70 m verdeelt. De korte zijde van de L-vorm staat haaks op het noordelijke uiteinde van de lange zijde en kon over een afstand van 37 m worden gevolgd. Tussen de lange en de korte zijde zit een onderbreking van 8 tot 8,5 m. De leesbaarheid van de sporen in de zone van de onderbreking werd bemoeilijkt door de talrijke jongere oversnijdingen, zoals Romeinse grachten, een brede post-middeleeuwse perceelsgracht, bomkraters en een grote (afval)kuil uit WO I. Daarom werd deze zone in twee verschillende niveaus afgegraven.

1.2 De gracht in het vlak

FIG. 87 Detail van de 'grote gracht' in het vlak (WER-PIO-09-1587).

FIG. 88 De 'grote gracht' in het vlak, noordelijke sector (WER-PIO-09-1630-1631).

FIG. 89 Detail van het zuidelijke uiteinde van de lange zijde van de 'grote gracht' in WP 8' (WER-PIO-09-2678).

Bij de afgraving werd in het vlak eerst een brede bruine strook zichtbaar (**fig. 87: c**). Dit is de nazakking van het (post-)middeleeuwse pakket. Onder dit pakket komt een grijze gevlekte vulling (*mottling*) (**fig. 87: a**) tevoorschijn. Dit is te zien op het grondplan van de noordelijke sector (**fig. 6**) doordat daar iets dieper werd afgegraven. Binnen de gevlekte vulling is een homogeen lichtblauwgrijs pakket (**fig. 87: b**) zichtbaar. Hierbinnen is in de noordelijke sector ook nog een houtskoolrijke blauwgrijze gracht herkenbaar. De uiteinden van de 'grote gracht' werden aangesneden in WP 11 en WP 8'. In WP8' heeft de gracht een recht afgevlakt uiteinde terwijl het uiteinde in WP 11 eerder afgerond is (**fig. 89**).

2. Bespreking van de coupes

Op de gracht werden in totaal 13 coupes uitgevoerd (de coupe van het vooronderzoek niet meegerekend). De meeste coupes reikten echter niet tot op de bodem van de 'grote gracht' omdat dit onmogelijk was door de stand van de hoge grondwatertafel. De coupes op de lange zijde worden aangeduid met het annexcijfer 1, de coupes op de korte zijde met het cijfer 2. De coupes liggen verspreid over het volledige tracé.

Lange zijde	A1	B1	C1	E1
Breedte gracht a	4,80 m	4,20 m	5 m (min.)	5,60 m (min.)
Diepte van gracht a	17,88 m TAW	18,22 m TAW (min.)	-	-
Diepte gracht a t.o.v. maaiveld	2,80 m	2,40 m (min.)	-	-
Breedte gracht b	3,20 m	3,50 m	4,70 m (min.)	4,48 m
Diepte gracht b	19,30 m TAW	18,98 m TAW	18,82 m TAW	18,84 m TAW
Diepte gracht b t.o.v. maaiveld	1,38 m	1,64 m	1,54 m	1,46 m
Diepte van de coupe	17,78 m TAW	18,22 m TAW	18,60 m TAW	18,60 m TAW
Korte zijde	A2	B2	C2	D2
Breedte gracht a	6,15 m	5,70 m	6,20 m	5,86 m
Diepte van gracht a	Ca. 17,71 m TAW	-	-	-
Diepte gracht a t.o.v. maaiveld	Ca. 2,44 m	-	-	1,88 m (min.)
Breedte gracht b	3,30 m	3,50 m	4,26 m	3,90 m
Diepte gracht b	Ca. 18,47 m TAW	Ca. 18,91 m TAW	Ca. 18,67 m TAW	19,18 m TAW
Diepte gracht b t.o.v. maaiveld	Ca. 1,68 m	Ca. 1,26 m	Ca. 1,50 m	1,34 m
Diepte van de coupe	Ca. 17,61 m TAW	Ca. 18,37 m TAW	Ca. 18,37 m TAW	18,64 m TAW

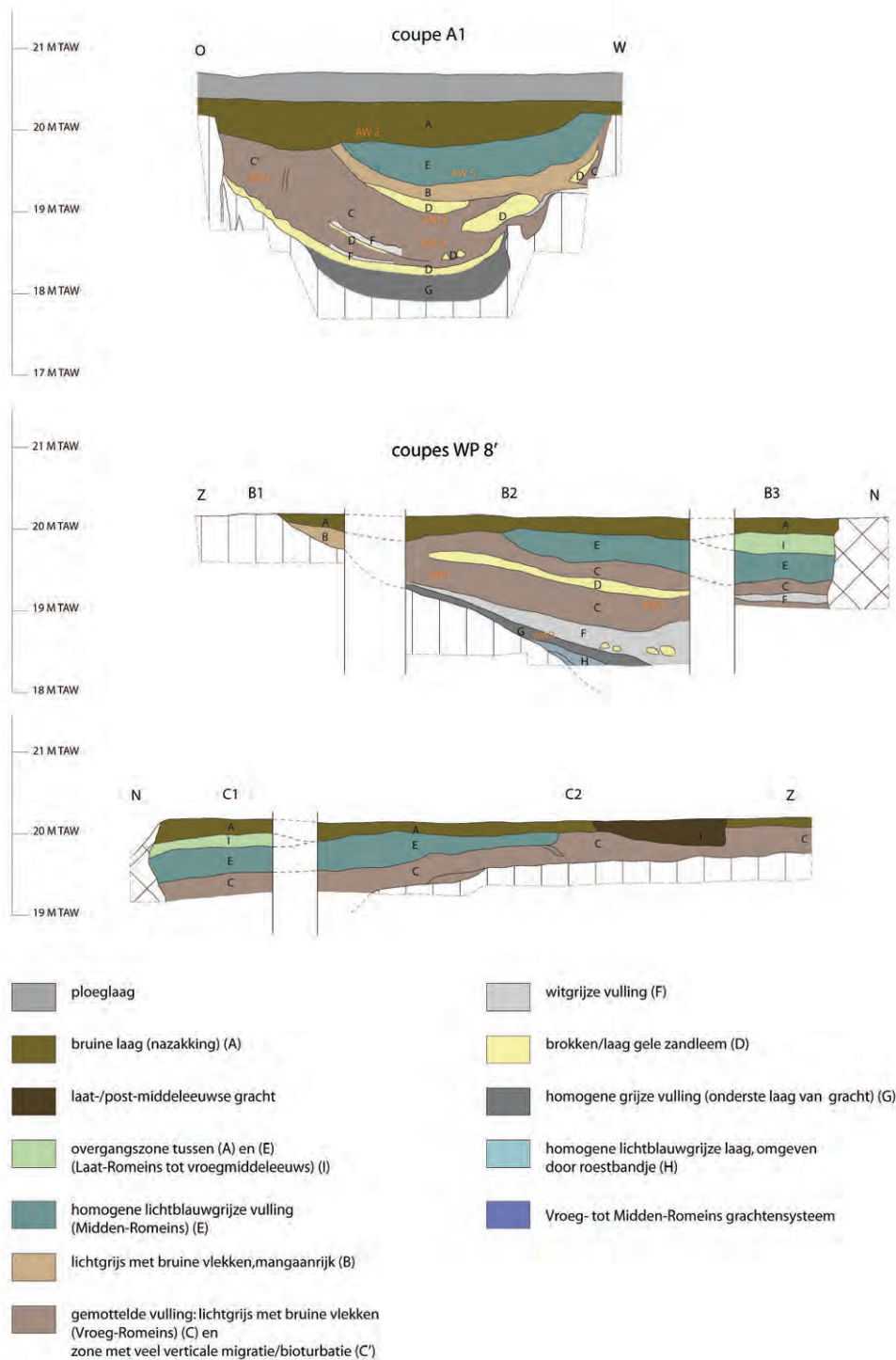

TABEL 4 Afmetingen van de 'grote gracht' uit de verschillende secties.

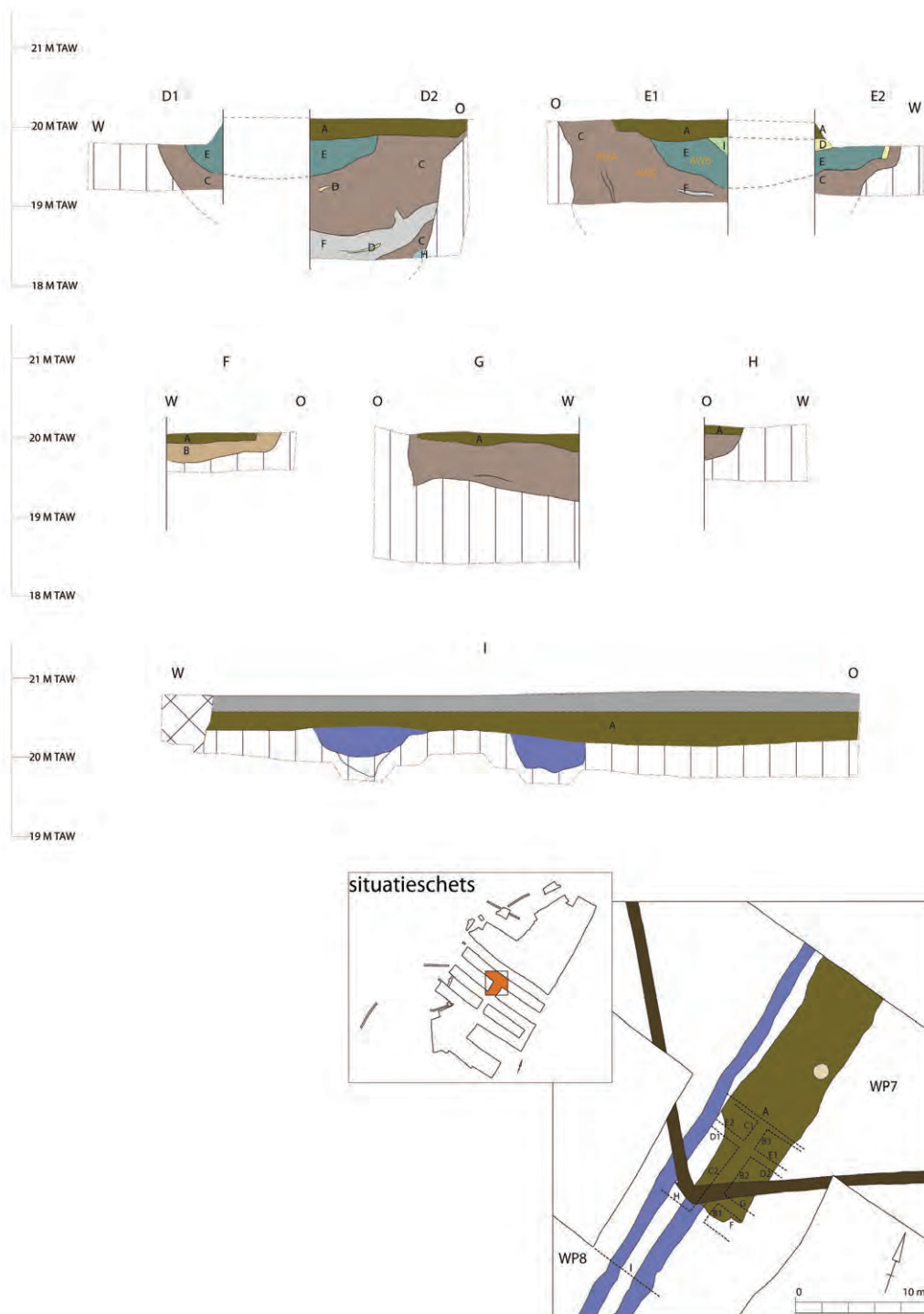
2.1 Coupes op de lange zijde (fig. 6)

2.1.1 COUPE A1 (fig. 90)

Dit is een dwarscoupe op het zuidelijke uiteinde. Er werd manueel verdiept tot op een diepte van 18,22 m TAW of 2,44 m onder het huidige maaiveld (tot op het niveau van de grondwatertafel). Vervolgens werd verder machinaal verdiept tot de bodem van de 'grote gracht' werd bereikt. Hierbij kon enkel de diepte van de bodem worden ingemeten en geschetst vooraleer de put instortte. Op de coupe werd een duidelijke tweeledigheid vastgesteld die 'gracht/vulling a' en 'gracht/vulling b' zal worden genoemd. Bij de bespreking van de volgende coupes zal dezelfde naamgeving van de grachten worden gehanteerd.

FIG. 90 Coupetekeningen I (G. Lambrecht & S. Mazereel, VIOE).

Fig. 91 Coupetekeningen II (G. Lambrecht & S. Mazereel, VIOE).

FIG. 92 Coupe A1 in WP 7 (WER-PIO-09-2627).

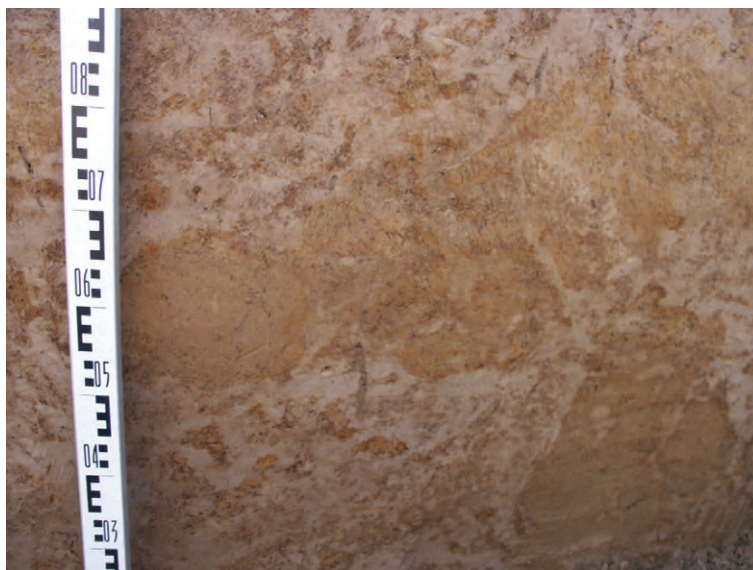
2.1.1.1 Gracht a (fig. 90: C-D-F-G-H)

Gracht a is de eigenlijke ‘grote gracht’ : een brede, diepe gracht met een homogene, lichtgrijze, gevlekte (bleekbruine tot roestkleurige vlekken) vulling (*mottling*), wat wijst op een zuurstofrijke of waterarme omgeving. Op de bodem van de gracht is de vulling humeus. In de vulling zijn verticale bioturbaties te zien en grote brokken geelbruin substraat (fig. 94). Dit laatste wijst vermoedelijk op een intentionele demping van de gracht.

FIG. 93 Coupe A1 in WP 7: detail van coupe (WER-PIO-09-2574).

FIG. 94 Coupe A1 in WP 7: detail van de brokken substraat in de onderste vulling (WER-PIO-09-3025).

2.1.1.2 Gracht/vulling b (fig. 90: E)

Dit is een **jongere vulling binnen gracht a**. Het bestaat uit een homogeen lichtblauwgrijs pakket aan de top van de oudere gracht. De vulling onderscheidt zich van vulling a door de afwezigheid van *mottling*, wat wijst op een zuurstofarme of waterrijke omgeving. Het pakket werd asymmetrisch afgezet tegenover gracht a. Een asymmetrische vulling kan te maken hebben met de overheersende windrichting en het sediment dat weggeblazen wordt. Gracht a is dus al deels dichtgeblazen of dichtgeworpen wanneer vulling b tot stand komt binnen de depressie die de oude 'grote gracht' naliet in het landschap. **Het is niet duidelijk of vulling b toebehoort aan nieuwe grachtfase of dat het enkel om nazakking gaat van de 'grote gracht'.**

Beide sporen worden afgedekt door het bruine (post-)middeleeuwe pakket (**Fig. 90-91: A**) dat ter hoogte van de 'grote gracht' dieper werd afgezet.

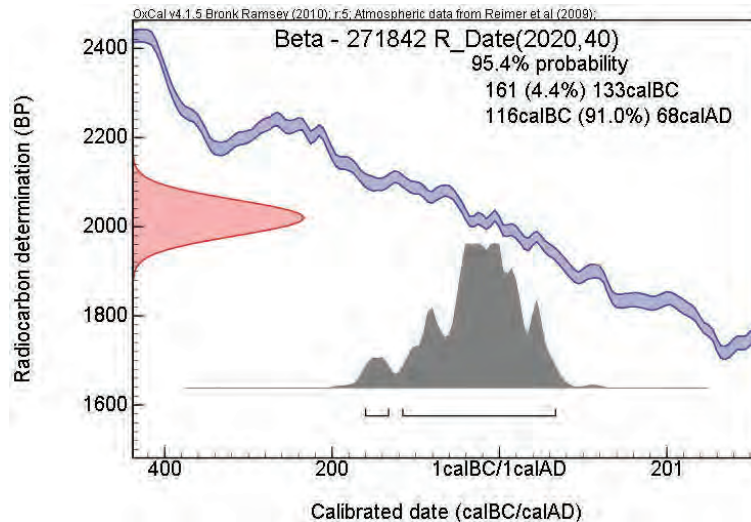
2.1.1.3 ¹⁴C-datering

Omwille van de schaarsheid van de vondsten, werden uit de onderste vulling (gracht a) een aantal houtskoolmonsters genomen waaruit één werd geselecteerd om te laten dateren.

FIG. 95 Coupe A1: zicht op de positie van de houtskoolmonsters (WER-PIO-09-3021).

De datering (Beta – 271846) werd uitgevoerd¹⁶² op een houtskoolmonster (monsternr. 17) en leverde een resultaat op van **2020±40 BP** of **161 cal BC (95.4%) 68 cal AD**. Dit komt overeen met La Tène IIb tot de Vroeg-Romeinse periode.

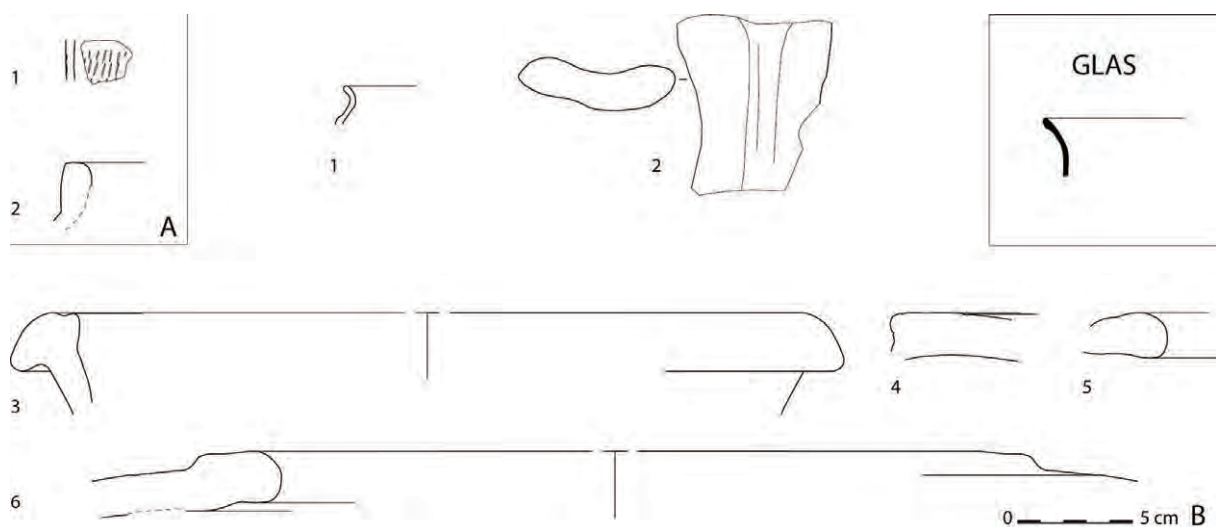

FIG. 96 Resultaat van de koolstof 14-datering op de onderste vulling van de 'grote gracht' (Beta – 271842) (Resultaten van Beta Analytic Inc., gekalibreerd met OxCal versie 4.1.).

2.1.2 COUPES WP 8' (fig 90-91)

Een aantal coupes aan het zuidelijk uiteinde van de lange zijde van de 'grote gracht' brachten verschillende zaken aan het licht. Alle coupes werden machinaal uitgevoerd. Er werden twee overlangse coupes (B1-3 en C1-2) en een aantal dwarse (D1-2, E1-2, F en H) coupes gegraven op het uiteinde van de gracht.

Coupe B1-3 (**fig. 90**) is een overlangse coupe op het uiteinde van de 'grote gracht'. Op dit profiel is te zien dat de bodem van de gracht met een hellingsgraad van ongeveer 25° naar boven komt. Er werd verdiept tot op 18,31 m TAW of 1,80 m onder het huidige maaiveld, maar de bodem van gracht a werd niet bereikt. Er werden binnen de gevlekte vulling verschillende lagen en brokken geelbruin substraat waargenomen, wat op een intentionele damping kan wijzen. In de vulling van gracht a werd een *terra rubra*-achtige wandscherf met rolstempelversiering gevonden (**fig. 97A: 1**).

¹⁶² Uitgevoerd door Beta Analytic Inc.

FIG. 97 Vondsten uit de 'grote gracht' (glas op schaal 2:3) (G. Lambrecht & S. Mazereel, VIOE).

FIG. 98 Coupes in WP 8': coupe B1-3 (WER-PIO-09-3074).

FIG. 99 Coupes in WP 8': coupe B2 (WER-PIO-09-3076).

Coupe C1-2 (**fig. 90**) is een overlangse coupe op het uiteinde van de 'grote gracht'. Op de coupe is de aansluiting te zien van de 'grote gracht' op een veel kleinere gracht die toebehoort aan een Romeins dubbel grachtensysteem (zie **hoofdstuk VII**). Vulling b eindigt ter hoogte van dit contactpunt en wordt niet meer waargenomen in de vulling van de gracht van het Romeinse dubbele grachtensysteem. Dit kan erop wijzen dat vulling b eerder nazakking is binnen de vulling van gracht a, dan dat het een echte gracht zou zijn.

Coupes D1-2, E1-2, F en H (**fig. 91**) zijn opnieuw dwarse coupes en geven informatie over de doorsnede van het uiteinde van de 'grote gracht'. De breedte van de gracht in D1-2 is 3,68 m, in E1-2 is dit 4,35 m. Vulling b is ook hier asymmetrisch afgezet tegenover vulling a, en situeert zich op beide coupes in het westen tegenover de centrale as van gracht a.

2.1.2.1 ¹⁴C-dateringen

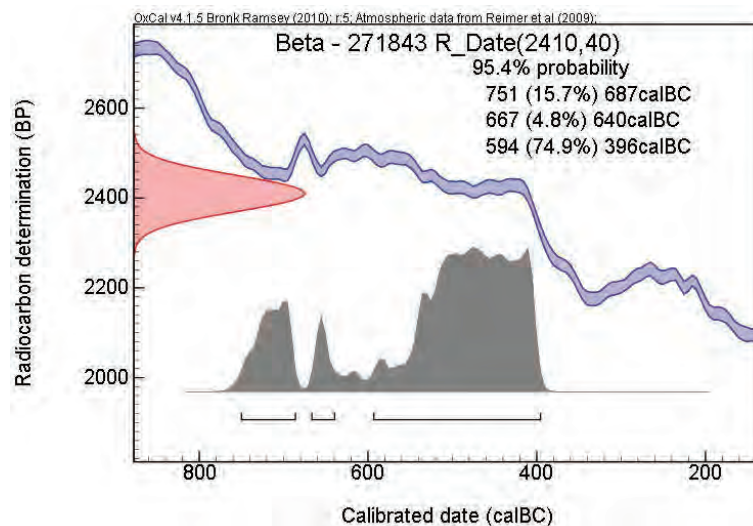
Een eerste datering (Beta – 271843) werd uitgevoerd¹⁶³ op een houtskoolmonster (monsternr. 18) afkomstig uit de vulling van gracht a (**fig. 100-101**). Het leverde een resultaat op van **2410±40 BP** of **752 cal BC (95.5%) 399 cal AD**. Dit komt overeen met de Hallstattperiode tot La Tène Ia - IIb. Vermoedelijk is het houtskoolfragment ouder dan het eigenlijke spoor.

¹⁶³ Uitgevoerd door Beta Analytic Inc.

FIG. 100 Positie van houtskoolmonster 18 (Beta– 271843) (WER-PIO-09-3081).

FIG. 101 Resultaat van de koolstof 14-datering op uiteinde van de 'grote gracht' (Beta – 271843) (Resultaten van Beta Analytic Inc., gekalibreerd met OxCal versie 4.1).

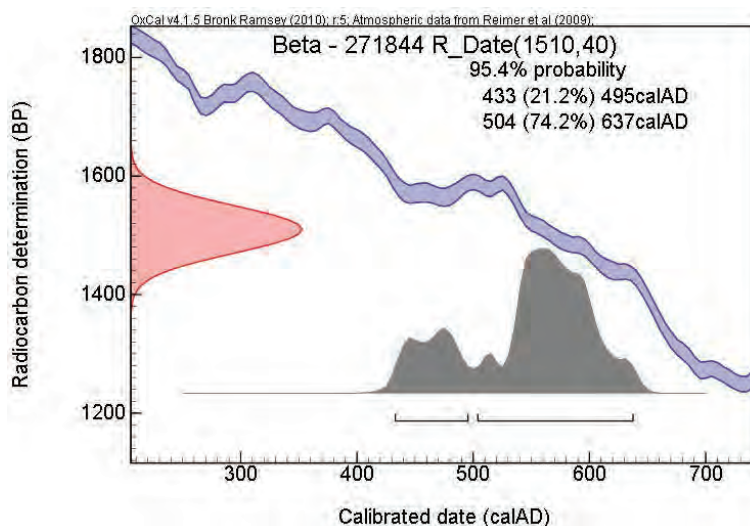
Een tweede datering (Beta – 271844) werd uitgevoerd¹⁶⁴ op een houtskoolmonster (monsternummer 19) afkomstig van de top van gracht/vulling b (fig. 102-103). Dit leverde een datering op van **1510±40 BP** of **433 cal AD (95.4%) 637 cal AD**. Dit komt overeen met de Laat-Romeinse tot vroegmiddeleeuwse periode.

¹⁶⁴ Uitgevoerd door Beta Analytic Inc.

FIG. 102 Coupes in WP 8': coupe C1-C2 en de positie van houtskoolmonster 19 (Beta – 271844): top van de bovenste vulling van de 'grote gracht' (WER-PIO-09-3112).

FIG. 103 Resultaat van de koolstof 14-datering uit de top van de bovenste vulling van de 'grote gracht' (Beta – 271844) (Resultaten van Beta Analytic Inc., gekalibreerd met OxCal versie 4.1).

2.1.3 COUPE B1

Coupe B werd machinaal uitgegraven op het zuidprofiel van WP 2. Uit gracht/vulling b werd een metaalslak en een dakpanfragment verzameld, uit gracht a een bewerkt fragment ijzerzandsteen.

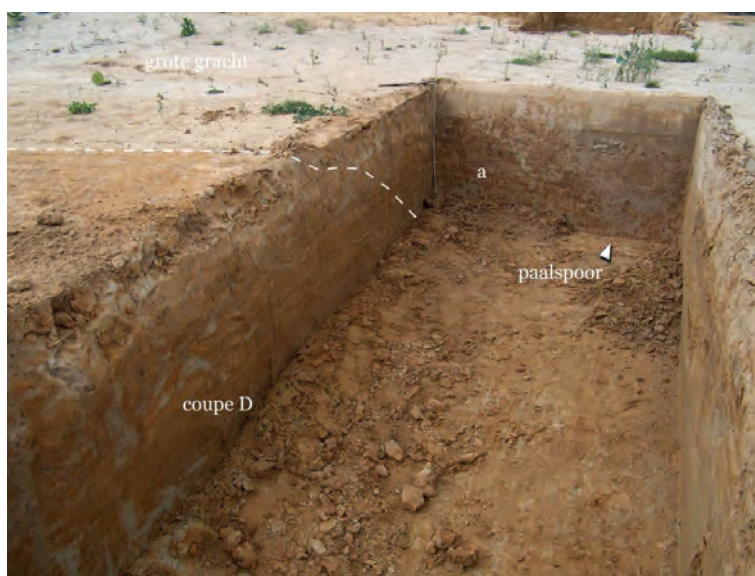
FIG. 104 Coupe B1 in WP 2 (WER-PIO-09-1674).

2.1.4 COUPE C1

Coupe C werd manueel uitgegraven op het noordprofiel van WP 2. De gracht wordt in het westen oversneden door een jongere gracht (S 538). Uit de vulling van gracht/vulling b (S 544) werden zes scherven handgevormd aardewerk in IJzertijdtraditie, een bodemfragment in GRED en zeven *tegula*fragmenten gevonden.

2.1.5 COUPE D1

Coupe D bestaat uit twee zuidcoupes in WP 1 G aan beide zijden en dwars op de rand op de 'grote gracht'. Bedoeling was eventueel een begraven bodem aan te treffen die zou kunnen wijzen op het bestaan van een wal. In de coupes kon hiervan echter geen spoor worden aangetroffen. Langs gracht/vulling b werd wel een vermoedelijk paalgat aangesneden dat 40 cm diep bewaard was.

FIG. 105 Coupe D1 in WP 1G, zicht naar westen (WER-PIO-09-3464).

2.1.6 COUPE E1

Coupe E werd manueel uitgegraven op de 'grote gracht' in WP 1-G. In de coupe was aan de oostelijke zijde in de vulling van gracht a een gracht of paalspoor (S 611) zichtbaar dat ongeveer 40 cm diep bewaard was. In het vlak was dit spoor niet te herkennen.

2.1.6.1 Gracht/vulling c

Binnen gracht b konden op deze coupe duidelijk twee vullingen worden onderscheiden. Aan de top van de homogeen lichtblauwgrijze vulling b werd een homogene donkerblauwgrijze en houtskoolrijke laag waargenomen, die voorlopig 'gracht/vulling c' wordt genoemd. **Vermoedelijk gaat het om een gracht.** De gracht/vulling was tot ongeveer 1,15 m onder het maaiveld bewaard en is maximum 1,60 m breed. Bij het graven van de coupe werden 11 scherven verzameld.

Aan de top van gracht/vulling c werden zeven scherven aangetroffen waaronder één randfragment van een *dolium* met zwarte *coating* (**fig. 97B: 4**), één sterk verweerde *dolium*rand met verdikte naar binnen gebogen rand (**fig. 97B: 5**), één rand van een *dolium* met platte naar binnen gebogen rand, één scherf GRED en twee handgevormde scherven in IJzertijdtraditie. Op de grens van gracht/vulling b en c werd één randfragment van een *dolium* met platte naar binnen gebogen, verdikte bolvormige rand gevonden (**fig. 97B: 6**). In vulling b werden bij het graven van deze coupe drie fragmenten handgevormd aardewerk in IJzertijdtraditie verzameld.

2.1.7 COUPE F1

FIG. 106 Coupe F1 in WP 1G (WER-PIO-09-1013).

Niveau 1. Coupe F werd manueel uitgegraven op de 'grote gracht' in WP 1-E. Hier werd enkel een breed spoor met een *gemottelde* vulling (gracht a) aangetroffen van 6,60 m breed en de aanzet van een gevlekte gracht daaronder. Binnen gracht a werden ook de vullingen b (S 436A) en c (S 436B) aangetroffen. De bodem van vulling b ligt op ongeveer 1,10 onder het huidige maaiveld en was nog 50 cm diep bewaard. In het noordwesten wordt de 'grote gracht' oversneden door een tweeledige, brede, (post-)middeleeuwse gracht.

In de onderste gevlekte gracht a werden vier handgevormde scherven in IJzertijdtraditie gevonden, waarvan drie aaneenpassen en met stokindrukjes versierd zijn naast één kleine wandscherf van een amfoor.

2.1.8 COUPE G1

Er werden een aantal coupes uitgevoerd op het noordelijke uiteinde (WP 1-E) van de lange zijde. Hiervoor werd eerst een tweede niveau aangelegd. Het grote aantal grachten en sporen in deze zone uit verschillende periodes bemoeilijkt het begrijpen van dit grachtenknooppunt. Hier worden enkel de coupes G1 en H1 besproken.

Coupe G1 is een overlangse coupe op het uiteinde van de 'grote gracht' die aantoont dat de gracht (gracht a) hier langzaam aan het oppervlakte komt.

2.1.9 COUPE H1

Gracht a waaiert ten noorden van coupe F1 uit tot een brede onregelmatige 'poel'. In het centrale gedeelte van deze zogenaamde 'poel' was een ronde verkleuring zichtbaar met een homogene lichtblauwgrijze vulling die ongeveer 14 cm diep bewaard was. Mogelijk stond deze zone altijd drassig. Onder deze vlek was de gracht a nog 86 cm diep bewaard.

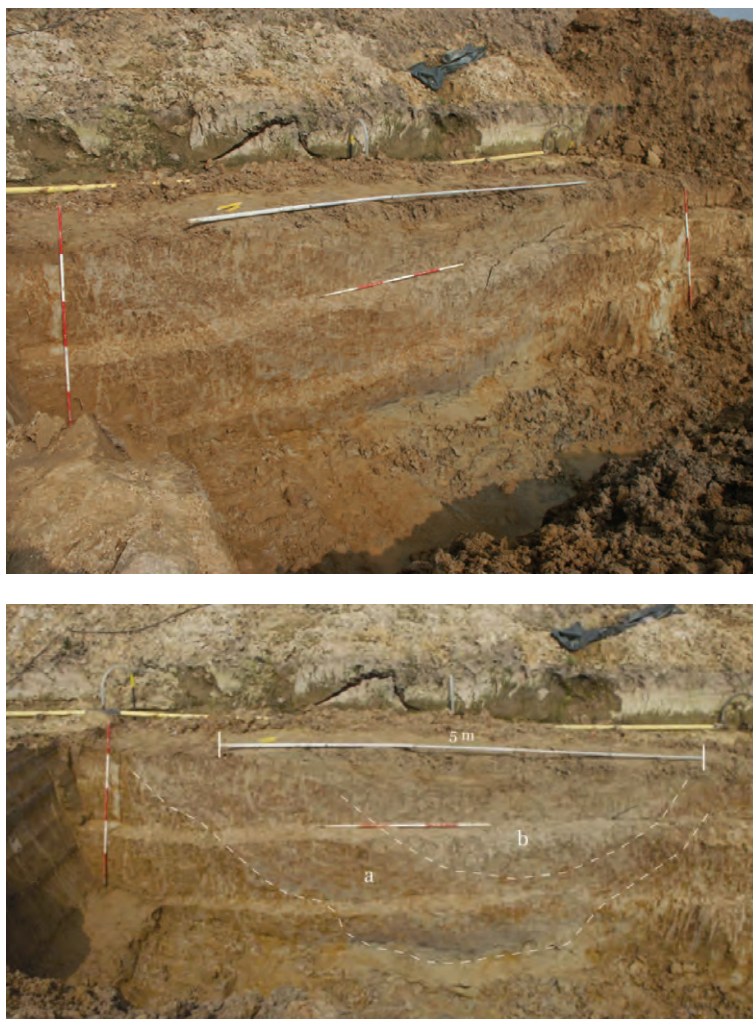
FIG. 107 Coupe H1 in WP 1G (niveau 2) (WER-PIO-09-3551).

2.2 Coupes op de korte zijde (fig. 6)

Op de korte zijde werden vier coupes uitgevoerd, waarvan drie (coupes A2-C2) met de hulp van bronbemaling. Coupes A2-C2 liggen in WP 1 D, coupe D2 in WP 10. Coupes B2 en C2 zijn de tegenoverliggende profielen van éénzelfde put. De coupes B2, C2 en D2 werden manueel verdiept tot aan de grondwatertafel. Bij coupe D2 werd niet meer verder verdiept, bij de coupes B2 en C2 werd machinaal verder verdiept maar is de put tijdens de uitgraving ingestort ondanks de bronbemaling. Coupe A2 werd volledig machinaal en tragsgewijs uitgegraven. Hierbij werd de bodem van de gracht even bereikt, waarna er foto's genomen konden worden en de diepte ingemeten, alvorens de put instortte.

2.2.1 COUPE A2

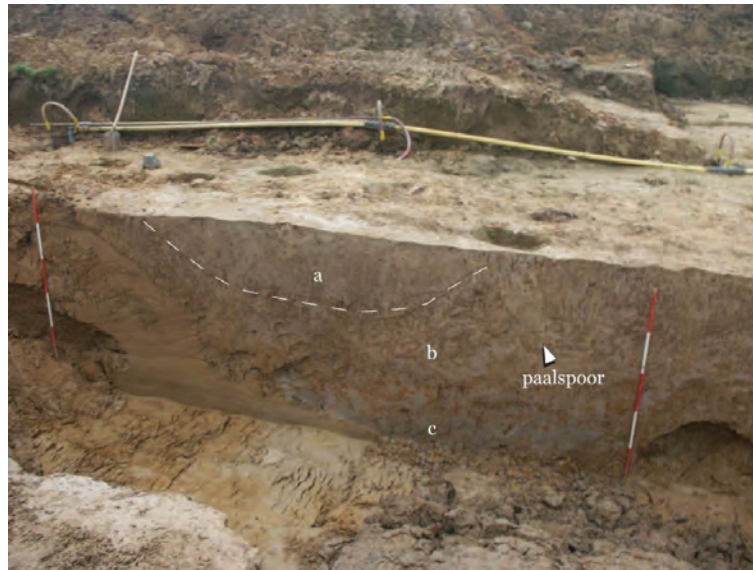

FIG. 108 Coupe A2 in WP 1D (WER-PIO-09-960 en 955).

De coupe toont een diepe komvormige gracht (gracht a) met een gevlekte (*mottling*) vulling (lichtgrijs met roestkleurige, mangaan- en grijze vlekken) en een afgeronde bodem. De onderste 30 cm van de gracht waren homogeen grijs en humeuzer dan de rest. Er werd een pollenmonster genomen uit dit pakket maar er bleken onvoldoende pollen bewaard¹⁶⁵. Onder de gracht kwam groen tertiair zand aan het licht waarin een goed bewaarde eikel werd aangetroffen. Binnen de oudste vulling (gracht a) tekent zich een tweede gracht/vulling af (= vulling b) af in het profiel, met een homogene lichtblauwgrijze vulling. Deze ligt asymmetrisch ten opzichte van de oudste vulling, namelijk meer naar het noordoosten.

2.2.2 COUPE B2

¹⁶⁵ Monster genomen en onderzocht door Koen Deforce (VIOE).

FIG. 109 Coupe B2 in WP 1D (WER-PIO-09-952).

De coupe komt overeen met coupe A2. Aan de zuidelijke zijde van de vulling/gracht b is een paalspoor zichtbaar. Tijdens het manueel uitgraven van de put voor coupe B2 en C2 werden een rand van kruikamfoor, een wandscherf Zuid-Gallische¹⁶⁶ *terra sigillata*, een bodem in kruikwaar en vijf handgevormde scherven verzameld.

2.2.3 COUPE C2

De coupe komt eveneens goed overeen met coupe A2. In de onderste vulling werden enkele scherven verzameld. In de bovenste vulling werden ook enkele scherven gevonden en een fragment van een Romeinse dakpan.

2.2.4 COUPE D2

FIG. 110 Coupe D2 in WP 10 (WER-PIO-09-3335).

Op de top van de vulling/gracht b werd een *tegularand* aangetroffen. In de onderste vulling (gracht a) werden tijdens het manueel verdiepen enkele fragmenten handgevormd aardewerk gevonden,

¹⁶⁶ Met dank aan Wim De Clercq (Universiteit Gent) voor de macroscopische analyse.

waaronder een randfragment van een pot met een naar binnen staande hals en een korte opstaande rand (**fig. 97A: 2**).

2.2.5 COUPE E2

Deze coupe werd uitgevoerd om te controleren of de ‘grote gracht’ hier al dan niet een onderbreking vertoont. In het vlak werd de interpretatie van de sporen immers bemoeilijkt door een grote (afval)kuil uit WO I (S 443). Er werd machinaal een coupe gezet dwars op deze zone. Hierbij kwam enkel een jongere Romeinse gracht (zie **hoofdstuk VI**) zichtbaar en was er geen spoor van de ‘grote gracht’. De gracht was maximum 26 cm bewaard. De coupe bevestigt een onderbreking in de ‘grote gracht’.

3. Vondstmateriaal

3.1 Ceramiek

In totaal werden 167 scherven uit alle lagen van de vulling van de ‘grote gracht’ gerecupereerd ((post-)middeleeuwse nazakking inbegrepen).

3.1.1 Gracht a (zie 2.1.1.1 Gracht a) (**fig. 97A**)

Er werden 43 scherven aangetroffen (MAI¹⁶⁷ = 3) in deze laag, die onderverdeeld kunnen worden in 38 scherven handgevormde waar in IJzertijdtraditie en vijf Romeinse scherven (ROM). Daarnaast werden drie scherven technisch aardewerk en één fragment van een vuurbok aangetroffen. Tot de handgevormde waar behoren een pot met naar binnen gebogen hals en rechtopstaande geblokte rand (**Fig. 97A: 2**), drie passende wandscherven met versiering door middel van stokindrukjes, één bodemfragment, één wandscherf versierd met vingertopindrukken, één dekselrand (?), één rand, één wandscherf met roetsporen aan de binnenzijde en één scherf met aanzet van een knop of bodem.

De vijf aangetroffen Romeinse scherven verspreid over het terrein zijn twee scherven GRED, waarvan één dekselrand, daarnaast één *terra rubra*-achtige wandscherf met rolstempelversiering op de wand (**fig. 97A: 1**), één kleine wandscherf van een amfoor en één wandscherf, witbakkend, mogelijk van een *mortarium* of (kruik)amfoor.

3.1.2 Gracht/vulling b (zie 2.1.1.2 Gracht/vulling b) (**fig. 97B**)

Er werden 34 scherven verzameld uit gracht/vulling b. Tien scherven zijn (post-)middeleeuws en worden hier niet besproken. Verder splitst de groep zich op in 17 handgevormde scherven (waaronder één randfragment van een pot met opstaande rand), één wandscherf, vermoedelijk van een *dolium*, één tweeledig oor van een (kruik)amfoor (**fig. 97B: 2**), één wandscherf, vermoedelijk van kruikwaar en vier scherven GRED (waaronder een rand van een fijnwandige beker (**fig. 97B: 1**)). In het proefsleuvenonderzoek werd in deze laag een *mortarium*rand (**fig. 97B: 3**) (vermoedelijk Bavay-productie), twee fragmenten van een witbakkende kruik en een rand van een handgevormde pot met opstaande rand gevonden. Er werden twee scherven *terra sigillata* teruggevonden, één in een Zuid-Gallisch baksel en één in een Centraal-Gallisch baksel¹⁶⁸.

3.1.3 Gracht/vulling c (zie 2.1.6.1 Gracht/vulling c) (**fig. 97B**)

In de bovenste vulling van gracht c werden zeven scherven aangetroffen waaronder één randfragment van een *dolium* met zwarte *coating* (**fig. 97B: 4**) (vermoedelijk Claudisch¹⁶⁹), één sterk verweerde *dolium*rand met verdikte naar binnen gebogen rand (**fig. 97B: 5**) (vermoedelijk 2de of 3de eeuw¹⁷⁰) en één rand van een *dolium* met platte naar binnen gebogen rand, één scherf GRED en twee handgevormde scherven. Op de grens van de vullingen b en c werd een randfragment van een *dolium* met platte naar binnengebogen verdikte bolvormige rand gevonden (**fig. 97B: 6**).

3.1.4 Vondsten tijdens het afgraven van de ‘grote gracht’

¹⁶⁷ Minimum Aantal Individuen, bepaald aan de hand van het aantal verschillende randen.

¹⁶⁸ Met dank aan Wim De Clercq (Universiteit Gent) voor de macroscopische analyse.

¹⁶⁹ Vermeulen 1992, 95.

¹⁷⁰ Vermeulen 1992, 95.

88 scherven konden niet aan een bepaalde laag worden gelinkt. Vermoedelijk komen de meeste vondsten uit de (post-)middeleeuwse nazakking en gracht/vulling b. Er konden 54 handgevormde scherven worden geteld (waaronder één rand van een pot met korte, opstaande rand), alsook één rand van een kruikamfoor, één bodemscherf en één wandscherf, vermoedelijk van kruikwaar, vijf scherven GRED (waaronder één wandscherf en één rand Arraswaar). Tijdens het proefsleuvenonderzoek werd een randfragment type *Hees / Brunsting 3* in Keuls gevernist (wit baksel met grijze deklaag) aangetroffen aan het oppervlak van de 'grote gracht'. Daarnaast werden er 19 (post-)middeleeuwse scherven gevonden.

3.2 Andere vondstcategorieën

Van de 20 metaalslakken aangetroffen, verspreid in de vulling van de 'grote gracht', konden er twee gekoppeld worden aan gracht/vulling b en één aan gracht a. Er werden zeven ijzeren voorwerpen verzameld, waarvan twee nagels en drie onbepaalde ijzeren voorwerpen in gracht a. Er werden X-ray-opnames¹⁷¹ gemaakt van twee ijzeren objecten waarbij één ringvormig object kon worden geïdentificeerd.

Verder werden dakpanfragmenten aangetroffen waaronder één *imbrex* en tien *tegulae*. Daarvan konden één *imbrex*- en drie *tegulae*-fragmenten gekoppeld worden aan gracht/vulling b. In de vulling van gracht a werd slechts één fragment onbepaald stuk dakpan of baksteen teruggevonden. In gracht/vulling b werd een randfragment van een fijn glazen recipiënt gevonden (**fig. 97**) en een fragmentje blauw glas.

Wat betreft het steenmateriaal, werden acht stenen in gracht/vulling b waargenomen waarvan er drie mogelijk bewerkt zijn. Het betreft onder andere twee fragmenten kwartsiet (?) en één (Doornikse) kalkschiefer (zie **hoofdstuk VIII: 1. Steenmateriaal**). In beide grachten kwamen sporadisch natuurlijke fragmenten silex en lokale ijzerzandsteen voor.

4. Synthese

De zogenaamde 'grote gracht' (**gracht a**) vertoont op de meeste coupes een gelijkaardige opbouw. De breedte van de lange zijde ligt tussen 4,20 en minstens 5,60 m. De gracht is in dit stuk bewaard tussen minstens 2,40 m en 2,80 m diep onder het huidige maaiveld. Aan de korte zijde is de gracht breder bewaard, namelijk tussen 5,70 en 6,20 m. De bodem van de oudste gracht werd éénmaal bereikt aan de korte zijde en was ongeveer 2,44 m onder het huidige maaiveld bewaard. Samenvattend kan gesteld worden dat de breedte van deze oudste gracht tussen 4,20 en 6,15 m ligt en dat de diepte varieert tussen 2,40 en 2,80 m onder het huidige maaiveld.

Waarschijnlijk lag de gracht slechts voor een korte periode open. Er vond een gedeeltelijke instuiving en - al dan niet intentionele - opvulling van de gracht plaats. Aan de top van gracht a was het onmogelijk te bepalen of **gracht b** een nazakking of een heruitgraving /nieuwe grachtfase is. De breedte van de laag ligt tussen 3,20 en minstens 4,70 m en is tussen 1,38 en 1,64 m diep bewaard onder het huidige maaiveld. Deze vulling ligt steeds asymmetrisch tegenover de centrale vulling van gracht a. Voor het korte stuk is dit aan de noordelijke zijde en voor de lange zijde is dit aan de westelijke zijde.

Dit kan betekenen dat - indien de uitgegraven aarde van 'grote gracht' langs de gracht werd opgeworpen - de korte zijde vanuit de binnenkant van de L-vorm werd toegeworpen of toewaaide en de lange zijde vanuit de buitenkant. Dit houdt in dat de aarde dan gestockeerd was voor de lange zijde aan de buitenkant en voor de korte zijde aan de binnenkant van de L-structuur. Er werden echter geen aanwijzingen gevonden voor een wal. Er werden langs het tracé van de 'grote gracht' wel een aantal mogelijke paalsporen waargenomen. Bij het korte stuk werd een paalspoor waargenomen aan de binnenkant (één paalspoor in coupe B1) en bij de lange zijde aan de buitenkant (twee paalsporen, coupes D1-E1) van de gracht.

In een aantal profielen kon binnen vulling b nog een houtskoolrijke vulling (**gracht/vulling c**) worden onderscheiden, vermoedelijk gaat het om een gracht. Ter hoogte van WP 2 lijkt deze gracht zich af te splitsen van het traject van de 'grote gracht', maar de gracht kon niet meer verder gevolgd worden. In het noorden loopt de gracht verder waar de 'grote gracht' een hoek maakt. In dit stuk gracht werd tijdens het proefsleuvenonderzoek een sterk verweerde Zuid-Gallische *terra sigillata*-rand (type *Drag. 18*) teruggevonden (1ste eeuw).

¹⁷¹ Uitgevoerd door Ansje Cools (VIOE).

Het zuidelijk uiteinde van de lange zijde van de L-vorm is recht afgevlakt. Aan het noordelijk uiteinde wordt de zichtbaarheid van de sporen bemoeilijkt door talrijke jongere oversnijdingen. Het lijkt er op dat de gracht hier uitwaaiert in een onregelmatige en ondiepe 'poel'. Tussen de lange en de korte zijde werd een duidelijke onderbreking vastgesteld voor gracht a.

Aan de hand van de vondsten (hoofdzakelijk handgevormd aardewerk in IJzertijdtraditie en enkele schaarse Romeinse scherven) en de resultaten van de ¹⁴C-dateringen kan voor gracht a een **Late IJzertijd/Vroeg-Romeinse** datering worden vooropgesteld. Voor gracht/vulling b kan een **Midden-Romeinse datering** voorgesteld worden. Gracht/vulling b is waarschijnlijk nog in gebruik of zichtbaar tot in de Laat-Romeinse of zelfs de vroegmiddeleeuwse periode.

5. Interpretatie

5.1 Drainagesysteem/percelering

Omdat de 'grote gracht' via kleinere grachten in relatie staat met de afwateringsgrachten van de Romeinse wegen kan vermoed worden dat de gracht past in de drainage van de weg. De splitsing van de wegen lag tenslotte op een dieper gelegen plaats waar wateroverlast moet zijn geweest. Anderzijds zou een afwatering naar de nabijgelegen Hoge Plankebeek, gelegen aan de andere kant van de weg, veel logischer zijn voor dit probleem waardoor de hypothese van drainagesysteem of percelering onwaarschijnlijk lijkt.

5.2 Vroeg-Romeins marskamp

De L-vorm kan gezien worden als de aanzet van een (mars)kamp. Daarom wordt hier dieper ingegaan op de kenmerken van een dergelijk kamp. Omdat het in Wervik gaat om een Vroeg-Romeinse constructie, wordt hier hoofdzakelijk gefocust op de kampen uit deze periode. Er wordt ook een vergelijking gemaakt met gekende marskampen uit de omgeving.

5.2.1 Algemeen

Marskampen werden meestal enkel voor één nacht opgericht aan het einde van een dagmars tijdens een militaire campagne en soms voor een langere periode¹⁷². Ze vormen een tijdelijke, veilige uitvalsbasis of terugvalbasis in geval van nood, maar waren ook een stimulans voor de militaire discipline.

Er bestaan een aantal literaire bronnen die bepaalde aspecten van marskampen bespreken. Ten eerste is er *Polybios*¹⁷³, die beschrijft dat een marskamp twee legioenen en de daarbijhorende troepen (16.800 infanteristen en 1800 ruiters) herbergt. Dergelijk marskamp is vierkant met zijden van 2017 Romeinse voet (1 voet = 0,296 m) lang (ongeveer 600 m). Daarnaast is er ook *Hyginus*¹⁷⁴ die een marskamp bestempeld als zijnde een kamp voor drie legioenen, vier cohorten en talrijke eenheden van hulp troepen, ongeveer 40.000 man. Hij beschrijft een rechthoek met afgeronde hoeken van 2320 bij 1620 voet (687 x 480 m). Als verdediging worden een wal en grachten gegraven. De gracht moet minstens 5 voet (1,48 m) breed zijn en 3 voet (0,888 m) diep. De wal is 8 voet (2,368 m) breed en 6 voet (1,776 m) hoog met een lichte borstwering (houten palen en vlechtwerk). Als materiaal voor de wal worden graszoden, aarde en steen gebruikt. De uitgegraven aarde van de grachten wordt verwerkt in de wal. Brede korte grachten (*titula*) worden direct voor de ingang uitgegraven; ze vormden een bijkomende bescherming voor de kampingang.

In theorie zijn marskampen vierkant van vorm, maar in de praktijk kunnen ze verschillende vormen aannemen (rond, vijfhoekig, onregelmatig) afhankelijk van het terrein¹⁷⁵. De oppervlakte van een dergelijk tentenkamp varieert naargelang het aantal soldaten dat er ondergebracht moest worden. Kampen van 800 m bij 800 m komen regelmatig voor. De kampen worden het meest ingeplant in de omgeving van water en op een hoogte om een overzicht op de omgeving te krijgen.

---

¹⁷² Vandaele 2003, 138-143.

¹⁷³ Johnson 1987, 38.

¹⁷⁴ Johnson 1987, 38.

¹⁷⁵ Vandaele 2003, 138-143.

Bij de aanleg van het kamp werd eerst een gracht gegraven van gemiddeld ongeveer één meter diep. De uitgegraven aarde werd opgeworpen tot een wal, bovenaan verstevigd met graszoden en voorzien van een palissade. Pas daarna werden de tenten opgeslagen. De taken van de militairen bestonden onder andere uit het patrouilleren en onderhouden van de hoofdwegen en het bewaken van het kamp. Bij het verlaten van het kamp werden de wallen afgegraven en de grachten opgevuld zodat een eventuele vijand er nadien geen gebruik zou van kunnen maken. Via luchtfotografie zijn in Engeland en Schotland tientallen marskampen gekend, die toelaten om de routes te reconstrueren waarlangs de Romeinse legers zijn getrokken.

5.2.2 Augusteïsche kampen¹⁷⁶

Van de militaire expedities van Caesar langs de Rijn (55 en 53 v. Chr.) zijn tot nu toe geen archeologische sporen gekend. Pas vanaf de militaire bezetting van de Rijn onder Augustus (rond 16 – 13 v. Chr.) en de daaropvolgende Germanenoorlogen is de aanwezigheid van Romeinse militairen aan de grens archeologisch waarneembaar. Rond deze periode worden de legioenen aan de Rijn voor de eerste maal in duurzame kampen ondergebracht. Slechts enkele van deze kampen kenden een korte ingebruikname en werden niet overbouwd. In de tijd van Augustus hadden de militaire kampen vaak een polygonale omtrek. De verdedigingsinstallatie bestaat uit een wal (aarde en hout) die steeds aan de vijandelijke zijde met loodrechte houten planken werd bezet. Vóór deze verdediging lag een V-vormige verdedigingsgracht.

5.2.3 Vergelijking met gekende marskampen en Vroeg-Romeinse kampen

5.2.3.1 Nederland: het marskamp van Ermelo¹⁷⁷

In Ermelo (NL) werd een marskamp aangetroffen uit de 2de eeuw na Chr., het enige in Nederland tot nu toe. Het marskamp werd ingeplant op de westelijke helling van het dal van een beek. Binnen het kamp ligt een dekzandrug die wel hinderlijk moet geweest zijn bij de aanleg van het kamp, maar die wel een uitzicht bood op de omgeving. De vorm van het kamp in Ermelo is lichtjes ruitvormig en beslaat een oppervlak van 9,1 ha. De afmetingen van de zijden zijn 265 m (zuid), 310 m (noord), 370 m (west) en 357 m (oost). Er werd een 3 m brede wal aangelegd naast een droge gracht.

5.2.3.2 Noord-Frankrijk: het kamp van Arras Actiparc¹⁷⁸

In Arras werd een marskamp teruggevonden uit 50-40 v. Chr. Het kamp speelde een rol bij de controle van het Attrebatisch gebied. Het heeft een binnenoppervlakte van 70 bij 66 m, en bestaat uit een wal met palissade van 5 m breed. De gracht is verdubbeld door een ononderbroken gegraven gracht met een diepte van 2,70 tot 3 m diep en een breedte van maximum 5 à 6 m breed. Het profiel is V-vormig. Er werden twee fazen herkend. Binnenin werden resten van houtbouw en mogelijke kazernes waargenomen. De afmetingen van de grachten en het kamp sluiten goed aan bij deze uit Wervik. De lange zijde in Wervik is precies tweemaal zo groot als deze in Arras.

5.2.3.3 België (Vlaanderen): een reeks mogelijke Vroeg-Romeinse kampen langs het Romeinse wegennet

Prof. J. Mertens wees op de militaire oorsprong van een aantal Romeinse nederzettingen in België (Velzeke, Elewijt, Asse, Kortrijk, Tongeren, Liberchies, Braives en Doornik)¹⁷⁹. De nederzettingen zijn ontstaan als halteplaatsen bij de aanleg van het wegennet vanaf Augustus. Deze plaatsen hadden in de eerste plaats een militaire en economische rol en niet echt een administratieve rol. Het zijn voorraadbasissen voor de logistieke ondersteuning van het leger en verzamelplaatsen van regionale producten. Deze centra zijn vermoedelijk ook aangelegd door militaire ingenieurs, waardoor het niet verwonderlijk is dat ze vaak dezelfde vorm hebben als militaire kampen. Het vondstmateriaal verschilt wel van de echte kampen door het ontbreken van typische militaire objecten. Momenteel kunnen de kampen nog niet aan specifieke militaire acties worden gelinkt.

---

¹⁷⁶ Johnson 1987, 252.

¹⁷⁷ Hulst & Vredenberg 2007.

¹⁷⁸ Jacques & Prilaux 2003.

¹⁷⁹ Mertens 1986b.

De zogenaamde militaire sporen bestaan vaak enkel uit de vondst van een Vroeg-Romeinse spitsgracht. Vandaag wordt het militaire aspect bij een aantal sites betwist. Voor de weg van Boulogne naar Keulen werden dergelijke spitsgrachten teruggevonden in Tongeren, Liberchies, Braives en Doornik. De breedte van deze grachten kan reiken tot 8 m breed en 4,5 m diep (Tongeren en Braives). In Tongeren was aan de binnenzijde een wal gelegen met een houten *framework* en werd er Arretijnse *terra sigillata* teruggevonden in de gracht. Er werden verder geen typische militaire objecten aangetroffen.

Een aantal van deze sites kunnen vermoedelijk gekoppeld worden aan de (secundaire) weg van Wervik naar Tongeren (zie **Hoofdstuk IV: 5.2.1. Wervik – Tongeren**). Het gaat om Wange, Velzeke, Elewijt, Asse, Kortrijk, Kooigem en nu mogelijk ook Wervik.

- Velzeke¹⁸⁰

In Velzeke werden de grachten van een Augusteïsch kamp teruggevonden. Het kamp heeft drie verschillende V-vormige grachten. De binnenste gracht is 4 m breed en 2,4 tot 2,8 m diep. Dit zijn dezelfde afmetingen als in Wervik. De buitengrachten zijn minder diep, namelijk tussen 1,40 en 2 m. Aan de binnenzijde werden de sporen van een aarden wal gevonden. Het kamp heeft een onregelmatig grondplan. De *vicus* ontwikkelde zich ten oosten hiervan (identiek scenario als in Wervik).

- Elewijt¹⁸¹

In Elewijt werd een V-vormige gracht aangetroffen met inheems aardewerk en Arretijnse *terra sigillata*.

- Asse

Er zouden verschillende vondsten uit de 1ste eeuw v. Chr. (Arretijnse *terra sigillata* en inheemse waar, Gallische en Augusteïsche munten) zijn gedaan in Asse¹⁸². Volgens Prof. J. Mertens zou een *oppidum* een Romeins kamp voorafgaan. Bij recente opgravingen in Asse werd een grote gracht aangetroffen die wordt geïnterpreteerd als omgrachting van de *vicus*¹⁸³. Deze gracht is op luchtfoto's verder te volgen. In Asse werden ook tal van *militaria* aangetroffen.

- Kortrijk¹⁸⁴

Volgens prof. J. Mertens zou er ook een V-vormige gracht gevonden zijn in Kortrijk maar deze kon verder niet gedateerd worden. Mogelijk bedoelt hij hier de V-vormige gracht uit het Kooigembos.

- Kooigembos¹⁸⁵

Er werd een spitsgracht van 3 m breed en 1,5 en 2 m diep opgegraven. De oudste fase van de gracht begint ten vroegste vanaf 25-20 v. Chr. tot 5-10 n. Chr. en loopt ten einde tijdens de periode 15-20 n. Chr. tot ca. 40 n. Chr. De functie van de gracht is niet duidelijk. Er worden verschillende opties naar voor geschoven: (mars-)kamp, religieus enclos, versterkte hoogtesite en/of versterkte *ferme indigène*.

- Wange-Damekot (Landen)¹⁸⁶

De site is ten zuiden van de Romeinse weg tussen Tongeren en Tienen gelegen. Er werd een spitsgracht met enkelbreker aangetroffen die over een afstand van 235 m kon gevolgd worden. De gracht maakt een knik op een bepaald moment. Er werd geen spoor van een wal gevonden. De maximale breedte van de gracht is 2,70 m en 1,65 m diep. Er werden onder meer handgevormd aardewerk, fragmenten van

---

¹⁸⁰ Rogge & Van Durme 1987, 35-36.

¹⁸¹ Mertens 1986b, 161.

¹⁸² Mertens 1986b, 161-162.

¹⁸³ Magerman 2008.

¹⁸⁴ Mertens 1986b, 164.

¹⁸⁵ Reniere 2009.

¹⁸⁶ Opsteyn 2001.

glazen armbanden, slingerkogels en een munt van het *Avaucia*-type 744 gevonden. Er wordt vermoed dat het om een Augusteïsch kamp gaat.

- Wervik

In Wervik wordt de kruisvorm van de straten (Nieuwstraat en Donkerstraat/Groenstraat) die de kern van de *vicus* vormen, soms geïnterpreteerd als het restant van een Vroeg-Romeins militair kamp. De vorm is onregelmatig wat zou kunnen wijzen op een Augusteïsch kamp. Binnen dit mogelijke kamp die later uitgroeide tot *vicus* werden een aantal vondsten gedaan (*phalera* (?), speerpunt en mantelspelden) die de militaire aanwezigheid eventueel kunnen bevestigen. De bronzen mantelspelden worden hier niet besproken.

Phalera of meubelbeslag

FIG. 111 *Phalera* of meubelbeslag uit Wervik (F. Wyffels, VIOE).

Eerst verwijzen we naar een vondst een *phalera* of een fragment meubelbeslag op de opgraving van het Sint-Maartensplein¹⁸⁷ in Wervik. Het gaat om een bronzen schijf waarop de buste van een bebaarde man is afgebeeld.

Phalerae zijn militaire eretekens en komen op vanaf de Augusteïsche periode¹⁸⁸. Ze werden meestal in een serie van negen gedragen op het kuras. Vanaf de Claudische – Flavische periode horen bij de paardenuitrusting ook uitwerkte *phalerae* en hangers. Indien het exemplaar uit Wervik¹⁸⁹ een *phalera* is, behoort het tot het type antropomorfe *phalera*. Aan de achterzijde zijn geen sporen van een aanhechting zichtbaar. In vergelijking met de overige typen worden weinig antropomorfe *phalerae* teruggevonden. In de legerkampen aan de Rijn toont dit lederbeslag eerder gehelmde vrouwenbustes, waarschijnlijk Minerva of Victoria, en Medusa-hoofden, waarvan er ook enkele in de Romeinse villa te Wange teruggevonden zijn. De antropomorfe *phalera* gevonden in het *castellum* van Oudenburg daarentegen toont een buste van een bebaarde man met (Phrygische) muts¹⁹⁰.

¹⁸⁷ In het bezit van de Heemkundige Kring van Wervik, vondst uit de opgraving van het Sint-Maartensplein, mondelinge informatie van Stefaan Debonne, heemkundige kring Wervik, waarvoor onze dank.

¹⁸⁸ Nicolay 2007, 41-44.

¹⁸⁹ Met dank aan Sofie Scheltjens voor de beschrijving van het object.

¹⁹⁰ Vanhoutte 2007, 223.

Het kan eveneens om een fragment meubelbeslag gaan. Mogelijk kan de figuur dan geïnterpreteerd worden als zijnde *Bacchus*. Op een aantal plaatsen werden soortgelijke objecten aangetroffen op houten kisten (vb. Pompeï)¹⁹¹. Het militaire karakter vervalft in dit geval.

Speerpunt

FIG. 112 Speerpunt uit Wervik (F. Wyffels, VIOE).

Daarnaast werd nog een speerpunt gevonden in het centrum van Wervik die mogelijk Romeins is. In de schacht bevinden zich nog fragmentjes hout.

5.2.4 Kampen van latere of ongekende datering in de onmiddellijke omgeving

Naast de bovenvermelde sporen zijn er in de onmiddellijke omgeving van Wervik twee Romeinse kampen gekend. Het gaat om Kortrijk en Caëstre (FR). In Kortrijk werden de resten van een stenen Laat-Romeins kamp aangetroffen¹⁹². In de *Notitia Dignitatum* (4de eeuw) wordt zelf de troepenafdeling vermeld die in dit kamp was gestationeerd, namelijk de *Cortoriacenses*¹⁹³. Op basis van toponymie wordt vermoed dat een (Vroeg-)Romeins kamp te situeren is in Caëstre¹⁹⁴, gelegen aan de Romeinse weg tussen Cassel via Estaires naar Doornik.

5.2.5 Regionaal kader: argumenten voor een marskamp in Wervik?

5.2.5.1 Controle op de lokale bevolking (Menapii)

Tijdens de Gallische oorlog (58-50 v. Chr.) werd deze bos- en moerasrijke streek bewoond door de Menapiërs. Caesar beschrijft in zijn *De Bello Gallico*¹⁹⁵ dat de bevolking zich bij iedere poging om hen te onderwerpen telkens terugtrok met hun bezittingen en veestapel in deze onherbergzame moerasbossen, waarin het leger niet kon doordringen. Een aantal stammen waaronder de *Menapii* vormden een coalitie tegen de Romeinse invallen. In 53 v. Chr. werd de stam toch overwonnen en onderworpen door Caesar nadat hij een groot stuk woud liet kappen en verschillende dorpen in de as legde. Tijdens deze acties verbleven de soldaten in tentenkampen.

5.2.5.2 Halteplaats tussen Cassel en Doornik

De Peutingerkaart (zie **Hoofdstuk IV: 4.1.1 *Tabula Peutingeriana***) duidt Wervik aan als halteplaats tussen Cassel en Doornik. De afstand van Cassel naar Wervik over het veronderstelde tracé bedraagt ongeveer 35 km. Ook de afstand van Wervik naar Doornik bedraagt ongeveer 30 tot 35 km. Een gewone dagmars bij het Romeinse leger bedroeg 20 tot 25 km, een grote dagmars 30 tot 35 km en een geforceerde dagmars 40 tot 50 km¹⁹⁶. Wervik ligt dus op een grote dagmars verwijderd van Cassel en Doornik. Er kan verondersteld worden dat hier een rustpunt of overnachtingsmogelijkheden waren geïnstalleerd.

5.2.5.3 Strategische controlepost voor de omgeving

Omwille van de strategische ligging van de plaats is er nood aan militaire aanwezigheid om dit gebied te controleren. De weg van Boulogne naar Bavay zou ter hoogte van Wervik immers de Leie oversteken, waardoor de kruising van twee belangrijke verkeersaders wordt gevormd. Net ten zuiden

¹⁹¹ Kemkes 1995, 389-396.

¹⁹² Despriet 2008.

¹⁹³ Rogge 1988, 45.

¹⁹⁴ Roobaert 2003.

¹⁹⁵ Boek III.28-29.

¹⁹⁶ Van Daele 2003, 143.

van de *vicus* en de Leie, op huidig Frans grondgebied in Wervicq-Sud, ligt een heuvel *La Montagne* die een strategisch uitzicht biedt op de hele omgeving. Vermoedelijk maakten de Romeinen van deze hoogte gebruik maar voorlopig werden hiervan nog geen sporen teruggevonden¹⁹⁷. Vanuit deze veilige uitvalsbasis konden de soldaten ook de weg onderhouden en controleren.

FIG. 113 Ligging van de *vicus* en de opgravingssite tegenover de Leie en *La Montagne* (bron: www.ign.fr, Verbrugge A., VIOE).

5.3 Oefenkamp¹⁹⁸

Een aparte categorie van Romeinse kampen zijn de zogenaamde oefenkampen. De soldaten moesten grachten en omwallingen aanleggen om zich te bekwamen in de techniek van het opwerpen van een kamp of als drill oefening om deze techniek te blijven toepassen. Het was vermoedelijk ook een manier om de soldaten bezig en in vorm te houden.

Dergelijke sporen worden meestal in de onmiddellijke omgeving van legioenforten aangetroffen, bijvoorbeeld in Xanten. Vaak doorkruisen de sporen elkaar en hebben ze ook een verschillende oriëntatie.

6. Eindconclusie/discussie

Op de site werd een brede Late IJzertijd/Vroeg-Romeinse gracht gevonden in een L-vorm. Het gaat vermoedelijk om een onafgewerkte structuur die kort na zijn realisatie werd gedempt of dichtstoot. De omvang van de gracht verradt een georganiseerd (militair) gebeuren. Als eindconclusie/discussie worden hier een aantal **pro- en contra-argumenten** opgesomd voor een onafgewerkt Vroeg-Romeins mars- of oefenkamp.

6.1 Ligging

De ligging van de plaats biedt een aantal argumenten voor de aanleg van een dergelijk kamp. Er is de ligging aan de belangrijke Romeinse weg tussen Boulogne en Bavay, die bij de aanleg voornamelijk een militaire functie had. Veilige halteplaatsen langs de weg vormden een uitvalsbasis voor het leger. Wervik ligt op een grote dagmars verwijderd van Cassel en Doornik langs deze weg. De kruising van de weg met de Leie vormt hier ook het kruispunt van twee belangrijke verkeersaders.

Daartegenover staat dat de ligging van de site *De Pionier* voor de inplanting van een kamp misschien minder vanzelfsprekend is. De site is wel gelegen net aan de belangrijke weg, op de oever van een beek en net buiten de Romeinse *vicus*, maar het is niet uit te sluiten dat een potentieel 'volwaardig' Romeins kamp misschien eerder gelegen was binnen het areaal van de latere *vicus* (het stratenplan toont immers nog een 'litteken' van een mogelijk kamp) of op een hoogte zoals *La Montagne* (FR). De

¹⁹⁷ Tijdens WO I was een Duits militair hospitaal gelegen op de heuvel. Gedurende vier jaar werden honderden gesneuvelde soldaten tijdelijk begraven rond het hospitaal over de volledige heuvel in afwachting om ze na de oorlog te herbegraven op gecentraliseerde militaire begraafplaatsen. Er moet dus rekening gehouden worden met een grote verstoring van de ondergrond.

¹⁹⁸ Van Daele 2003, 157.

meeste gekende Romeinse militaire installaties (bijvoorbeeld Aalter - *Loveld*, Asse (?)) liggen immers op een hoogte in het landschap.

6.2 Vorm en opbouw

De grootte van de gracht wijst op een georganiseerd gebeuren door het leger. Het intentioneel dempen van de grachten na de opgave van een Romeins kamp, wat hier mogelijk het geval was, is een gekend fenomeen. De vorm van de lange zijde (met knik) kan wijzen op een polygonale vorm, typisch voor Vroeg-Romeinse kampen. De grootte van het kamp sluit het dichtst aan bij dat van Arras (FR). Een aantal kampen vertonen dezelfde afmetingen voor de breedte en diepte van de gracht.

Verskillende aspecten pleiten tegen de hypothese van een kamp. Zo werd in Wervik geen spitsgracht met enkelbreker aangetroffen maar werd een komvormige bodem vastgesteld. De meeste gekende marskampen zijn bovendien groter in oppervlak; enkel het kamp in Arras is kleiner. Een ingang op de hoek, zoals in Wervik wordt verondersteld, is atypisch. Er werden ook geen aanwijzingen gevonden voor een wal of palissade (enkel aanwijzing voor een aantal paalsporen). Aan de hand van de opvulling van de gracht kan opgemaakt worden dat de aarde uit de noordelijke korte zijde aan de buitenkant van de L-vorm werd gestockeerd en aan de oostelijke lange zijde aan de binnenkant van de L-vorm wat onlogisch is voor de aanleg van een kamp. Bij oefenkampen speelt dit veel minder een rol.

6.3 Militaire sporen

In de onmiddellijke omgeving zijn verschillende aanwijzingen terug te vinden voor de Romeinse militaire aanwezigheid in de regio. Vermeldenswaardig zijn een aantal vondsten in de *vicus*, de aanwezigheid van de weg Boulogne-Bavay en de kampen in Arras, Caëstre of Kortrijk. Er werden geen typisch militaire vondsten gedaan in de gracht op de site van *De Pionier*. In één van de crematiegraven (zie **Hoofdstuk VI**) werden talrijke schoenspijkers gevonden die eventueel van een soldatensandaal afkomstig kunnen zijn. In een ander graf werd een ijzeren ring aangetroffen met de aanzet van een holte voor een steen/gem. Dergelijke ringen werden veel door soldaten gedragen. Dit biedt echter geen garantie om dit object met zekerheid te kunnen toewijzen aan een militair.

Hoofdstuk VI : Romeinse brandrestengraven

1. Spreiding en beschrijving (fig. 6 en 41)

Verspreid over het terrein kwamen 11 Romeinse graven aan het licht. Hierbij worden drie twijfelgevallen gerekend (graf 8-10) waarvan enkel de vermoedelijke bodem bewaard is gebleven. Tijdens het proefsleuvenonderzoek en de opgraving werden daarnaast nog op verschillende plaatsen concentraties mollengangen met een houtskoolrijke vulling aangetroffen. Vermoedelijk gaat het in die gevallen eveneens om de laatste restanten van crematiegraven waaruit een veel groter grafveld kan geconcludeerd worden dat verstoord is door recentere landbouwactiviteiten. Het Romeinse graf dat in het verleden in de Zuidlaan (zie **Hoofdstuk I**) werd aangetroffen ten zuidoosten van de site zal ook behoord hebben tot dit grafveld. Het strekte zich uit langs de belangrijke invalsweg net buiten de nederzetting. Verdere indicaties voor vergraven graven zijn een aantal vondsten uit de ploeglaag in de omgeving van andere graven (zie onder).

Behalve een cluster van vijf graven, liggen de graven verspreid over het volledige terrein. Ze hebben verschillende oriëntaties. De meeste graven hebben een rechthoekige vorm. Behalve bij graf 10, werden geen sporen van *in situ* verbranding waargenomen. Vermoedelijk gebeurde de verbranding op een centrale verbrandplaats¹⁹⁹. Eén graf had een aparte nis met bijgift (graf 3). Verskillende graven hadden verbrande bijgiffen. De vulling van alle graven werd volledig gerecupereerd en uitgezeefd.

Graf	WP	Spoor	Verbrand bot	Vondsten
1	2	700	Ja	aardewerk, 19 nagels
2	6	702	Ja	1 scherf, fragment ijzeren ring, 3 nagels
3	2'	703	Ja	aardewerk, 57 nagels

¹⁹⁹ www.onderzoeksbalans.be, Onderzoeksbalans Archeologie, 5.6.2.4 Begraving.

4	2'	704	Ja	aardewerk, 38 nagels, fragment brons
5	2'	701	Ja	57 nagels
6	9'	1000	Ja	aardewerk, 1 nagel
7	4C	1020	Nee	aardewerk, 3 nagels, fragmentje blauw glas (verbrand) mogelijk van armband

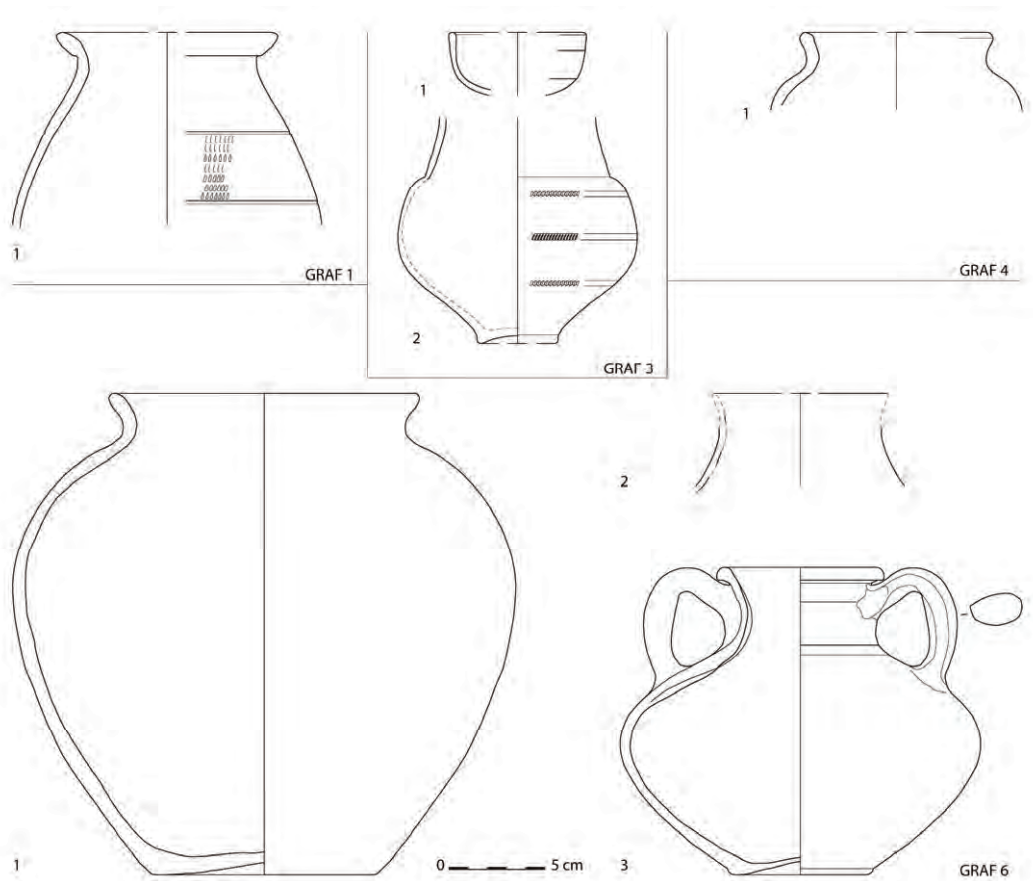
TABEL 5 Lijst van de graven met vondsten.

1.1 Cluster graven in WP2'/6

Op ongeveer 45 m ten noorden van weg 1 werd een cluster van vijf graven vrijgelegd, de graven 1 tot 5. Vier van de vijf graven hebben een noord-zuidoriëntatie; graf 5 heeft een noordwest-zuidoost-oriëntatie. De graven liggen binnen een straal van 17 m.

FIG. 115 Aardewerk uit de graven (S. Mazereel, VIOE).

FIG. 116 Vondsten uit de brandrestengraven: **A.** graf 3. **B.** graf 6. (WER-PIO-09-2305-2395).

In alle graven van de cluster werden ijzeren nagels gevonden, afkomstig van houten timmerconstructies en van schoeisel. Behalve graf 5 werd in de graven ook aardewerk aangetroffen.

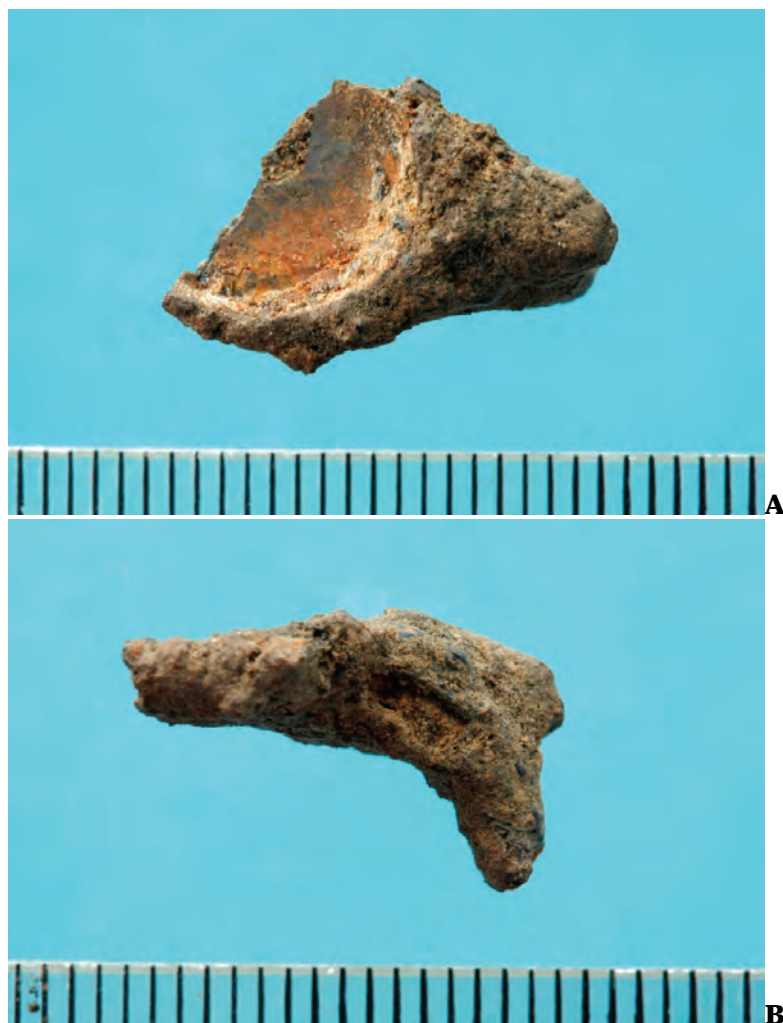
In graf 1 betreft het een Vroeg-Romeinse beker met rolstempelversiering in grijs reducerend gebakken aardewerk in een typische *terra rubra*-vorm (**fig. 115**). Bij graf 3 (**fig. 115-116**) werd in een aparte nis buiten het graf een Trierse geverniste beker (type *Niederbieber 33a*) (200-276 n. Chr.)²⁰⁰ gevonden en een rand van een klein kommetje in geverniste waar (type *Ritterling 8/Drag. 40*)²⁰¹, vermoedelijk uit Centraal-Gallië (2de-3de eeuw). De nis lag ten zuidwesten van het graf. Graf 4 leverde een verbrande rand van een handgevormde pot met naar buiten gebogen rand op. In de graven 3 en 4 werd telkens een scherp Oost-Gallische *terra sigillata* (Argonne, vermoedelijk in de 2de-3de eeuw) gevonden²⁰².

Verder werd in graf 2 een fragment van een ijzeren ring (**fig. 117**) met de aanzet van de uitsparing voor een steen gevonden en een fragment brons in graf 4. Dergelijke ringen werden onder andere gedragen door Romeinse soldaten. De exacte diameter van de ring is niet af te leiden.

²⁰⁰ Symonds 1992, 49-53.

²⁰¹ Symonds 1992, 19-20.

²⁰² Met dank aan Wim De Clercq (Universiteit Gent) voor macroscopische analyse.

FIG. 117 IJzeren ring met de aanzet van de uitsparing voor een steen: **A.** Voorzijde. **B.** Bovenzijde (H. Denis, VIOE).

In de omgeving van de cluster graven werd in de ploeglaag een verguld Romeins rond medaillon (**fig. 118**) gevonden²⁰³, vermoedelijk afkomstig van een verstoord graf. Het toont een naakte zittende figuur met een gedrapeerd laken om de lenden. In zijn rechterhand heeft het individu een staf vast waarrond twee slangen zijn geslingerd, het symbool van Mercurius. Het object is 1,3 cm groot, maar het is duidelijk dat het oorspronkelijk groter was, want het is bijgesneden en afgerond. Aan de achterzijde vertoont het een lichte uitholling. Het medaillon was mogelijk een ereteken voor een soldaat.

²⁰³ Prospectievondst door Albert Koopman.

FIG. 118 Verguld medaillon met afbeelding van Mercurius: **A.** Voorzijde. **B.** Achterzijde (H. Denis, VIOE).

In dezelfde zone werd een glazen kraal (**fig. 119**) en een bewerkte zandsteen (**fig. 61 links**) gevonden. De kraal in blauw glas werd gevonden in de afgegraven grond van WP 2. Het gaat om een ronde kraal van 9 mm groot en 2 mm dik. De zandsteen, een tegel, werd gevonden in de ploeglaag of in de onderliggende bruine laag tijdens het afgraven. Misschien is de steen afkomstig van een geplaveide fase van de weg en werd deze gerecupereerd als gedenksteen voor een graf.

FIG. 119 Glazen kraal (H. Denis, VIOE).

1.2 Graf 10 (fig. 115-116 en 119)

Dit geïsoleerde graf uit WP 9 ligt op 42 m ten noorden van weg 1 en op 140 m ten zuiden van bovengenoemde cluster. Een kijkvenster ten noorden van het graf bracht geen andere graven meer aan het licht. Er werd een ensemble uit de Vroeg-Romeinse periode aangetroffen. Het gaat om een flesvorm in handgevormde waar met één zwaar verbrande zijde. Deze vorm is courant in de Late IJzertijd tot de Vroeg-Romeinse tijd²⁰⁴. Daarnaast kwam een kruik aan het licht in grijs reducerend gebakken gedraaid aardewerk met twee tweeledige oren, vermoedelijk een lokaal Vroeg-Romeins fabricaat. Ten slotte werd nog een fragment van een derde pot gevonden. Het gaat om de verbrande rand van een *terra nigra*-beker (type *Holwerda 26/27*), voornamelijk in de tweede helft van de 1ste eeuw tot de 2de eeuw te dateren²⁰⁵.

1.3 Graf 7

Bij graf 7 is de vondst van een verbrand fragment blauw glas vermeldenswaardig dat aan het licht kwam tijdens het zeven. Mogelijk is het fragment afkomstig van een armband.

2. Besluit

De graven behoren vermoedelijk tot een uitgestrekt grafveld waarvan slechts enkele graven bewaard bleven. Ze werden willekeurig aangelegd, soms geclusterd, langs de Romeinse weg en buiten de nederzetting. Het grafveld beperkt zich niet tot het opgravingsgebied maar reikt zeker nog tot daarbuiten. Er werden zowel Vroeg-Romeinse als 2de- tot 3de- eeuwse graven aangetroffen.

Hoofdstuk VII : Romeins dubbel grachtensysteem

1. Situering (fig. 5)

²⁰⁴ De Clercq 2009, 432.

²⁰⁵ Vermeulen 1992, 85.

In de meeste werkputten werd een dubbele gracht herkend. In WP 1 A (**fig. 120**) maken de grachten een hoek. Aan het zuidelijk uiteinde van de lange zijde van de 'grote gracht' (zie **Hoofdstuk V**) wordt het systeem complexer met verschillende nieuwe segmenten en lijken de grachten zelfs te kruisen.

FIG. 120 Zicht naar het zuidwesten op WP 1A: Dubbel grachtensysteem (a), Romeinse gracht (b), post-middeleeuwse grachten (c), IJzertijdgracht (d). (WER-PIO-09-1161).

In WP 4 en 9 sluiten de grachten aan op de afwateringsgrachten van de Romeinse wegen (zie **Hoofdstuk IV**). Op een aantal plaatsen kan eveneens een relatie met de 'grote gracht' worden gezien. In WP 2-6-7 is slechts één gracht te zien. De gracht ligt direct naast de 'grote gracht' en loopt er parallel mee. Hieruit kan afgeleid worden dat de 'grote gracht' zichtbaar was bij de aanleg van dit grachtensysteem. Mogelijk werd de 'grote gracht' onderdeel van een nieuw grachtensysteem. Vanuit het zuidelijke uiteinde van de lange zijde van de 'grote gracht' vertrekt de tweede gracht. Er is geen oversnijding waar te nemen tussen de tweede gracht en de vulling van de oudste fase van de 'grote gracht' (**fig. 90: C1-C2**).

In het noordwesten werden haaks op het eindpunt van de korte zijde van de 'grote gracht' twee Romeinse parallelle grachten aangesneden (WP 10). Eén van de grachten splitst zich verder op in twee grachten. Twee parallelle grachten in het verlengde van deze grachten konden naar het zuidwesten gevolgd worden (WP 11). In WP 11 C maakt de dubbele gracht een hoek om vervolgens naar de Romeinse weg te lopen en erop aan te sluiten. Vanuit de hoek in WP 11 C was ook de aanzet van een nieuwe gracht zichtbaar die naar het westen verder loopt.

2. Beschrijving (**fig. 91: I; 121**)

In de buitenste vulling van de grachten is meestal het proces van *mottling* (oxiderend milieu) zichtbaar, terwijl de kern een homogene lichtblauwe vulling (reducerend milieu) vertoont, met soms houtskoolrijke vlekken. Er werden verschillende coupes gemaakt op de grachten in de verschillende werkputten. Bij de meeste coupes waren de grachten ongeveer 0,5 m diep bewaard onder de bruine (post-)middeleeuwse laag. De grachten hebben een komvormig profiel.

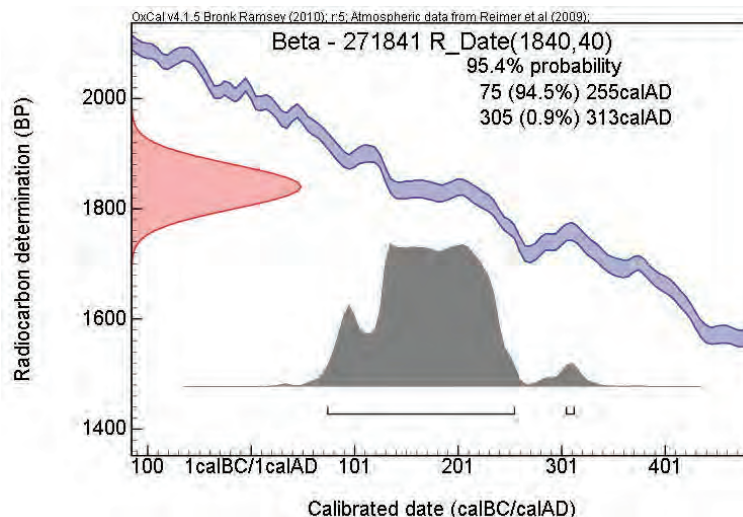
FIG. 121 Coupes op de dubbele gracht: **A.** WP 11B. **B.** WP 8' (WER-PIO-09-3353-2541).

3. Datering

3.1 ¹⁴C-datering

Een datering (Beta – 271841) werd uitgevoerd op een houtskoolmonster (monsternummer 15) afkomstig uit de vulling van de dubbele gracht in WP11 C. Het monster komt uit de top van de centrale vulling. De analyse leverde een datering op van **1840±40 BP** of **75 cal AD (95.4%) 313 cal AD**. Deze datering geldt als *terminus post quem* voor de demping van de gracht. Dit komt overeen met de Midden- tot Laat-Romeinse periode.

FIG. 122 Resultaat van de koolstof 14-datering op de dubbele gracht (Beta – 271841) (Resultaten van Beta Analytic Inc., gekalibreerd met OxCal versie 4.1).

3.2 Vondsten

3.2.1 Aardewerk

In de grachten werden 250 scherven gevonden, waarvan 28 (post-)middeleeuws zijn. Het grootste deel van de overige scherven (78%) bestaat uit handgevormd aardewerk in IJzertijdtraditie. Er werden een aantal randen ingezameld van potten met naar buiten gebogen rand. Een aantal versierde scherven vertonen schuine spatelindrukken op de schouder, stokindrukjes en/of verticale kamstrepen. Er werden vijf fragmenten *terra sigillata* gevonden verspreid in de vulling van de grachten. Vier van de vijf zijn Zuid-Gallisch (type *Drag. 18 en 15/17*) en één is Centraal-Gallisch. De meeste scherven kunnen dus in de 1ste eeuw gedateerd worden²⁰⁶. Daarnaast behoren 24 scherven tot de groep van de kruiken, kruikamforen en amforen, waarbij vooral zeepwaachtige baksels in het oog springen. Bij het reducerend gebakken gedraaid aardewerk horen 14 scherven waaronder een aantal randfragmenten, één halsfragment van een tronconische beker (Arras of Arrasimitatie), twee wandscherven Arraswaar en een standvoet. Acht scherven zijn wandscherven van *dolia*. Ten slotte behoren vier scherven tot de groep van het oxiderend gebakken gedraaid aardewerk, waarvan één *terra rubra*-achtige scherv met rolstempelversiering.

Aan de hand van het aardewerk kan een Vroeg- tot mogelijk Midden-Romeinse datering worden vooropgesteld.

3.2.2 Varia

Naast het aardewerk werden nog een aantal andere vondsten ingezameld. Het gaat om 39 metaalslakken, acht nagels, drie ijzeren voorwerpen, drie *imbrex*fragmenten, 13 *tegula*fragmenten, vijf fragmenten glas (waaronder vensterglas) en zeven bewerkte stukken steen (waaronder een fragment maalsteen). Eén ijzeren voorwerp (VIOE 1372.4) werd doorgelicht met röntgenstralen maar dit leverde geen duidelijk object op²⁰⁷.

4. Conclusie

Dit dubbele grachtensysteem werd mogelijk gegraven in de Vroeg-Romeinse periode, in dezelfde periode als die van de aanleg van de wegen en de 'grote gracht'. Het grachtensysteem sluit ook aan op deze structuren. Er kan niet worden uitgesloten dat de grachten al aanwezig waren vóór de aanleg van de wegen en de 'grote gracht' en deel uitmaakten van een zogenaamde *ferme indigène*. Bij de aanleg van de wegen en de 'grote gracht' zou in dat geval gebruik zijn gemaakt van een bestaand systeem. De grachten blijven vervolgens nog tot in de Midden-Romeinse en/of Laat-Romeinse periode in gebruik.

²⁰⁶ Met dank aan Wim De Clercq (Universiteit Gent) voor de macroscopische analyse.

²⁰⁷ Uitgevoerd door Ansje Cools (VIOE).

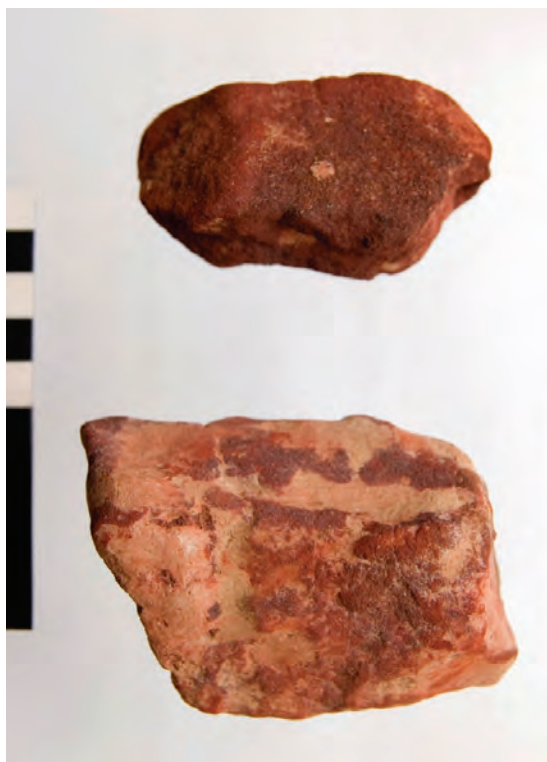
Hoofdstuk VIII : Bespreking van een aantal vondstcategorieën

1. Steenmateriaal²⁰⁸

In totaal werden 207 stenen verzameld (natuurlijke silex niet meegerekend). Deze werden onderverdeeld in verschillende steentypes. Alle stenen worden samen besproken, zonder chronologisch of ruimtelijk onderscheid. De samenstelling van de steentypes in Wervik is sterk gelijkend aan die van andere Romeinse sites, zoals bijvoorbeeld Evergem - *Kluizendok*.

1.1 Lokale ijzerzandsteen (45,4%)

Deze bruingele korrelige steen komt het meest voor op de site. De stenen worden zowel in de IJzertijdsporen, de Romeinse grachten als bij de Romeinse wegen gevonden. Het herkomstgebied van deze steen bevindt zich op van de heuveltoppen in de Vlaamse Ardennen en in Heuvelland²⁰⁹. Op sommige fragmenten zijn ijzeraders zichtbaar. Andere fragmenten hebben een roder uitzicht omdat ze een hoog ijzergehalte hebben. Twee stenen zijn bijzonder ijzerrijk (60 tot 70 % ijzer) en hebben hierdoor een opvallend rode kleur (**fig. 123**). Deze stenen werden mogelijk geselecteerd voor ijzerextractie (er werden immers talrijke metaalslakken aangetroffen die wijzen op metaalbewerking op de site), maar werden hier vermoedelijk eerder aangewend voor kleurpigment (rood). Bij deze laatste kan gedacht worden aan de typische rode kleur die soms gebruikt wordt op aardewerk in de IJzertijd. Eén steen werd gevonden in de bovenste vulling van de IJzertijdwaterput/-kuil. Een ander fragment werd gevonden tijdens het vooronderzoek in de 'grote gracht'. De andere ijzerzandstenen werden mogelijk gebruikt als bouw materiaal. Veel fragmenten hebben wel één of meerdere uitgesleten of uitgeschuurde zijden wat een functie als slijpsteen doet vermoeden.

FIG. 123 Lokale (rode) ijzerzandsteen (F. Wyffels, VIOE).

²⁰⁸ Met dank aan Patrick Degryse (Afdeling Geologie KUL) en Frank Ghelaude (Artesis Hogeschool Antwerpen). Een gedetailleerde inventaris van het steenmateriaal is te vinden op bijgevoegde CD.

1.2 Zandsteen (32,4%)

Het betreft een witte tot rood gekleurde fijne zandsteen met vaak een ijzerrijke patina. De zandstenen werden geïmporteerd: de herkomst ligt in Vlaams-Brabant (vb. Wommersom), Noord-Frankrijk (Amiens, Arras, Béthune, Douai) of Henegouwen (Bray – Binche). Tussen de zandstenen zijn verschillende variaties te herkennen, wat een herkomst uit verschillende locaties doet vermoeden. Waarschijnlijk werden de stenen doelbewust verzameld.

De meeste van de zandstenen zijn bewerkt. Soms zijn hoeken of stukken van (straat)tegels herkenbaar. Vermoedelijk zijn de meeste stenen restanten van de geplaveide fase van de Romeinse weg(en). In het bijzonder te vermelden zijn twee stenen (**fig. 61**). Vondst 761 is een volledig bewaarde tegel met één vlakke afgesleten bovenzijde en een ruwe onderzijde. De zijkanten zijn mooi afgevlakt. De tegel is 30 cm lang, 16,5 tot 18 cm breed en 6 tot 8 cm dik. In Waudrez werden negatiefindruckken gevonden van straattegels die afmetingen hadden van 40 tot 45 cm op 25 tot 30 cm²¹⁰. De tegel van *De Pionier* is dus een stuk kleiner maar de functie als straattegel ligt wel voor de hand. De steen werd gevonden tijdens het afgraven van werkput 6, 40 m ten oosten van de westelijke sleufrand, tegen de zuidelijke rand van sleuf, in de ploeglaag of de bruine (post-)middeleeuwse laag er onder. Het is mogelijk dat de steen hergebruikt is als grafsteen en hierdoor ontsnapt is aan het opbreken van de Romeinse weg. Een andere opmerkelijke steen (vondst 38) kwam aan het licht tijdens het proefsleuvenonderzoek, meer bepaald tijdens het graven van de coupe op de weg. Het gaat om een tegel met zowel een ruwe boven- als onderzijde. De steen heeft drie afgevlakte zijdes, is 33 cm lang, 21 tot 23 cm breed en 3 tot 5 cm dik. Deze steen kan mogelijk gediend hebben als boordsteen, of het gaat om een onafgewerkt product.

Dit steentype wordt courant gevonden op Romeinse sites. Toch werd ook in een aantal kuilen uit het IJzertijdgebouw en in de IJzertijdwaterput/-kuil zandsteen aangetroffen. Er werden bovendien fragmenten van maalstenen uit zandsteen gevonden in een kuil van het IJzertijdgebouw (vondst 259 (S 17) **fig. 124**) en in de Late IJzertijd-gracht S 517 (**fig. 6: 27**) (vondsten 296 en 340). Het zijn maalstenen met een grote diameter en uitgeholde bovenzijde. In een poel(?) (S 1191) (**fig. 6: E**) werd een bewerkte zandsteen gevonden: het betreft een mooi afgeronde steen (vondst 724) met één afgevlakte zijde waarvoor een functie als wrijfsteen of pletsteen wordt vermoed.

FIG. 124 Rand van een maalsteen uit zandsteen gevonden in een kuil van het IJzertijdgebouw (F. Wyffels, VIOE).

²¹⁰ Deramaix 2006, 17.

1.3 Microconglomeraat (2,4%)

De herkomst ligt mogelijk in de Ardennen. Een maalsteen was in deze steen vervaardigd. Op een deel van het oppervlak zijn groeven bewaard en de aanzet van het centrale gat (vondst 523, **fig. 125**).

FIG. 125 Fragment van een maalsteen uit microconglomeraat (F. Wyffels, VIOE).

1.4 Stenen uit het Eifelgebied (2,9%)

Er werd onder meer één fragment van een maalsteen (vondst 13 uit 2008) uit het Eifelgebied aangetroffen. Op een deel van het oppervlak zijn groeven bewaard.

1.5 Silex

Verspreid over het terrein werd regelmatig natuurlijke silex aangetroffen. Deze silex is regionaal en komt vooral uit de streek rond de Kemmelberg. Tijdens de Romeinse periode werden deze stenen verzameld voor de fundering van de weg. Enkel silexstenen en rolkeien uit de fundering van de weg werden bijgehouden en sporadisch ook uit andere structuren.

1.6 Andere gesteenten (16,9%)

Hiertoe worden stenen gerekend die slechts sporadisch voorkomen op de site of waarvan de soort onbepaald is. Hieronder valt groen-blauwe schalie en schist (vondst 294). De herkomst ligt mogelijk in de Ardennen. Daarnaast komt ook leisteen en kleisteen voor.

2. Metaalslakken²¹¹

Slakken worden zowel gevormd tijdens de ijzerproductie, de ijzerraffinage als tijdens de ijzerbewerking. 'Productieslakken' zijn zeldzaam in Vlaanderen en wijzen op lokale kleinschalige productie van ruw ijzer. Dit proces kwam tot stand in een **oven** (gesloten systeem). Het gewonnen ijzer bestaat uit een sponsachtige massa ('wolf') die nog verder gezuiverd moet worden. Dit gebeurt

---

²¹¹ Met dank aan Patrick Degryse, Parsival Delrue (Examino cvba) en Archéopole (FR).

aan de hand van het herverhitten van de wolf. Hierbij ontstaan 'raffinageslakken' of 'herverhittingsslakken'.

De meeste slakken die in Vlaanderen worden gevonden zijn echter '**smeedslakken**' en worden gelinkt aan ijzerbewerking en aan een smidse. Dit proces wordt uitgevoerd in een **haard** (open systeem). De slakken aangetroffen in Wervik vallen allemaal binnen deze categorie. Smeedslakken komen meestal in of dicht bij een nederzetting voor. Ze werden vaak hergebruikt als wegverharding. Er kunnen twee groepen van smeedslakken onderscheiden worden: de kleinere, vormloze slakken en de grotere komvormige of planoconvexe slakken. Ze wijzen op de kwaliteit en de aard van een productie. Kleinere slakken kunnen een indicatie zijn voor kleinschalige activiteit, bijvoorbeeld voor het smeden van nagels. Beide categorieën zijn teruggevonden op *De Pionier*. Voorbeelden van kleine slakken zijn invnrs. 570 en 324; grotere smeedactiviteit is af te leiden van invnr. 479.

Tijdens het bewerken van metaal houdt de smid geregeld het metaal in het vuur van de haard. Hierbij valt smeedafval op de komvormige bodem van de haard en zo wordt de slak gevormd. Deze stolt en wordt meestal de volgende dag of bij een nieuwe smeedactiviteit verwijderd. Een dergelijke komvormige slak representeert dus één smeedactiviteit. Een mooi voorbeeld hiervan is vondst 283 (**fig. 126**). Sommige slakken bestaan uit meerdere opeengestapelde komvormige slakken en zijn het resultaat van meerdere smeedactiviteiten zonder het verwijderen van gestold smeedafval uit de oven. Een voorbeeld hiervan is vondst 542 (**fig. 127**).

De smeedslakken vormen zich in het heetste deel van de haard, op de plaats waar de lucht in de haard wordt geblazen om de houtskool te verhitten. Het is dan ook niet verwonderlijk dat een aantal van deze fragmenten nog een negatiefindruk tonen van een blaasbalg (voorbeeld invnr. 760, **fig. 128**). Op dit laatste fragment is ook duidelijk de binnen- (versinterd oppervlak) en buitenkant van de ovenwand te onderscheiden.

FIG. 126 Komvormige slak: **A.** Bovenzijde. **B.** Voorzijde (F. Wyffels, VIOE).

FIG. 127 Opééngestapelde komvormige slak: **A.** Bovenzijde. **B.** Voorzijde (F. Wyffels, VIOE).

FIG. 128 Slak met negatiefndruk van een blaasbalg (F. Wyffels, VIOE).

FIG. 129 Fragment van een opgesmolten ovenwand (F. Wyffels, VIOE).

Er werden op het terrein 133 metaalslakken verzameld waarvan enkele stukken van opgesmolten haardwanden of aangetaste klei. Vondst 524 (**fig. 129**) is een voorbeeld van een opgesmolten ovenwand. Sommige fragmenten vertonen een versinterd oppervlak, veroorzaakt door as die in contact komt met klei en opsmelt.

Het grootste aantal slakken (42) werd verzameld uit het Vroeg-Romeinse grachtensysteem (de dubbele grachten, zie **Hoofdstuk VII**). Iets minder slakken (37) werden aangetroffen bij de Romeinse wegen en structuren in relatie met de wegen. De slakken werden hier vermoedelijk aangewend bij de fundering van de wegen. Ook in de vulling van de 'grote gracht' werden verschillende metaalslakken aangetroffen (23), zowel uit de bovenste lichtblauwgrijze vulling als uit de onderste geoxideerde vulling.

Slechts acht metaalslakken werden gevonden in associatie met de IJzertijdsite. De meeste komen uit de zone van het hoofdgebouw. In een kuil van het IJzertijdgebouw (S 36) (**fig. 6: A**) werd een fragment gevonden dat mogelijk afkomstig is van een haardwand, namelijk van een beschermmuurtje dat tussen de blaasbalg en de eigenlijke haardwand zat. Bij dergelijke muurtjes vertoont de zone dicht bij de pijp vaak de typische verkleuring die ook op dit fragment zichtbaar is. De aanzet van het gat is ook zichtbaar. Het fragment is dun, wat aangeeft dat de oven waaraan dit fragment was geassocieerd op dit moment nog niet lang in gebruik was. Dergelijke oventjes zijn typisch voor de late La Tène-periode tot de Romeinse periode²¹². Ze worden bovendien vaak aangetroffen langs wegen omdat ze vaak geassocieerd worden met het werk van ambulante smeden. Verder werden ook mogelijke haardfragmenten gevonden in S 426 en S 405²¹³.

Daarnaast werden 23 metaalslakken verzameld, afkomstig uit (post-)middeleeuwse sporen, geïsoleerde sporen en losse vondsten.

Concluderend kan gesteld worden dat het hier hoofdzakelijk afval van smeedactiviteiten betreft. Hieronder vallen zowel slakken, fragmenten van haardwanden (gesmolten klei) als fragmenten as. De slakken zijn allemaal in secundaire positie gevonden. De smeedactiviteiten vonden evenwel in de directe omgeving plaats.

3. Terra sigillata

²¹² Mondelinge informatie en determinatie door Archéopole (FR), waarvoor onze dank.

²¹³ Determinatie door Archéopole (FR), waarvoor onze dank.

Op het terrein werden slechts 17 scherven *terra sigillata* teruggevonden. Hiervan kon bij 12 scherven via macroscopische analyse de herkomst bepaald worden²¹⁴. Zes scherven zijn van Zuid-Gallische oorsprong, drie van Centraal- en drie van Oost-gallische oorsprong. Bij de Zuid-Gallische *terra sigillata* bevindt zich mogelijk één scherf Arretijnse of Italische *sigillata*. Verder is nog de losse vondst te vermelden van een *terra sigillata*-scherf met een graffito (letter V). Het fragment dateert uit de 2de-3de eeuw.

Hoofdstuk IX : late en post-middeleeuwen

1.Hoeve *Kekelhede* ²¹⁵

Hoeve *Kekelhede* bevindt zich net ten noorden van het onderzochte terrein.

1.1 Bronnen

In het Wervikse disboek uit 1414 zijn enkele vermeldingen terug te vinden van de heerlijkheid *Kekelhede*. De heerlijkheid besloeg in die periode al een uitgestrekt gebied. Bij de opmeting in 1462 was het terrein ongeveer 57 ha groot. Volgens een opgave in 1755 bevatte het vier hofsteden waaronder de grootste hoeve *Ten Brant* was²¹⁶. Op de kaart van Ferraris (zie **fig. 82**) wordt hoeve *Kekelhede* weergegeven als een omgrachte hoeve, een site met walgracht.

1.2 Archeologische sporen

1.2.1 Percelering

Op het terrein werd een brede gracht (S 83, 432, 433, 568, 569 en 571) (zie **fig. 6: 31** en **fig. 120: C**) waargenomen die overeenkomt met de gracht afgebeeld op de Ferrariskaart. De gracht is 3,5 tot 4 m breed en heeft een noordoost-zuidwest oriëntatie. De structuur maakt een hoek van 90° in het zuidwesten. Verder naar het noordwesten sluit de gracht aan op een bestaande sloot, die in verbinding staat met de ingebuisde gracht (zie **Hoofdstuk I: 2.2**) en de Hoge Plankebeek. Bij het dieper afgraven en couperen werd duidelijk dat het gaat om twee afzonderlijke parallelle grachten. In de vulling van de gracht werd wat laat- maar vooral post-middeleeuws aardewerk aangetroffen en materiaal tot de vroege 19de eeuw. Het gaat onder meer om een scherfje majolica, rood aardewerk (onder andere een bord en een tegelfragment met gele sliblijnversiering), witbakkend aardewerk met tinglazuur (met stempel *made in holland, associ  t   céramique Maastricht*), maar ook fragmenten (moderne) dakpan en een knikker. Bovenaan werd de gracht afgedekt door middel van een grintpakket. Hierin werd een betonnen blok afkomstig van een tramspoor uit Wereldoorlog I (zie **Hoofdstuk X**) gerecupereerd. De gracht oversnijdt in WP1 B op twee plaatsen oudere, vermoedelijk Romeinse grachten.

Op het noordelijk profiel²¹⁷ van WP 1 A (**fig. 130**) is de doorsnede op de grote perceelsgracht zichtbaar. Deze doorsnede toont deze twee grachten van 1 m (**fig. 130: b**) en van 4 m (**fig. 130 : a**) breed. Gracht a oversnijdt mogelijk gracht b. De kleinste gracht heeft een homogene grijze vulling met bleke vlekken, de breedste gracht een homogene kleiige grijze tot donkergrijze vulling met roestkleurige vlekjes. De bodem van de grootste gracht ligt op ca. 1,80 m onder het huidige maaiveld; die van de kleinste op 1,15 m. Boven de gracht zakt de (post-)middeleeuwse bruine laag lichtjes door. Daarboven werd nog een grintpakket afgezet. Vermoedelijk is dit grintpakket van recente datum om de depressie in het akkerland te dempen.

²¹⁴ Met dank aan Wim De Clercq (Universiteit Gent) voor de macroscopische analyse.

²¹⁵ Desreumaux & Renier 1987.

²¹⁶ Gekend als een 'site met walgracht' uit de CAI (referentienummer 73398).

²¹⁷ Deze coupe staat wel schuin op de gracht.

FIG. 130 Coupe op de grote (post-)middeleeuwse perceelgracht in noordprofiel WP 1A: gracht 1 (a), gracht 2 (b), bruin (post-)middeleeuws pakket (c), grintpakket (d), ploeglaag (e) (WER-PIO-09-3233).

Verder komen op de site nog verschillende grachten en geïsoleerde sporen voor die in dezelfde periode gedateerd kunnen worden. Een aantal perceelsgrachten vormen twee akkertjes van 50 bij 30 m. Deze zijn noordwest-zuidoost georiënteerd. Uit deze en andere perceelsgrachten komt onder meer rood aardewerk met gele slibversiering aan de binnenzijde, alsook met groen of bruin glazuur voor, bodems met uitgeknepen standvinnen, steengoed en dakpanfragmenten.

1.2.2 Plantagesporen (?)

Binnen de hoek die door de grote perceelsgracht (**fig. 6: 31**) wordt gevormd werden 248 paalsporen en -clusters waargenomen. De sporen hebben een scherpe aflijning. Het betreft eerder kleine paalsporen met een diameter van 20 tot 30 cm. Ze zijn tussen 20 en 50 cm diep bewaard onder de bruine (post-)middeleeuwse laag. Een aantal heeft een revoltetasvormig profiel. Uit het geringe vondstmateriaal (enkele scherven, fragmenten dakpan en een slijpsteen) kan een laat- tot post-middeleeuwse datering²¹⁸ worden vooropgesteld. Tijdens het afgraven werd een munt van Philips II aangetroffen (tweede helft 16de eeuw) (zie **3.1**).

De sporen werden bij het afgraven pas duidelijk zichtbaar onder de bruine (post-)middeleeuwse laag. Een aantal profielen tonen wel aan dat de paalsporen het pakket toch oversnijden. Het gaat mogelijk om uitbraaksporen. Dit werd reeds besproken bij **Hoofdstuk I: 2.3**.

De palen vormen minstens tien parallelle palenrijen met een onderlinge afstand van 3,5 tot 4 m. Ze zijn onderdeel van een grotere structuur die noordwest-zuidoost georiënteerd is en haaks staat op de brede perceelsgracht. Tussen de palenconfiguraties was een doorgang zichtbaar van 75 cm breed. De structuur werd tijdens de opgraving slechts deels vrijgelegd waardoor een interpretatie moeilijk is. Het gaat waarschijnlijk om plantagesporen (vb. hopteelt) in relatie met een voorloper van de huidige hoeve *Kekelhede*. Een interpretatie als tabaksast is eerder uit te sluiten omdat deze pas tijdens een latere periode in Wervik werd geïntroduceerd²¹⁹.

²¹⁸ Mondelinge informatie Marc Dewilde & Koen De Groote (VIOE), waarvoor onze dank.

²¹⁹ Mondelinge informatie Vincent Verbrugge (Tabaksmuseum Wervik), waarvoor onze dank.

FIG. 131 Zicht op de middeleeuwse zone (VIOE, WER-PIO-09-534).

FIG. 132 Detail van de doorgang binnen de palenrijen (VIOE, WER-PIO-09-211).

2. Sporen in de zuidelijke sector

2.1 Bron

De kaart van Ferraris (zie **fig. 82**) toont een deels omgrachte hoeve ten zuidwesten van het terrein. Van deze hoeve is tegenwoordig geen spoor meer. De site werd overbouwd met recente woonhuizen.

2.2 Archeologische sporen

In de zuidwestelijke zone van de opgraving werd een rechte lijnige perceelsgracht aangesneden van 1,50 m breed en 1,45 m diep onder het (post-)middeleeuwse bruine pakket. De gracht werd in verschillende

secties (zie **fig. 44**: weg 1 : COUPE B en C) op de Romeinse weg 1 gecoupeerd. De gracht heeft rechte wanden en een vlakke bodem wat kan duiden op een beschoeiing. De bovenste vulling is homogeen donkergrijs met een scherpe aflijning; de onderste vulling is homogeen lichtblauwgrijs met brokken substraat (**fig. 133**). Er wordt vermoed dat de gracht in relatie staat met de thans verdwenen hoeve aangeduid op deze plaats op de Ferrariskaart. De gracht kan mogelijk ook gelinkt worden aan landbouwactiviteiten zoals roten²²⁰.

FIG. 133 Grote (post-)middeleeuwse perceelsgracht (VIOE, WER-PIO-09-3028).

3. Bespreking van een aantal vondstcategorieën

Tijdens de opgraving werden verschillende metaaldetectievondsten gedaan²²¹. De vondsten zijn afkomstig uit de bruine (post-)middeleeuwse laag of de ploeglaag, verspreid over het terrein.

3.1 Munten ²²²

- WER-PIO-09-61 (**fig. 134**)

Munt van Filips II (1555-1598) ²²³

Statenduit – Overijssel – Hasselt (1578-79)

Koper 2,08 g – 22,5 mm – 2 uur

Goed bewaard, afgebroken rand

Voorzijde: Gekroond wapenschild Oostenrijk – Bourgondië

Omschrift : PHS – D : G – HISP Z REX [ ] ISSV [

Keerzijde: Op een stokkenkruis een gekroond vuurijzer met vonken en onderaan het gulden vlies

Omschrift: schildje PACE – ET – IVS [

²²⁰ Mondeling informatie Marc Dewilde (VIOE), waarvoor onze dank.

²²¹ Met dank aan Albert Koopman.

²²² Determinatie door Frans De Buyser (VIOE) , waarvoor onze dank.

²²³ van Gelder & Hoc 1960, 253-17. Vanhoudt 1996, afb. I, 179.

FIG. 134 Munt van Filips II: **A.** Voorzijde. **B.** Achterzijde (H. Denis, VIOE).

- WER-PIO-09-782 (fig. 135)

Munt Graafschap Vlaanderen ²²⁴

Emissie met uitsluitend lokale symbolen (12de – begin 13de eeuw)

Geslagen in Ieper

Maillé (1180-1220)

Zilver – 0,27 g – 1,1 mm –uur

Goed bewaard

Voorzijde: Twee driehoeken, de ene met gepunte ringen, de andere met lelies op de uiteinden. Tussen de hoeken een ring; er middenin een bolletje.

Keerzijde: Een gevoet kruis met in de kwartieren een ring en een punt; Omschrift: I-P-R-Π

²²⁴ Haeck 1973, nr. 231.

FIG. 135 Munt Graafschap Vlaanderen: **A.** Voorzijde. **B.** Achterzijde (F. Wyffels, VIOE).

- **WER-PIO-09-747**

Munt Frankrijk – Derde Republiek 1871-1940 ²²⁵
 10 centimes – A. Parijs – 1874
 Koper – 9,09 g – 30,5 mm – 6 uur
 Goed bewaard

²²⁵ Krause & Mishler 1999, 317 – 815.1.

Voorzijde: Hoofd van Ceres naar links gewend
Omschrift: République Française – jaartal
Keerzijde: Binnen een laurierkrans de waarde en muntteken
Omschrift: Liberté – Egalité – Fraternité

- WER-PIO-09-758

Niet te identificeren
Waarschijnlijk dubbele oord, 18de eeuw
Koper – 5,61 g – 27 mm
Slecht bewaard
Voor- en keerzijde: onherkenbaar

- WER-PIO-09-758

Niet te identificeren
Waarschijnlijk een duit, 17de – 18de eeuw, de Nederlanden
Koper – 0,89 g – 20 mm
Slecht bewaard
Voor- en keerzijde: onherkenbaar

3.2 Lakenloodjes

Lakenloodjes worden geassocieerd met de lakennijverheid. Het zijn kwaliteitslabels met zegelindrukken die aangeven dat een welbepaalde fase in het productproces goedgekeurd is. Ze worden bevestigd aan het laken zelf. Datering: 14de-17de eeuw.

- WER-PIO-09-759 (fig. 136)²²⁶

Lood.
Sporen van een indruk op beide zijden. Voorlopig onleesbaar.

---

²²⁶ Baart et al. 1977, 110-125.

FIG. 136 Lakenlood: **A.** Voorzijde. **B.** Achterzijde (H. Denis, VIOE).

- WER-PIO-09-758 (fig. 137)

Lakenlood – Leiden – 17de eeuw ²²⁷
 Gekruiste sleutels wapenschild
 Omschrift: LE(YDEN)

²²⁷ Determinatie door Frans De Buyser (VIOE). Baart et al. 1977, 115-116.

FIG. 137 Lakenlood uit Leiden (F. Wyffels, VIOE).

3.3 Gordelsluiting en gespen

3.3.1 Gordelsluiting

- **WER-PIO-09-750 (fig. 138)** ²²⁸

De twee uiteinden van een gordel kunnen gesloten worden door middel van een tussenstuk, dat bestaat uit drie ogen en soms versierd is met ornamenten. De twee kleine ogen zijn hier doorgebroken. Datering: 15de/begin 17de eeuw.

FIG. 138 Gordelsluiting (H. Denis, VIOE).

3.3.2 Gespen

²²⁸ De Witte 1988, 169; Baart et al. 1977, 160-161.

- **WER-PIO-09-749 (fig. 139)**²²⁹

De beugel en middenstijl zijn volledig bewaard. Geprofileerde rechthoekige beugel die ter hoogte van de middenstijl versmalt. Datering: vermoedelijk 16de-17de eeuw. 3,9 x 2,7 cm.

FIG. 139 Gesp (H. Denis, VIOE).

- **WER-PIO-09-751 (fig. 140)**²³⁰

Enkel een onderdeel van de beugel is bewaard. Geprofileerde rechthoekige beugel. Datering: vermoedelijk 16de-17de eeuw.

FIG. 140 Gesp (H. Denis, VIOE).

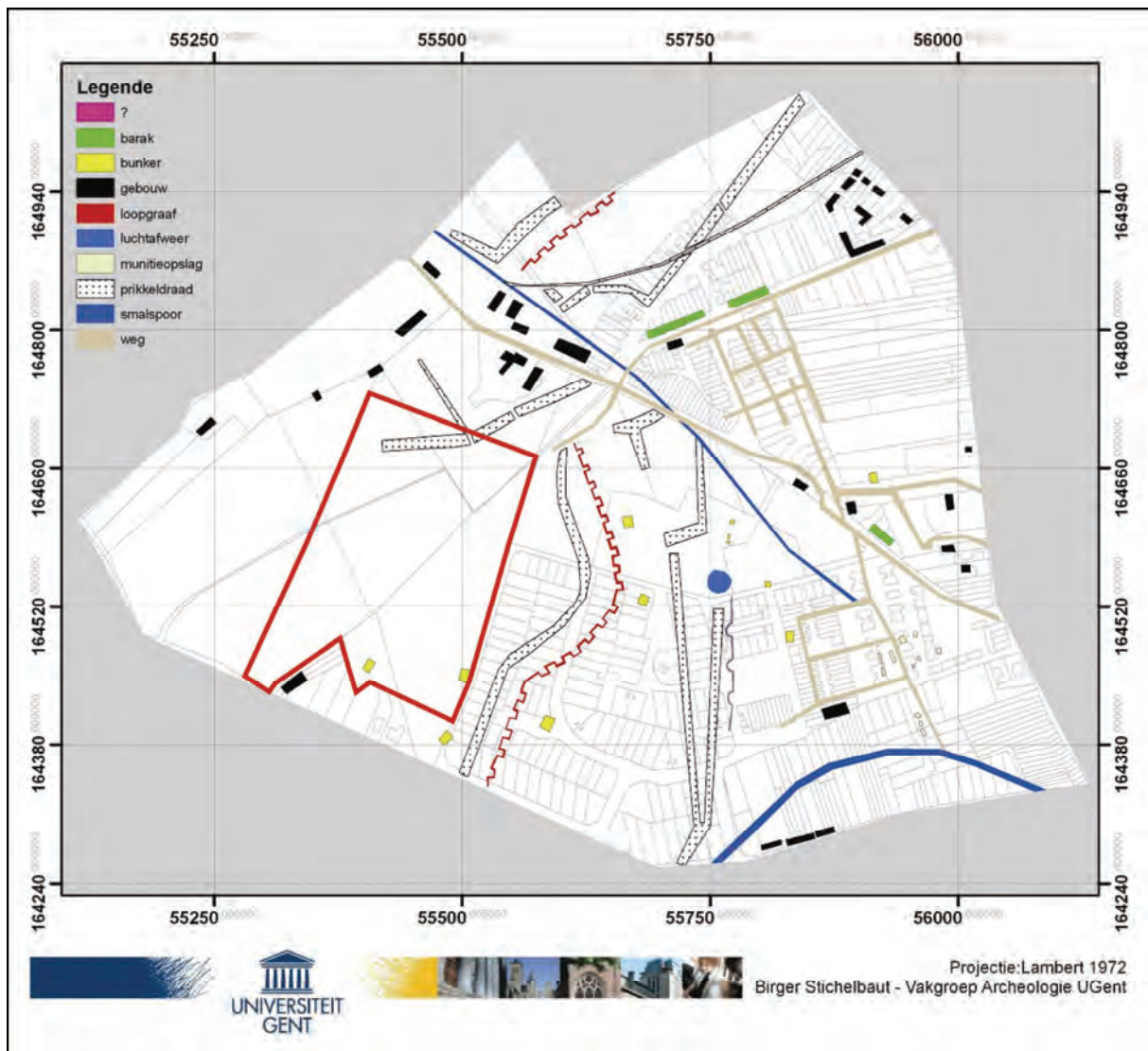
Hoofdstuk X : Wereldoorlog I

1. Algemeen (fig. 141)

---

²²⁹ Baart et al. 1977, 168-176.

²³⁰ Baart et al. 1977, 168-176.

FIG. 141 Het opgravingsterrein tijdens Wereldoorlog I (Bron: B. Stichelbaut, Vakgroep Archeologie UGent).

De impact van de Eerste Wereldoorlog op het terrein is redelijk groot. Tijdens de oorlog werden op de terreinen ten noorden en ten oosten van de opgraving Duitse productieplaatsen ingepland. De frontzone werd onder andere van hieruit bevoorrad via een tramlijn, gelegen op het terrein ten noorden van de opgraving. De productieateliers en de tramlijn vormden bijgevolg een belangrijk doelwit voor de geallieerden die het terrein hevig bombardeerden. Dit verklaart de vele bomkraters die verspreid werden aangetroffen. Kaarten opgemaakt tijdens de oorlog tonen de aanwezigheid van loopgraven en prikkeldraad aan net ten oosten en noorden van het terrein. Er bevinden zich ook verschillende bunkers in dit gebied, waarvan er twee binnen het opgravingsterrein liggen. Van één werd tijdens de opgraving een uitbraakspoor teruggevonden (op Romeinse weg 1), de andere werd niet teruggevonden. Mogelijk bevindt deze zich net naast of onder de huidige Virovioslaan. In het uitbraakspoor van de bunker werd prikkeldraad teruggevonden.

2. Archeologische sporen

Als aanwijzing van de tramlijn werd in de bovenste vulling van de oude perceelsgracht van de hoeve *Kekelhede* een betonnen blok van een tramspoor gerecupereerd. In een aantal bomkraters werden onderdelen van soldatenuniformen teruggevonden, zoals knopen en een gesp van een gordel afkomstig van een Brits uniform (invnr. 747)²³¹ en een helm (Brits)²³². De bomkraters leverden zowel Britse als

²³¹ Determinatie door Franky Wyffels (VIOE), waarvoor onze dank.

²³² Determinatie door Franky Wyffels (VIOE), waarvoor onze dank.

Duitse bommen op (**fig. 142**). Tijdens de opgraving werd ook duidelijk dat sommige bomtypes de grond grondig omwoelen in plaats van een typische bomkrater te vormen. In die gevallen is in het vlak het onderscheid tussen de omwoelde grond en het substraat vaak niet waar te nemen. Daarnaast werden nog verschillende andere types (al dan niet ontplofte) munitie gevonden, zowel Britse als Duitse, waaronder talrijke kogels (soms nog in de originele laders), handgranaten, een *Lancemortier* (Duits) en een bajonet. In een grote afval(?)put (WP 1 E, S 443) werd onder meer een houten munitiekist (**fig. 143**) opgegraven die nog niet-ontplofte munitie bevatte. In WP 6 (S 710) werden resten van een menselijk skelet aangetroffen, vermoedelijk een Wereldoorlog I – slachtoffer, en in WP 11 A de skeletten van twee paarden.

FIG. 142 Opruiming van WO I-munitie op site Wervik - *De Pionier* door DOVO (Foto: Albert Koopman).

FIG. 143 Houten munitiekist. (Foto: VIOE, WER-PIO-09-3421).

Hoofdstuk XI : Synthese

De opgravingen aan *De Pionier* te Wervik zijn de eerste grootschalige opgravingen voor de stad. Ook in de regio bleef dergelijk grootschalig onderzoek, met uitzondering van de opgravingen in Menen - *Kortewaagstraat*, grotendeels uit. Het onderzoek bracht een breed spectrum van archeologische

sporen en vondsten aan het licht, vanaf het finaalpaleolithicum tot en met Wereldoorlog I, wat het rijke archeologische verleden van de streek beklemtoont.

De steentijdvondsten tonen aan dat de regio al bezocht werd door finaalpaleolithische en mesolithische bevolkingsgroepen, maar het is vooral de neolithische periode die het best vertegenwoordigd is.

Voor de metaaltijden wijzen de sporen op een langdurige bewoning tijdens de IJzertijd. Het oudste spoor is een waterput/-kuil uit de Vroege IJzertijd tot de vroege La Tène. Een opmerkelijke vondst op de bodem van de aanlegtrechter waren de resten van een houten ladder, uniek voor Vlaanderen. Het hoofdegebouw dat in de onmiddellijke omgeving van de put werd opgegraven dateert uit een jongere fase, met name uit de Late IJzertijd (La Tène II en III). Voor het type woonhuis konden geen directe parallellen worden gevonden. Ook op de talrijke Noord-Franse sites, waar het IJzertijd-onderzoek al verder gevorderd is, is heel weinig informatie beschikbaar over de huistypes uit deze periode. In dit kader kan de vondst in Wervik een belangrijke rol spelen. Verder kon één gracht aan de hand van het aardewerk scherp gedateerd worden in de laatste fase van de IJzertijd tot de Vroeg-Romeinse periode. Binnen zandig Vlaanderen is het aantal sites uit deze laatste periode zeer schaars, maar in de vruchtbare zandleemstreek in het zuiden van West-Vlaanderen lijkt deze periode zich sterker te manifesteren (Wielsbeke, Harelbeke). Ook in Noord-Frankrijk zijn talrijke sites gekend uit deze periode. Het is duidelijk dat de sporen niet beperkt zijn tot het opgravingsterrein maar dat enkel een klein stuk van een veel groter geheel werd opgegraven. In de directe omgeving van de Leie werden in Wervik rond 1990 al enkele ijzertijdsporen aangetroffen. Deze getuigen samen met de site van *De Pionier* van een dense bewoning vanaf de IJzertijd binnen de Leievallei op Werviks grondgebied. Vermoedelijk was dit ook voor de hele Leievallei het geval, gezien de rivier een belangrijke rol speelde bij de zouthandel in de IJzertijd. Het einde van de IJzertijd wordt gekenmerkt door de komst van de Romeinse bezetter die een grote invloed zal uitoefenen op deze inheemse bevolkingsgroepen. Toch kan een zekere continuïteit opgemerkt worden bij bestaande structuren en gewoonten. Zo werd in Wervik in de Romeinse periode mogelijk nog gebruik gemaakt van bestaande perceleringssystemen uit de Late IJzertijd. Dit soort continuïteit werd ook aangetoond bij opgravingen in Noord-Frankrijk (bv. La Haute Borne, Villeneuve-D'Ascq). Deze aspecten kunnen ons iets leren over de verstandhouding tussen de inheemse bevolking en de Romeinse bezetter.

Op de site werden een aantal opmerkelijk Romeinse vondsten gedaan. Ten eerste kon binnen de grenzen van het onderzoeksterrein een splitsing van twee Romeinse wegen worden vrijgelegd. In de oudste fase gaat het om één brede (13 m) ingegraven weg met een aftakking. De brede weg is onderdeel van de belangrijke verbindingssas tussen Boulogne en Keulen aangelegd onder Augustus. Er waren reeds een aantal aanwijzingen dat Wervik gelegen was aan deze hoofdweg. De aanduiding van Wervik als halteplaats tussen Cassel en Doornik op de Peutingerkaart en op het *Itinerarium Antonini*, maar ook de vondst van een brede Romeinse weg in de Komenstraat rond 1990 en de vondst van Brits aardewerk binnen de *vicus* wezen in deze richting. De opgravingen konden deze hypothese bevestigen en brachten zelfs een tot nu toe onbekende weg aan het licht. Kenmerkend aan de brede weg is dat hij werd ingegraven. Ingegraven Romeinse wegen of terraswegen zijn een weinig bekend fenomeen in Vlaanderen. Nochtans werden Romeinse wegen geregeld deels uitgegraven, omwille van de hellingsgraad of omwille van een zogenaamde sanering van het terrein. Dergelijke intensieve bouwwerken getuigen van een georganiseerde planning die uitgevoerd werd door het leger. Binnen de opbouw van de weg konden minimum vijf fasen worden herkend. Het gaat om niet-verharde wegen, maar de vondst van twee volledige tegels en verschillende stukken van tegels verspreid over het hele terrein, duiden misschien wel op het bestaan van een stenen fase van de weg. Het plaveien van wegtracés was in de Romeinse periode eerder ongebruikelijk en kwam hoofdzakelijk voor in en net buiten nederzettingen gelegen aan de belangrijkste wegen. Dit kan het geval zijn geweest in Wervik. De kleinere weg wordt in een jongere fase aanzienlijk verbreed (tot 19 m breed) en oversnijdt hierbij ook de grootste weg uit de oudste fase die dan in onbruik raakt. Deze nieuwe grote weg werd niet meer uitgegraven, maar vermoedelijk eerder opgehoogd. In het huidige landschap was nog altijd een kleine bult zichtbaar ter hoogte van deze weg. Van deze fase zijn vermoedelijk enkel de flankerende afwateringsgrachten bewaard. Deze weg loopt richting kust en was tot nu toe onbekend. De weg blijft waarschijnlijk nog tot in de 3de eeuw in gebruik.

Langs de wegen werden verspreid over het terrein een aantal Romeinse brandrestengraven teruggevonden. Vermoedelijk gaat het om een uitgestrekt grafveld uit de 1ste tot de 3de eeuw waarvan op het terrein slechts een aantal graven bewaard bleven. Aan de splitsing van de wegen was mogelijk een funerair enclos aangelegd.

Behalve de wegen werd nog een brede Vroeg-Romeinse militaire gracht opgegraven. Het volledige L-vormige tracé van de gracht kon binnen het opgravingsterrein worden vrijgelegd. De gracht is 5 m breed en werd tot 2,80 m diep onder het huidige maaiveld gegraven. Vrij snel na het uitgraven is de gracht gedeeltelijk gedempt of toegestoven. Dit liet een depressie na in het landschap die vermoedelijk nog tot de vroege Middeleeuwen zichtbaar was. Het gaat mogelijk om een onafgewerkt marskamp of om een zogenaamd oefenkamp. Er zijn verschillende argumenten die pleiten voor of tegen deze hypothese. Het voorkomen van een (mars)kamp op deze locatie is niet ondenkbaar gezien de ligging aan de belangrijke weg en de Leie, en de afstand (één dagmars) tot Cassel en Doornik. In de ruime omgeving (Noord-Frankrijk) zijn ook een aantal Vroeg-Romeinse kampen gekend zoals (vermoedelijk) Caestre en Arras. Het is mogelijk dat een echt (mars)kamp zich in de directe omgeving bevindt van *De Pionier*, op plaatsen zoals binnen de Romeinse *vicus* of *La Montagne* (FR). De vondst van de gracht getuigt in elk geval van Vroeg-Romeinse militaire aanwezigheid op het terrein.

Verder brachten de opgravingen nog sporen uit de late en post-middeleeuwen aan het licht zoals perceelsgrachten en plantagesporen te linken aan een site met walgracht in de onmiddellijke nabijheid. Wereldoorlog I ten slotte heeft ook sterk zijn sporen nagelaten op het terrein.

Hoofdstuk XII : Bibliografie

BAART J., KROOK W., LAGERWEIJ A., OCKERS N., VAN REGTEREN ALTENA H., STAM T., STOEPKER H., STOUTHART G. & VAN DER ZWAN M. 1977: *Opgravingen in Amsterdam, 20 jaar stadskernonderzoek*, Bussum.

BARBIEUX J. & THUILLIER F. 2007: Trois sites gallo-romains à Tourcoing (Nord). Considérations sur le peuplement de la partie méridionale de la cité des Ménapiens, *Archéologie de la Picardie et du Nord de la France, Revue du Nord* 89.373, 141-166.

BLONDIAU L. & LEMAN P. 2006: La voie Bavay-Rouen: découvertes récentes, *Archéologie de la Picardie et du Nord de la France, Revue du Nord* 88.368, 163-171.

BOURGEOIS J. 1986: Etat des recherches sur le réseau routier romain dans la région de Comines-Warneton, *Memoires de la Société d'Histoire de Comines-Warneton et de la région XVI*, 15-26.

BOURGEOIS J., MEGANCK M., VAN ROEYEN J.-P. & VERLAECKT K. 1996: Noodopgravingen 1995 te Sint-Gillis-Waas "Reepstraat" (Oost-Vlaanderen): nederzettingssporen uit de late bronstijd, de vroege ijzertijd en de Romeinse periode, *Lunula Archaeologia protohistorica* 4, 29-32.

BRULET R. 2009: *Les Romains en Wallonie*, Bruxelles.

CARPENTIER J. 1953 (1960): Wervicq, bourgade belgo-romaine, *Annales de la Fédération Archéologique et Historique de Belgique*, 35ste Congres, III, 49-59.

DALLE J. 1880: *Histoire de Bousbecque*, Wervik.

DE CLERCQ W., CHERRETTÉ B., DE MULDER G. & VAN RECHEM H. 2005: Een waterput uit de vroege IJzertijd en een gebouw uit de Romeinse tijd in Berlare-N445 (gem. Berlare). In: IN 'T VEN I. & DE CLERCQ W. (ed.), *Een lijn door het landschap, Archeologie en het VTN-project 1997-1998*, II, Archeologie in Vlaanderen 5, Brussel, 155-176.

DE CLERCQ W.; ERVYNCK A., LENTACKER A., MORTIER S., TENCY H. & VAN STRYDONCK M. 2005: De protohistorische periode uit de opgravingen te Aalter, industrieterrein Langevoorde. Profane en rituele aspecten uit de late ijzertijd, *Lunula XIII*, 125-134.

DE CLERCQ W. 2009: *Lokale gemeenschappen in het Imperium Romanum. Transformaties in rurale bewoningsstructuur en materiële cultuur in de landschappen van het noordelijk deel van de civitas Menapiorum (provincie Gallia-Belgica, ca. 100 v. Chr. – 400 n. Chr.)*, Proefschrift ingediend tot het behalen van de graad van doctor in de Archeologie, Universiteit Gent.

DELARUELLE S. 2001: De ijzertijdbewoning van Spiere-De Hel, *Archeologische en Historische Monografieën van Zuid-West-Vlaanderen* 47.3.

DE LOGI A., MESSIAEN L., STURTEWAGEN K. & BRUYNINCKX, T. 2007: *Archeologische opgraving Kortrijk/Harelbeke Evolis (prov. West-Vlaanderen) 16 april – 16 november 2007 (Monument Vandekerckhove NV)*, Ingelmuster.

DE LOGI, A., DECONYNCK J., VANHOLME N. & RENIERE S. 2009: Archeologisch onderzoek Evergem – Koolstraat. 1 oktober 2008 tot 10 juni 2009, *KLAD-rapport* 15.

DERAMAIX I. 2006: *Binche, Waudrez. Chaussée romaine, constructions riveraines et nécropole, Rapport de fouilles menées lors d'aménagements modernes*, Etudes et documents Archéologie 11, Namen.

DESCHIETER J. 1992: *De ambachtelijke zuidwijk van de Romeinse vicus Cortoriacum (Kortrijk, West-Vlaanderen)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Universteit Gent.

DESCHIETER J. 1994: Een Gallo-Romeinse nederzetting te Menen, *Westvlaamse Archaeologica* 10, 5-22.

DESFOSSÉS Y. & BLANCQUAERT G. 1992: L'âge du Fer dans le Nord – Pas-De-Calais. L'apport des fouilles du T.G.V.-Nord, *Histoire et Archéologie du Pas-de-Calais*, XIII.2, 221-275.

DESOUTTER S. 2007: *Rapport de diagnostic archéologique à Wervicq-Sud, ZAC des Près de Lys (Nord – Pas-de-Calais) (INRAP)*, Lille.

DESPRIET PH. 2008: Kortrijk tijdens de vierde eeuw, *Kunsttijdschrift Vlaanderen* 320, 103.

DESPRIET PH. 2009: *10.000 jaar Menen. 40 jaar opgravingen 1969-2009*, Archeologische en Historische Monografieën van Zuid-West-Vlaanderen 72, Kortrijk.

DESREUMAUX J. & RENIER J.-P. 1987: *De Heerlijkheid Kekelhede*, Wervik.

DE WITTE H. 1988: *Brugge onderzocht: Tien jaar stadsarcheologisch onderzoek 1977-1987*, Archo-Brugge 1, Brugge.

DHAEZE W. & VERBRUGGE A. 2007: *Archeologisch onderzoek langs de Kortewaagstraat te Menen (2006-2007) (plangebied Menen-Oost-Uitbreiding), (VIOE)*, Zarren.

DILLY G. 1992: La céramique laténienne récente. In: Barbieux J. 1992. Le site D'Hornaing (Nord) *Archaeologia Duacensis* 5, Société Archéologique de Douai.

DURNEZ L. s.d.: *Onuitgegeven aantekeningen*, Wervik.

GOEMINNE H., 1970: Opgravingen in de Romeinse vicus te Wervik, *Archeologica Belgica*, 117.

GRAMAYE J.-B., 1708: *Antiquitates Flandriae*, Leuven.

HAECK A. 1973: *De munten van de graven van Vlaanderen I*, Brussel.

HOLLEVOET Y. 1997/1998: d'Hooghe Noene van midden Bronstijd tot volle Middeleeuwen. Archeologisch onderzoek in een verkaveling langs de Zandstraat te Varsenare (gem. Jabbeke, prov. West-Vlaanderen), *Archeologie in Vlaanderen* VI, 161-189.

HOORNE J. & DE CLERCQ W. 2007: Vroeg-Romeinse nederzetting te Wielsbeke-Vaartstraat (West-Vlaanderen), *Romeinendag* 2007, 89-94.

HULST R.S. & VREDENBERG J. 2007: *Het Romeins marskamp bij Ermelo*, Utrecht.

- HURTRELLE J., MONCHY E., ROGER F., ROSSIGNOL P. & VILLES A. 1990: *Les début du deuxième Age du Fer dans le Nord de la France*, Les Dossiers de Gauheria 1, s.l.
- JACQUES A. & PRILAUX G. 2003: *Dans le sillage de César. Traces de romanisation d'un territoire, les fouilles d'Actiparc à Arras, Exposition présentée au Musée des Beaux-Arts d'Arras du 27 septembre 2003 au 4 janvier 2004*, Arras.
- JOHNSON A. 1987. *Römische Kastelle des 1. und 2. Jahrhunderts n. Chr. in Britannien und in den germanischen Provinzen des Römerreiches*, Kulturgeschichte der antiken Welt 37, Mainz.
- KEMKES M., 1995: Zwei römische Truchenbeschlagsätze aus der villa rustica von Eigeltingen-Eckartsbrunn, Kr. Konstanz (D). In: MOLS S.T.A.M., GERHARTL-WITTEVEEN A.M., KARS H., KOSTER A., PETERS W.J.TH. & WILLEMS W.J.H. (eds.), *Ancient Bronzes, Acta of the 12th International Congress on Ancient Bronzes*, Nederlandse Archeologische Rapporten 18, Amersfoort, 389-396.
- KRAUSE C.L. & MISHLER C. 1999: *Standard Catalog Of World Coins: 1801-1900*, 2nd Edition, Iola, USA.
- LEMAN, P. 1985: Réflexions à propos de la voie Boulogne-Bavay-Cologne. Sources antiques et documentation archéologique, *Les Etudes Classiques* LIII, 61-68.
- LEMAN-DELERIVE G. 1990: *Les Celtes en Frances du Nord et en Belgique VIe-Ier siècle avant J.-C., Catalogue d'exposition Musée de Valenciennes*, Bruxelles.
- LEMAN-DELERIVE G. 1995: Fouilles occasionnées par les travaux du TGV Nord, 1re partie : les enclos laténiens d'Hondeghem (Nord). Structures et mobilier, *Revue du Nord - Archéologie* LXXVII.313, 93-118.
- LEMAN P. 2001: Les voies Romaines de la Belgique. Les carrefours occidentaux: Bavay, Cambrai, Arras, Tournai et Cassel. In: LODEWIJCKX (ed.), *Belgian Archaeology in a European setting II*, Acta Archaeologica Lovaniensia, Monographiae 13, Leuven, 89-93.
- MAGERMAN K., PEDE R., LODEWIJCKX M., VAN NEER W. & VAN DE VIJVER K. 2009: Een geplaveide Romeinse weg, religieuze keramiek, massa's dierlijk botmateriaal en andere Romeinse sporen aan de Nerviersstraat in Asse (provincie Vlaams-Brabant), *Romeinendag 2009*, 5-12.
- MAGERMAN K. 2008, *Weg van het verleden, tentoonstellingscatalogus*, Asse.
- MALRAIN F. & PINARD E. 2006: *Les sites laténiens de la moyenne vallée de l'Oise du Ve au Ier s. avant notre ère*, Revue Archéologique de Picardie n° spécial 23, Amiens.
- MERTENS J. 1986a: Les routes romaines de la Belgique. In: BAUDOT P. (ed.), *Miscellanea in honorem Josephi Remigii Mertens II Studia archaeologica Belgica. Van de ijzertijd tot de middeleeuwen*, Acta Archaeologica Lovaniensia 25, Leuven, 3-44.
- MERTENS J. 1986b: The military origins of some Roman settlements in Belgium. In: BAUDOT P. (ed.), *Miscellanea in honorem Josephi Remigii Mertens II Studia archaeologica Belgica. Van de ijzertijd tot de middeleeuwen*, Acta Archaeologica Lovaniensia 25, Leuven, 155-168.
- MESTDAGH B. & TAELEMAN E. 2008: *Archeologisch onderzoek Ursel-Rozestraat. 6 oktober tot 16 december 2008*, KLAD-rapport 9, Ename.
- NICOLAY J.A.W., 2007: *Armed Batavians. Use and significance of weaponry and horse gear from non-military contexts in the Rhine delta (50 BC - 450 AD)*, Amsterdam Archaeological Studies 11, Amsterdam.
- OPSTEYN L. 1996: La céramique Gallo-Romaine extradite de deux fosses à detritus lors d'un sondage à Wervik (Fl. Occ.). In: LODEWIJCKX (ed.), *Archaeological and historical aspects of West-European societies. Album amicorum André Van Doorselaer*, Acta Archaeologica Lovaniensia Monographiae 8, Leuven, 175-181.

OPSTEYN L. & LODEWIJCKX M. 2001: Wange-Damekot revisited. New perspectives in Roman habitation history. In: LODEWIJCKX (ed.) *Belgian archaeology in a European setting II*, Acta Archaeologica Lovaniensia Monographiae 13, Leuven, 217-230.

PION P. 1996: Les établissements ruraux dans la vallée de l'Aisne, de la fin du second Âge du Fer au début du Haut-Empire Romain (IIe siècle av. J.C./Ier siècle ap. J.-C.): bilan provisoire des données et esquisse de synthèse. In: BAYARD D. & COLLART J.-L. (eds.), *De la ferme indigène à la villa romaine. La romanisation des campagnes de la Gaule*, Revue Archéologique de Picardie n° spécial 11, Amiens 55-108.

PUTMAN R., SOENEN M. & TIEGHEM G. 1993: De prehistorie. In: ROUMEGOUX Y. & TERMOTE J. (eds.), *Kemmel-Cassel. De vroegste bewoningsgeschiedenis van de Vlaamse heuvels*, Westvlaamse Archaeologica jaargang 9.2, 25-38.

QUEREL P. 2005: La Haute Borne à Villeneuve d'Ascq (Nord). Bilan et perspectives des recherches archéologiques 2000/2004, *Lunula* XIII, 135-140.

RENIERE S. 2009: Vroeg-Romeinse horizonten in de Civitas Menapiorum. Materiaalstudie van de "hoogtesites" Kooigembos en Aartrijke-Oliemeulen, *Romeinendag* 2009, 39-49.

ROGGE, M. 1971: Een bijdrage tot de studie van het Gallo-Romeins wegennet in de streek tussen Schelde en Dender, *Helinium* 1971.2, 124-153.

ROGGE, M. & VAN DURME, L. 1987: *Archeologisch museum van Zuid-Oost-Vlaanderen. Algemene brochure*, Zottegem.

ROGGE M. 1988: Een overzicht van de Laat-Romeinse vondsten te Kortrijk, *Westvlaamse Archaeologica* 4.2, 45-54.

ROGGE M. 2004: Het wegennet van de Romeinen in Gallië en Germanië, *Kunsttijdschrift Vlaanderen* 53, 174-177.

ROOBAERT, B. 2003: Op ontdekkingsstocht door Groot-Gooik (II): de naam Kester, *Het Oude Land van Edingen en Omliggende* 31.2, 107-119.

ROOSENS H. s.d.: *onuitgegeven aantekeningen*, Wervik.

STUART P. & DE GROOTH M.E.TH. 1987: *Langs de weg. De Romeinse weg van Boulogne-Sur-Mer naar Keulen. Verkeersader voor industrie en handel, Villa rustica, het Romeinse boerenbedrijf in het Rijn-Maasgebied*, Heerlen/Maastricht.

SYMONDS R.P. 1992: *Rhenish Wares. Fine dark coloured pottery from Gaul and Germany*, Oxford University Committee for Archaeology Monograph 23, Oxford.

TERMOTE J., 1991: Het stadsarcheologisch onderzoek in Wervik in 1991, *Jaarboek Stedelijke Oudheidkundige Commissie Wervik* 1991, 155-167.

THOQUENNE, V. 2003: Comines ZAC de la Gaie Perche. In: *Bilan scientifique de la région Nord – Pas-De-Calais 2003*, Villeneuve d'Ascq, 41-42.

VALLIN L. 2009: *Répertoire des sites néolithiques en Nord – Pas-de-Calais*, Les Cahiers de Préhistoire du Nord 23, Villeneuve d'Ascq.

VAN DAELE B. 2003: *Het Romeinse leger*, Leuven.

VAN DE VIJVER M., KEPPENS K., SCHYNKEL E. & DALLE S., 2009: *Archeologisch onderzoek Evergem-Ralingen/Schoonstraat*, KLAD-Rapport 14, Aalter.

VAN DOORSELAER A., PUTMAN R., VAN DER GUCHT K. & JANSSENS F. 1987: *De Kemmelberg en Keltische bergvesting*, Westvlaamse Archaeologica Monografieën III, Kortrijk.

VAN DURME L. & ROGGE M. 1996: Het Romeinse wegnnet en de romanisering resp. germanisering van noordelijk Henegouwen en zuidelijk Oost-Vlaanderen. In: LODEWIJCKX (ed.), *Archaeological and historical aspects of West-European societies. Album amicorum André Van Doorselaer*, Acta Archaeologica Lovaniensia Monographiae 8, Leuven, 145-152.

VAN GELDER H.E. & HOC M. 1960: *Les monnaies des Pays-Bas Bourguignons et Espagnols (1434-1713)*, Amsterdam.

VANHOUDT H. 1996: *Atlas der munten van België*, Herent.

VANHOUTTE S. 2007: Het Romeinse castellum van Oudenburg (prov. West-Vlaanderen) herontdekt: de archeologische campagne van augustus 2001 tot april 2005 ter hoogte van de zuidwesthoek. Interim-rapport, *Relicta* 3, 199-235.

VAN VLAENDEREN L., SERGANT J., DE BOCK H. & DE MEIRELEIR M., 2006: *Steentijdvondsten in de Moervaartdepressie Oost-Vlaanderen (België). Inventaris en geografische analyse*, Archeologische Inventaris Vlaanderen, Buitengewone reeks 9, Gent.

VERBEEK C., DELARUELLE S. & BUNGENEERS J. 2004: *Verloren voorwerpen. Archeologisch onderzoek op het HSL-traject in de provincie Antwerpen*, Antwerpen.

VERBRUGGE A. 2004: *Viroviacum. Verwerking, studie en interpretatie van het materiaal uit een aantal Romeinse kelderkuilen uit de opgravingen op het Sint-Maartensplein in Wervik (1989-1991) (West-Vlaanderen)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent.

VERBRUGGE A. & DE LANGHE K. 2008: *Wervik "De Pionier". Rapport van het archeologisch vooronderzoek 9-24 juni 2008 (Ename Expertisecentrum VZW)*, Wervik.

VERBRUGGE A., DHAIZE W., CROMBÉ PH., SERGANT J., DEFORCE K. & VAN STRYDONCK M. 2009: Een waterkuil of -put van de Michelsbergcultuur te Menen (West-Vlaanderen, België), *Notae Praehistoricae* 29, 53-58.

VERMEERSCH P.M. 1976: Un site Tjongerien à Harelbeke Gavermeersen, *Westvlaamse Archaeologica* 4, 33-71.

VERMEULEN F. 1992: *Tussen Leie en Schelde. Archeologische inventarisatie en studie van de Romeinse bewoning in het zuiden van de Vlaamse zandstreek*, Archeologische Inventaris Vlaanderen, Buitengewone reeks 1, Gent.

Internetreferenties

CASADEI D., COTTIAUX R. & SELLES H. 2005: *Les structures et le mobilier du site d'habitat Hallstatt final-La Tène ancienne d'Allaines Mervilliers (Eure-et-Loir)*, Revue Archéologique du Centre de la France, 44, <http://racf.revues.org>, (geraadpleegd op 4 december 2009).

Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed 2007-2008: Onderzoeksbalans Archeologie, www.onderzoeksbalans.be, (geraadpleegd op 29 juni 2010).

S.n. 2009: Agentschap voor Geografische informatie Vlaanderen, <http://www.agiv.be/gis/>, (geraadpleegd op 17 december 2009).

S.n. 2001-2010: *Histoire et géographie de l'Europe*, www.euratlas.net, (geraadpleegd op 25 mei 2010).

S.n. 2008-2010: Institut Géographique National, www.ign.fr, (geraadpleegd op 25 mei 2010).

S.n. 2010: Nationaal Geografisch Instituut, www.ngi.be, (geraadpleegd op 25 mei 2010).

S.n. s.d.: Oxford Radiocarbon Accelerator Unit, <http://c14.arch.ox.ac.uk> (geraadpleegd op 26 februari 2010).

